STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1952: 38
SOCIALDEPARTEMENTET

HEMHJÄLP

BOSTADSKOLLEKTIVA KOMMITTÉNS BETÄNKANDE I

STOCKHOLM 1952

Statens offentliga utredningar 1952

Kronologisk förteckning

1. 1949 års uppbördssakkunniga. 2. Betänkande med förslag till vissa ändringar i uppbördsförfarandet. Hæggström. 457 s. **Fi.**
2. Förslag till lag om bankrörelse m. m. Gummesson. 212 s. **Fi.**
3. Löneplan eller kollektivavtal. Kihlström. 99 s. **C.**
4. Nordisk passfrihet. Betänkande nr 1. Beckman. 38 s. **U.**
5. Det yngsta fångvårdsklientelet. Av T. Eriksson. Kihlström. 19 s. **Ju.**
6. Betänkande med förslag till allmänt resereglemente m. m. Hæggström. 173 s. **C.**
7. Allmän folkomröstning. 1950 års folkomröstnings- och valsättsutrednings betänkande. 2. Kihlström. 96 s. **Ju.**
8. Folkomröstningsinstitutet i Schweiz. Av E. Håstad. Bilaga 1 till 1950 års folkomröstnings- och valsättsutrednings betänkande. 2. Kihlström. 216 s. **Ju.**
9. Folkomröstningsinstitutet i Förenta staterna. Av E. G. Öhlin. Bilaga 2 till 1950 års folkomröstnings- och valsättsutrednings betänkande. 2. Kihlström. 159 s. **Ju.**
10. Sjömännens sjukförsäkring. Appelberg, Uppsala. 152 s. **H.**
11. Yttranden m. m. över 1950 års långtidsutrednings betänkande. Ekonomiskt långtidsprogram 1951—1955. Beckman. 66 s. **Fi.**
12. 1944 års nykterhetskommitté. 3. Undervisning, folkupplysning och forskning på alkoholfrågans område. Victor Petterson. 95 s. **Fi.**
13. Betänkande angående vissa fiskerättsliga förhållanden inom lappmarkerna samt tillgodogörandet av fisket i kronovattnen därstädes och i Jämtlands län m. m. Marcus. 246 s., 1 karta. **Jo.**
14. Förslag till kommunallag m. m. Kommunallagskommitténs betänkande. 3. Kihlström. 447 s. **I.**
15. Barrskogstillgångarna och skogsindustriens råvaruförsörjning. Beckman. 135 s. **H.**
16—17. Tull- och valutalättnader i resandetrafiken mellan de nordiska länderna. Betänkanden nr 2 och 3. Gernandt. 31 resp. 15 s. **U.**
18. Folkomröstningsinstitutet utanför Schweiz och Förenta staterna. Bilaga 3 till 1950 års folkomröstnings- och valsättsutrednings betänkande. 2. Kihlström. 88 s. **Ju.**
19. Semester åt husmödrar, lantbrukare m. fl. Gernandt. 53 s. **S.**
20. Busslinjeutredningen. 1. Betänkande med förslag till beräknande av tilläggsvärde (goodwill) för bussföretag m. m. Katalog och Tidskriftstryck. 163 s. **K.**
21. Räjongplan för fångvården. Gernandt. 67 s. **Ju.**
22. Betänkande angående hälso- och sjukvården vid krig och andra utomordentliga förhållanden. Gummesson. 219 s. **H.**
23. Bokutredningen. Kihlström. 310 s. **E.**
24. Betänkande med förslag till allmän förfogandelelag och allmän ransoneringslag. Katalog och Tidskriftstryck. 276 s. **H.**
25. Zonexpropriationsutredningen. Betänkande med förslag till vissa ändringar i byggnadslagstiftningen. Sydsvenska Dagbladet, Malmö. 186 s. **Ju.**
26. Betänkande med förslag till ändrade bestämmelelser rörande vägföreningar m. m. Appelberg. Uppsala. 135 s. **K.**
27. Betänkande med förslag till förbättrade kommunikationer i Härjedalen och nordvästra Hälsingland. Beckman. 542 s. **K.**
28. Lagberedningens förslag till ny lagstiftning om tomträtt m. m. Katalog och Tidskriftstryck. 115 s. **Ju.**
29. Vidgat tillträde till högre studier. Av F. Schmidt. Gernandt. 237 s. **E.**
30. Rekrytering och utbildning av polispersonal. Gummesson 310 s. **I.**
31. Supplement nr 8 till Sveriges familjenamn 1920. Statens Reproduktionsanstalt. 80 s. **Fi.**
32. Förslag om samförvaltning av stadshypoteks- och bostadskreditorganisationerna. Beckman. 131 s. **Fi.**
33. Den första lärarhögskolan. Hæggström. VIII, 296 s. **E.**
34. Betänkande med förslag angående arbetsmarknadsstatistiken. Kihlström. 143 s. **S.**
35. Byggnadsstyrelsens arbetsuppgifter och organisation. Victor Petterson. 85 s. **K.**
36. Stöd åt änkor och vissa andra ensamstående kvinnor m. m. Hæggström. 189 s. **S.**
37. Behovsprövning på bostadsmarknaden. Hyresregleringskommittens betänkande. 1. Idun. 251 s. **Ju.**
38. Hemhjälp. Bostadskollektiva kommitténs betänkande. 1. Victor Petterson. 103 s. **S.**

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1952:38

SOCIALDEPARTEMENTET

HEMHJÄLP

BOSTADSKOLLEKTIVA KOMMITTENS

BETÄNKANDE I

VICTOR PETTERSONS BOKINDUSTRIAKTIEBOLAG

STOCKHOLM 1952

Innehåll

Till

Herr Statsrådet och Chefen för

Kungl. Socialdepartementet

Genom beslut av den 30 juni 1948 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för socialdepartementet att tillkalla högst sju sakkunniga för att inom departementet biträda med utredning rörande kollektiva anordningar i samband med bostadsområden etc. Med stöd av detta bemyndigande tillkallades den 23 september 1948 ledamoten av riksdagens andra kammare, f. borgarrådet, fil. dr *Yngve Larsson,* Stockholm, rektor *Ester Arfwedson,* Osby, fru *Rosa Dyring,* Borås, dåvarande kommunalborgmästaren *August Johnson,* Nässjö, ombudsmannen *Sven Kypengren,* Stockholm, arkitekten *Göran Sidenbladh,* Stockholm, samt fil. lic. fru *Brita Åkerman Johansson,* Stockholm, varjämte åt Larsson uppdrogs att såsom ordförande leda de sakkunnigas arbete. De sakkunniga hade sitt första sammanträde den 28 oktober 1948, varvid de antog namnet Bostadskollektiva kommittén.

Som huvudsekreterare i kommittén tjänstgör pol. mag. *Göran Tegner* med sekreterare *Alexej Pellijeff* såsom biträdande sekreterare.

Enligt departementschefens direktiv skall kommitténs utredningar i första hand avse sådana gemensamhetsanläggningar, som direkt kompletterar bostäderna och underlättar familjernas dagliga liv, samt ger bättre förutsättningar för föreningsliv och sällskaplig samvaro, fritidssysselsättningar för olika åldersgrupper osv. Såsom exempel på här åsyftade kollektiva anordningar nämner direktiven hemhjälpscentraler, daghem och lekskolor, fritidslokaler för ungdom och mindre samlingslokaler; jämväl teknisk fastighetsutrustning, som lämpligen kan utformas att betjäna större bostadsgrupper, såsom gemensamma tvättcentraler och panncentraler, ingår i utredningsuppdraget.

I enlighet med dessa direktiv har utredningsarbetet grupperats kring vissa huvudsektorer av hushållsarbete och familjeliv, såsom hemhjälp, kläd-

vård och tvätt, matlagning och butiksservice, anordningar för barntillsyn, samt fritidslokaler med särskild hänsyn till ungdomens behov. Även kollektivhusen och därvid samlade erfarenheter har kommittén ingående utrett; vidare har finansiella och juridiska problem sammanhängande med den tekniska fastighetsutrustningen varit föremål för kommitténs granskning.

Vissa av dessa fackligt betonade utredningar har kommittén funnit praktiskt att redovisa i form av särskilda delbetänkanden. Förutom det betänkande om hemhjälpen, som kommittén härmed överlämnar, beräknar kommittén att inom en nära framtid kunna överlämna särskilda betänkanden om hushållens klädvård och tvätt samt om matlagning och butiksservice. Jämväl andra specialutredningar torde kommittén komma att i särskild ordning redovisa.

Efter dessa delbetänkanden avser kommittén att i ett slutbetänkande framlägga sina principiella värderingar av de problem kommitténs uppdrag innefattar. Detta betänkande kommer även att innefatta förslag till samordning av olika bostadskomplement och till lösning av de finansiella, juridiska och stadsplanemässiga frågor, till vilka de bostadskollektiva anordningarna ger anledning, i enlighet med kommitténs direktiv att överväga en samordning av de spridda verksamhetsgrenarna "under den gemensamma aspekten av rationell planering av bostadsområden och hela samhällen".

Det nu föreliggande första delbetänkandet avser hemhjälpen. Frågan om ändrade regler för den sociala hemhjälpen, åsyftande en viss utvidgning av densamma, har vid flera tillfällen under senare år upptagits av socialstyrelsen i dess årliga petita men av departementschefen tills vidare hänvisats till ytterligare prövning inom bostadskollektiva kommittén. Kommittén har vidare i detta sammanhang haft att pröva de förslag bl. a. om hemhjälpen som Utredningen om hem- och familjefrågor framlade i sitt betänkande "Familjeliv och hemarbete" (SOU 1947: 46). Härvid har kommittén särskilt uppmärksammat de på senare år med hänsyn till befolkningsutvecklingen aktuella hemhjälpsproblem, till vilka det växande antalet åldringar ger anledning.

Till grund för den föreliggande utredningen har kommittén i avsevärd omfattning kunnat lägga enkätmaterial från olika kommunala myndigheter samt andra offentliga institutioner ävensom kvinnoorganisationer. För dessa rundfrågor, som varit av stort värde för kommitténs arbete överhuvudtaget, kommer närmare redovisning att lämnas i kommitténs slutbetänkande.

Som särskild expert vid den föreliggande utredningen har inspektören vid arbetsnämnden i Stockholms stad, fru *Ingeborg Jönsson*, tjänstgjort. Kommittén har vidare haft överläggningar med konsulenten i socialstyrelsen, fröken *Margareta Nordström*, och förste byråinspektören i arbetsmarknadsstyrelsen, fru *Svea Starrin-Reindahl*. Likaledes har kommittén haft tillfälle

att i förväg taga del av socialstyrelsens undersökning av den sociala hemhjälpen 1951, numera redovisad i Sociala meddelanden nr 9/1952.

Som sekreterare vid betänkandets utformning har tjänstgjort kommitténs biträdande sekreterare, sekreterare *Alexej Pellijeff*.

I betänkandets slutbehandling har deltagit kommitténs samtliga ledamöter.

Stockholm den 27 september 1952.

Yngve Larsson

Ester Arfwedson *Rosa Dyring* *August Johnson*

Sven Kypengren *Göran Sidenbladh* *Brita Åkerman Johansson*

/Alexej Pellijeff

Terminologi

Hembiträde: I enskilt hem fast anställd arbetstagare, som utför husligt arbete vanligen under husmors ledning.

Barnsköterska: Vid barnavårdsskola utbildad arbetskraft, som i enskilt hem eller vid barnhem eller därmed jämförliga institutioner utför huvudsakligen barnavårdande arbete.

Hemassistent: Arbetstagare, som tillfälligt eller återkommande under vissa dagar i veckan eller viss tid av dagen eller under hela dagar i kortare perioder utför husligt arbete i enskilda hem.

De vanligaste kategorierna av hemassistenter är: hemassistenter för löpande hushållsgöromål, hemstäderskor, tvätt- och rengöringshjälp, husmodersvikarier, kokfruar, serveringsbiträden, klädvårdare och barnvakter.

Hemvårdarinna: Den officiella benämningen på särskilt kvalificerad arbetskraft avsedd för social hemhjälpsverksamhet. Hemvårdarinnan är anställd av kommun, enskild organisation, församling eller enskilt företag.

Hemsyster: Arbetsuppgifter och anställningsförhållanden är desamma som för hemvårdarinnor. Benämningen hemsyster har ursprungligen begagnats för sådana hemvårdarinnor, som utbildats vid de speciella hemsysterskolorna.

Hemsamarit: Genom av arbetsmarknadsstyrelsen anordnade prov- institutionskurser prövad arbetskraft avsedd för tillfälligt eller regelbundet återkommande timavlönat arbete bland i första hand åldringar och sjuka.

Hemsamaritverksamheten drives i många fall med kommunala bidrag, vilket möjliggör nedsatta taxor eller avgiftsbefrielse för mindre bemedlade eller obemedlade.

Hemhjälpscentral: Specialförmedling inom den offentliga arbetsförmedlingen av alla slag av huslig arbetskraft. Hemhjälpscentraler finnes endast i Stockholm och Göteborg. Vid den praktiska utformningen av hemhjälpscentralerna har man infogat även förmedling av sjukvårdande och barnavårdande arbetskraft för anstalter och institutioner.

FÖRSTA KAPITLET

Hemhjälpsfrågan

Bakgrunden

Den kader av kvinnor, som åtar sig husligt arbete i andras hem, har sedan tjugo år tillbaka kontinuerligt minskat, utan att någon motsvarande minskning av efterfrågan på yrkesskickliga hembiträden ägt rum. Denna brist på balans mellan tillgång och efterfrågan har varit ganska oberoende av konjunkturväxlingarna. Dagens hembiträdesbrist är alltså ingalunda betingad av fyrtiotalets högkonjunktur med dess överflöd på relativt välavlönade anställningar. Samhällets industrialisering och rationalisering har följts eller möjliggjorts av att kvinnor anlitats för skiftande arbetsuppgifter inom industrin, handeln och andra områden av näringslivet samt inom förvaltningen. Rekryteringen av arbetskraft till dessa nya uppgifter har skett från den grupp, som tidigare nästan helt var hänvisad till hushållsarbete.

Går man ett sekel tillbaka i tiden, till mitten av 1800-talet, är förhållandena direkt motsatta den nuvarande situationen. Samhället tyngdes av sysselsättningssvårigheter och även inom det husliga arbetet hade man överskott på arbetskraft.

Så länge ännu självhushållningen dominerade i det gamla bondesamhället och folkökningen höll sig inom måttliga gränser fanns inga sysselsättningssvårigheter. Inom storfamiljerna skötte männen jordbruket och skogsarbetet så långt det krävdes med hänsyn till varje gårds storlek, medan kvinnorna svarade för hushållsarbetet, skötseln av boskapen och framställningen av kläder till familjen.

Sedan födelseöverskotten under förra hälften av 1800-talet började stiga i höjden, blev marginalerna för den snabbt ökande befolkningens försörjning trots en omfattande nyodling allt knappare. En betydande jordstyckning följde i folkökningens spår; ett stort antal torp och små jordbrukslägenheter tillkom. Allt fler jordbruk blev för små för de familjer, som där skulle ha sin bärgning, och stadsnäringarna hade heller inte resurser att expandera i samma mån som befolkningen växte.

Några konkreta uppgifter om befolkningsförhållanden och yrkesfördelning i Sverige år 1850 ger en bild av arbetskraftssituationen före industrialismens genombrott.

År 1850 hade Sverige 3 480 000 invånare, varav 3 130 000 bodde på landsbygden. I städerna levde således inte mer än 350 000 personer eller omkring 10 % av folkmängden. I Tabellkommissionens "ståndstabell" för året 1850[1] redovisas "mankönet" för sig och "kvinnkönet och barn" för sig. Den avgjort största gruppen inom mankönet var enligt ståndstabellen den som brukade jorden. Antalet män verksamma eller tidigare verksamma inom jordbruket uppgick sammanlagt till över 800 000, varav 320 000 var "söner av

[1] Jfr "Minnesskrift med anledning av den svenska befolkningsstatistikens 200-åriga bestånd" av Statistiska centralbyrån, Sthlm 1949. Statistiska meddelanden Ser. A. Band VI: 4.

bönder, båtsmän och torpare i allmogens hus och tjänst över 15 år".

Andra näringar än jordbruket sysselsatte endast en ringa del av befolkningen. Grupperna präster, lärare, statliga tjänstemän, militärer, sjöfolk, företagare inom handel och hantverk etc. uppgick sammanlagt inte till mer än omkring 100 000 och arbetarna inom handel och hantverk till omkring 40 000. Härtill kom en grupp "privatas tjänstefolk, som inte hör till jordbruket" på 11 000.

Av "kvinnkönet" var den största gruppen "hustrur och änkor", vilken uppgick till omkring 688 000. Blott i runt tal 46 000 ogifta kvinnor angavs bo för sig själva och leva av egna medel eller av arbete. Den största gruppen ogifta var "bonddöttrar och pigor i allmogens hus och tjänst över 15 år", vilken uppgick till 316 000. Gruppen "ståndspersoners kammarjungfrur och pigor" var ungefär 70 000 och "ståndspersoners hemmavistande döttrar" ungefär 31 000. Alla stadsyrken var i det väsentliga rekryterade av män. Endast några tusen kvinnor redovisas inom ståndstabellens ytterst differentierade yrkesförteckning över alla handelns och hantverkets specialiteter och då på helt underordnade poster. De kvinnor, som arbetade i städerna, var, förutom hustrurna, hemmadöttrar eller "ståndspersoners kammarjungfrur och pigor".

Siffrorna från 1800-talets mitt ger alltså bilden av ett jordbrukande folk. Män och kvinnor var i samma utsträckning bundna till jordbruket. Manlig och kvinnlig ungdom stannade i ungefär samma omfattning i arbete på föräldrarnas jordbruk eller som drängar och pigor i andras "kost och tjänst".

Vid industrialiseringens början fanns inga svårigheter att få arbetskraftsbehovet tillgodosett. Överflöd på arbetskraft var tvärtom 1800-talets mest karakteristiska drag. Utvecklingen under de hundra åren sedan 1850 har emellertid kännetecknats av en kraftig sammankrympning av jordbruksbefolkningen, framför allt av den ogifta arbetskraften i jordbruket samt av den inom hemmen anställda arbetskraften. Antalet män sysselsatta inom jordbruk med binäringar var enligt 1950 års folkräkning totalt 584 000, varav 244 000 arbetare. Antalet kvinnor inom jordbruket var 1950: husmödrar 361 000, kvinnliga arbetare i jordbruket 21 000, medhjälpande familjemedlemmar i jordbrukarhem 15 000.

De expanderande stadsnäringarna, främst den egentliga industrien, använde under hela 1800-talet och långt in på 1900-talet väsentligen endast manlig arbetskraft. Den kvinnliga arbetskraften var nästan helt hänvisad till det husliga arbetet. I detta hänseende har förhållandena under det senaste halvseklet helt förändrats. År 1880 var antalet kvinnliga yrkesutövare inom andra yrken än husligt arbete 68 000, år 1900 ca 158 000, år 1930 omkring 500 000, för att år 1950 uppgå till omkring 740 000.

Parallellt härmed har antalet kvinnliga anställda i husligt arbete starkt minskat; det utgjorde 1950 blott 96 000.

Vad som hänt kan för det husliga arbetets del i korthet anges sålunda. För hundra år sedan var arbetet i hushållen i böndernas hem och inom ståndspersonernas hem i städerna så ordnat att det förutom familjemedlemmarnas arbetskraft fordrade anställda "pigor". Några andra yrkesmöjligheter för ogifta kvinnor fanns i stort sett inte heller. Den ekonomiska utvecklingen har medfört en väsentligt ökad efterfrågan på kvinnlig arbetskraft inom industri, handel och allmän tjänst, och därmed har även de förvärvsarbe-

tande kvinnornas sociala och ekonomiska villkor avsevärt förbättrats. Inom det husliga arbetsområdet har emellertid förhållandena släpat efter. Detta har i hög grad försvårat rekryteringen till yrket, samtidigt som tekniska framsteg gjort det lättare för husmödrarna att ensamma sköta sina hem.

Hemhjälpen och arbetsmarknaden under 1930- och 1940-talen

Under de senaste decennierna har alltså en betydande avtappning av arbetskraft från det husliga området ägt rum. Samtidigt har själva arbetsformerna och arbetsmetoderna i hushållen ändrats. Delvis är de inträffade förändringarna en följd av den allmänna utvecklingen på arbetsmarknaden och av ändringar i befolkningsstrukturen, orsakade av nativitetsfallet under 1920- och 1930-talen. Till en del beror de också på att mekaniseringen och rationaliseringen trängt in även på detta område. Även om samhället visat intresse för problemen inom det husliga arbetsområdet, bland annat genom bättre utbildningsmöjligheter och genom viss lagstiftning om arbetsvillkoren (se härom följande avsnitt), synes dock utvecklingen i jämförelse med andra yrkesområden i viss utsträckning fortfarande släpa efter. Detta manifesteras bl. a. i frånvaron av fackliga organisationer inom det husliga området med ty åtföljande ojämnhet i löne- och arbetsvillkor. Hemhjälpen har i ökad utsträckning blivit ett genomgångsyrke med i stort sett sjunkande yrkesskicklighet.

Den minskade arbetskraftstillgången inom det husliga arbetsområdet återspeglas i siffrorna från de senaste folkräkningarna. Hela antalet inom yrkesgruppen husligt arbete förvärvsarbetande kvinnor var knappt 96 000 år 1950 mot 120 000 år 1945, 158 000 år 1940 och 205 000 år 1930. Antalet yrkesverksamma i husligt arbete minskade sålunda med 23 % under perioden 1931—1940 och med nära 40 % under perioden 1941—1950. Nettominskningen i yrket var i genomsnitt per år nära 4 700 under 1930-talet och ca 6 200 under 1940-talet. Tillgången på heltidsarbetande hushållshjälp har dessutom under senare år i icke obetydlig utsträckning varit beroende av utländsk arbetskraft. Vid slutet av år 1951 var ca 10 000 utlänningar sysselsatta i husligt arbete, företrädesvis såsom hembiträden.

Utvecklingen har medfört, att man tvingats söka nya vägar för att lösa hemmens arbetskraftsproblem. I allt större utsträckning har den tidigare heltidsanställda arbetskraften ersatts med deltidshjälp av skiftande slag, i arbetsförmedlingens redovisning kallade hemassistenter. Gifta kvinnor har i viss omfattning varit intresserade av sådant deltidsarbete vid sidan av arbetet i det egna hemmet, vilket måhända kan tolkas som uttryck för en begynnande tendens till social värdehöjning av yrket. Även bostadsförhållandenas förändringar har medverkat till minskningen av heltidsanställd hemhjälp. De moderna bostäderna är i regel mera lättarbetade än äldre lägenheter, varför husmodern lättare kan klara sig med deltidshjälp. Vissa arbetsuppgifter har flyttats ut från hemmen och överförts till industrien och handeln, så t. ex. i växande omfattning tvätten, matlagningen, framställningen av kläder etc. Slutligen är det uppenbart, att stegringen av lönenivån inom hembiträdesyrket medfört att fast heltidsanställd hemhjälp kommit utom ekonomiskt räckhåll för många familjer; här torde huvudorsaken ligga i efterfrågans förskjutning från heltidsanställd till deltidsanställd arbetskraft.

Den rådande bostadsbristen har å andra sidan i vissa fall medfört en sannolikt tillfällig ökning av arbetssökande, som önska heltidsanställning. Medan under 1930-talet i stor utsträckning förelåg önskemål om arbetstillfällen utan kombination med bostad, har den på många orter besvärliga situationen på bostadsmarknaden medfört, att hembiträdesplatser med tillgång på bostad för närvarande är de mest attraktiva. Det stora flertalet hushåll förfogar emellertid icke över så stor bostad att de kan tillhandahålla rum åt hembiträde. För att underlätta situationen har man därför i några fall vid byggandet av större bostadsområden inrett lägenheter, antingen för att av områdets familjer förhyras såsom hembiträdesbostäder eller såsom bostäder åt hemassistenter (se härom sid. 30 ff.).

Orsakerna till att arbetsvillkoren inom det husliga området kommit att te sig mindre konkurrenskraftiga på arbetsmarknaden är av olika slag. En av de främsta är att arbetsförhållandena i husligt arbete är ofriare än i andra yrken. Arbetstiden är icke reglerad; söndagsarbete förekommer fortfarande i relativt stor omfattning. Utvecklingen har dock medfört att behovet av fritid inom detta område numera beaktas på ett helt annat sätt än tidigare; hembiträdeslagen är ett uttryck härför. Avgörande för hembiträdesyrkets mindre konkurrenskraft i jämförelse med t. ex. butiks- och kontorsarbete är dock alltjämt den större bundenhet även inom privatlivets område, som följer med att hembiträdet icke har egen självständig bostad. Rent allmänt torde också yrkets ekonomiska villkor anses sämre än inom andra kvinnliga arbetsområden.

Man kan peka på en rad andra förhållanden, som försvårar och även framdeles kommer att påverka lösningen av den husliga arbetskraftens problem. Frånvaron av fackorganisationer, som skulle kunna bidraga till att skapa en mer yrkesmedveten kår och att stärka intresset för utbildning av olika kategorier av arbetskraft är sålunda en faktor av stor betydelse. Utvecklingen har medfört att hembiträden med otillräckliga yrkeskunskaper ganska lätt kan erhålla anställning med samma löne- och arbetsvillkor som den kvalificerade arbetskraften. Ofta saknar de intresse för att förkovra sig i yrket och betraktar hembiträdesarbetet som en tillfällig sysselsättning före giftermål eller som en genomgång till andra yrken. Rörligheten inom yrket har varit störst bland de minst kvalificerade hembiträdena, som genom ständiga platsbyten sökt förbättra sina anställningsvillkor. Visserligen lämnar de utbildningsanstalter som finns en god utbildning, men de flesta eleverna i dessa skolor söker sig till andra yrkesområden eller begagnar utbildningen som förpraktik härtill.

Arbetsmarknadskommitténs kvinnoutredning,[1] som i sitt betänkande bland annat berört kvinnornas yrkesönskemål, har med stöd av förfrågningar hos vissa länsarbetsnämnder ansett sig kunna gradera kvinnornas yrkesönskemål på följande sätt: I första hand efterfrågas kontorsarbete. Därnäst kommer anställning i butiker. I tredje rummet sättes lagerarbete och i fjärde industriarbete. *Minst eftersträvansvärt anses husligt arbete vara.* Kvinnoutredningen

[1] Arbetsmarknadskommitténs kvinnoutredning avlämnad till Arbetsmarknadskommittén december 1950. Arbetsmarknadskommittén utgör ett gemensamt organ för Svenska Arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen; dess kvinnoutredning tillsattes maj 1948 och utredningens resultat i fråga om grunderna för löneavvägningen mellan män och kvinnor, lika lön för likvärdig arbetsinsats, godkändes av de båda huvudorganisationerna i februari 1951.

uttalar vidare bl. a. att för kvinnornas del andra överväganden än rent ekonomiska spelar en väsentlig roll vid yrkesvalet. Den sociala värderingen av olika arbetsuppgifter förefaller enligt utredningen ha ett avsevärt inflytande.

Verkställda undersökningar beträffande ungdomens yrkesönskningar ger också vid handen att det husliga arbetet är föga attraktivt. Statens Arbetsmarknadskommission gjorde år 1947 en undersökning bland 7 000 flickor i 13—14-årsåldern, bosatta i hela landet. Enligt denna önskade 5 % finna sin framtidssysselsättning inom det husliga arbetsområdet. Ungdomsförmedlingen i Stockholm gjorde åren 1951 och 1952 motsvarande undersökningar bland vartdera året omkring 850 folkskoleflickor i Stockholm, varvid önskemål om husligt arbete uttalades av endast ungefär 1 % av flickorna.

Den sociala värderingen av det husliga arbetet har sedan gammalt varit låg. Samtidigt har yrket under senare år även rent ekonomiskt fått det svårare att hävda sig i konkurrensen om arbetskraften. Den fulla sysselsättningen och den solidariska lönepolitiken under fyrtiotalet har som bekant bl. a. medfört att kvinnolönerna kommit att stiga betydligt snabbare än den genomsnittliga lönenivån. Inom industrien har t. ex. de genomsnittliga timförtjänsterna för kvinnor i procent av motsvarande timförtjänster för män ökat från ca 60 % år 1939 till 71 % år 1949. De största löneökningarna har noterats för den yngre, relativt okvalificerade arbetskraften. Goda förtjänstmöjligheter och stor lätthet att erhålla arbete även inom andra yrkesområden än det husliga har sålunda karakteriserat arbetsmarknaden främst under senare delen av 1940-talet.

I denna skärpta konkurrens om arbetskraften har det husliga yrkesområdet icke haft möjlighet att hävda sig. Detta avspeglar sig tydligt i statistiken från arbetsförmedlingarna rörande antalet lediganmälda platser och antalet arbetsansökningar.

Under åren 1930—1951 har antalet ansökningar om husligt arbete på 1 000 lediganmälda platser varierat på följande sätt:

År	Antal ansökningar per 1 000 platser	Överskott (+) Underskott (—)	År	Antal ansökningar per 1 000 platser	Överskott (+) Underskott (—)
1930	990	— 10	1941	1 020	+ 20
1931	1 045	+ 45	1942	888	— 112
1932	1 300	+ 300	1943	775	— 225
1933	1 388	+ 388	1944	742	— 258
1934	1 144	+ 144	1945	743	— 257
1935	980	— 20	1946	716	— 284
1936	935	— 65	1947	710	— 290
1937	878	— 122	1948	721	— 279
1938	862	— 138	1949	831	— 169
1939	877	— 123	1950	856	— 144
1940	1 040	+ 40	1951	906	— 94

Endast under krisåren 1931—1934 samt 1940—1941 har under de båda senaste decennierna funnits något överskott på huslig arbetskraft. I övrigt kännetecknas läget av en konstant brist även om det senaste årets konjunkturomsvängning även på det husliga arbetsområdet tagit sig uttryck i en viss minskning av efterfrågan å och ökning av utbudet av arbetskraft.

Den framtida tillgången på huslig arbetskraft kan naturligtvis icke med bestämdhet förutses. De långsiktiga tendenserna i den hittillsvarande utvecklingen synes dock peka mot en fortsatt nedgång i antalet heltidsanställda hembiträden. I varje fall torde detta komma att gälla så länge knappheten på arbetskraft inom andra yrkesområden består. Visserligen kommer det totala utbudet av yngre kvinnlig arbetskraft sannolikt att öka när antalet kvinnor i åldern 15—25 år, efter att under hela 1940-talet ha minskat, från och med mitten av 1950-talet åter börjar stiga. Det torde emellertid knappast vara realistiskt att räkna med att detta ökade utbud i väsentlig grad kommer att rikta sig mot det husliga arbetsområdet.

Om det alltså synes troligt att den yngre heltidsanställda arbetskraften på hemhjälpsområdet kommer att successivt minska, synes man däremot kunna räkna med att även i fortsättningen ha tillgång till äldre arbetskraft, företrädesvis gifta kvinnor, för deltidsarbete som hemassistenter eller inom den sociala hemhjälpens ram. Som tidigare framhållits synes en viss social värdehöjning av deltidsarbetet på hemhjälpsområdet vara på väg att äga rum. Yrkesverksamheten bland kvinnor i mellanåldrarna 40—60 år är jämförelsevis låg — år 1945 ca 25 % — och dessutom kommer antalet kvinnor i dessa åldrar under de närmaste 10—15 åren att öka icke oväsentligt. Detta ger anledning förmoda att här finnes en viss arbetskraftsreserv att räkna med bl. a. för det husliga arbetsområdet.

Behovet av hemhjälp

Den betalningskraftiga efterfrågan på arbetshjälp i hemmen kommer sannolikt endast till en mindre del från de hushåll där arbetsbelastningen är störst. På en och samma inkomstnivå står de ekonomiska möjligheterna att anlita avlönad hushållshjälp ofta i omvänt förhållande till behovet av sådan hjälp, så till exempel i flerbarnsfamiljerna och i familjer där husmodern är sjuk. Behovet av arbetshjälp har i dessa fall uppstått av orsaker, som i sig själva innebär påfrestningar på hushållets ekonomi.

De samhälleliga åtgärderna för beredande av ökad tillgång på huslig arbetskraft bör rimligen grundas på *behoven* av arbetshjälp i hushållen. En analys måste följaktligen utgå, icke främst från den aktuella efterfrågan på fullavlönad arbetskraft, utan från behovet av arbetshjälp i hemmen. Detta kan dock i allmänhet inte siffermässigt preciseras. Analysen måste begränsas till att ange arterna av de väsentliga behoven.

Vad beträffar *familjehushållen med hemarbetande husmor* är det uppenbart, att hushållsarbetets rationalisering, hushållens minskade storlek och bostädernas utrustning med arbetsbesparande hjälpmedel inneburit att arbetsbelastningen minskat. Utvecklingen har emellertid samtidigt medfört att även familjehushållens egen arbetskraft minskat. Medan man tidigare ofta kunde räkna med barns och nära släktingars kontinuerliga arbetsinsatser, har bl. a. den förlängda skolgången och den ändrade hushållsstrukturen medfört, att hushållen väsentligen endast har familjens egna medlemmar, främst husmodern, att tillgå som arbetskraft. Även om denna i allmänhet är tillräcklig så är den bristande elasticiteten påtaglig. Så snart husmodern av någon anledning inte kan sköta hushållet, uppstår behov av hjälp från utomstående — framför allt i hem med små barn. Förr fanns det ofta någon annan familjemedlem, som kunde gripa in om husmor blev sjuk, eller också fanns släkt och grannar,

som var villiga att ge en hjälpande hand. Nu bor familjerna ofta på annan ort än sin släkt och deras grannar har lika litet som de själva någon reservarbetskraft att sätta in.

I viss utsträckning föreligger i denna familjetyp också behov av kontinuerligt biträde i hushållen, så till exempel i *familjer med många barn*. Genom rationaliseringen av hushållsarbetet kan detta behov dock i ökad utsträckning tillgodoses med deltidsarbetande hemhjälp. Dylik hjälp har sedan gammalt funnits i form av t. ex. extra städ- och tvätthjälp, men hushållen har nu börjat begagna sig av sådan hjälp även för det ordinarie arbetet i hemmet.

För familjer med hemarbetande husmor kan behoven av hemhjälp alltså anges såsom i första hand tillfälliga behov, betingade av krissituationer och akuta nödlägen, t. ex. husmors sjukdom, behov av vila eller liknande. I andra hand kommer behoven av regelbundet biträde i hushållsarbetet, främst i form av korttidshjälp.

En för vår tid ny hushållstyp är *familjehushållen med förvärvsarbetande husmor*. Antalet sådana hushåll har under de senaste decennierna ökat väsentligt. År 1930 var antalet förvärvsarbetande gifta kvinnor inom stadsnäringarna 77 000. År 1950 hade antalet ökat till 223 000, och mycket tyder på att kombinationen äktenskap-förvärvsarbete blir allt vanligare. Även inom denna familjetyp är det familjerna med barn, som har de svåraste problemen att lösa. Hur stor denna grupp för närvarande är kan inte exakt anges. Enligt vissa beräkningar var år 1945 antalet förvärvsarbetande gifta kvinnor med barn under skolåldern omkring 65 000; problemet är alltså av betydande storleksordning.

Behoven av arbetshjälp i hemmen är för familjer med förvärvsarbetande husmor av väsentligt annan art än i andra familjetyper. Frågan om den kontinuerliga barntillsynen är i dessa familjer dominerande. Endast en mindre del av de förvärvsarbetande gifta kvinnorna har möjlighet att lämna sina barn på daghem. I huvudsak måste frågan om barntillsynen ordnas på annat sätt; behovet av kontinuerlig hjälp från utomstående är i dessa fall markerat.

Vare sig frågan om barntillsynen lösts genom att barnen lämnas till daghem eller på annat sätt är situationen i ett mycket stort antal fall sådan, att även ganska små rubbningar i hushållsarbetets och barntillsynens organisation kan medföra att nödlägen uppstår. När daghemsbarn blir sjuka måste modern i de flesta fall stanna hemma från arbetet, likaså om mera lösligt ordnad hjälp av anhöriga eller grannar av någon anledning uteblir. Överhuvud ter sig hushållsorganisationen i familjer med förvärvsarbetande husmor än mindre elastisk än i familjer med hemarbetande husmor. Tillfälligt behov av hjälp är alltså för denna familjetyp ofta förekommande och angeläget.

Även behovet av regelbunden korttidshjälp är i denna familjetyp betydligt mer markerat än i hushåll med hemarbetande husmor. En lättnad i den dubbla arbetsbördan — förvärvsarbete utom hemmet kombinerat med hushållsarbete — genom regelbunden städhjälp och annan liknande hemhjälp är helt naturligt synnerligen önskvärd.

För familjer där husmodern har förvärvsarbete utom hemmet dominerar alltså behovet av regelbunden hjälp, framför allt med barntillsynen. Behovet av tillfällig hjälp i krissituationer är emellertid tillika påtagligt; dylika situationer kan uppstå av många andra skäl än husmors sjukdom och liknande orsaker.

Landsbygdshushållens problem är i

huvudsak av samma art som de ovan skisserade. Speciella förhållanden inom jordbrukarhushållen och jordbruksbefolkningen gör dock att behoven av arbetshjälp utifrån i många fall åtminstone tidvis är större och ter sig mer svårlösta än för övriga familjer. Anledningen härtill är uppenbar. Jordbruksbefolkningens flickor lämnar tidigt hembygden och tar arbete i någon tätort. Proportionen mellan män och kvinnor i de yngre åldrarna ger en antydan om vidden av denna flyttning. År 1950 fanns inom jordbruksbefolkningen i åldern 20—30 år 700 kvinnor per 1 000 män. Hela antalet ogifta kvinnor i åldern 20—30 år inom jordbruksbefolkningen var 1950 i runt tal 28 000.

Orsakerna till de unga flickornas flyttning från jordbruksnäringen och glesbygden är många. De väsentliga synes vara att jordbruken inte anser sig ha användning för kvinnlig arbetskraft i det egentliga jordbruksarbetet i samma utsträckning som tidigare. För enbart hushållsarbete finns inte ekonomiska möjligheter att hålla betald arbetshjälp under hela året. Förr lade de unga flickorna sommartid huvudparten av sitt arbete i jordbruk, hushåll och djurvård; vintertid blev arbetstiden delad mellan hushållsarbete och djurvård. I det rena jordbruket fanns en stor mängd arbetsuppgifter, som väl lämpade sig för kvinnor; t. ex. vid slåtter, sädesskörd, inbärgning, rensning, rotfruktsskörd m. m. Arbetskraften rekryterades från de många mindre jordbrukarhemmen och torpen där man inte hade råd att behålla flickorna hemma.

I det modernt bedrivna jordbruket har den tekniska utrustningen rationaliserat bort en stor del av de manuella arbeten, som företrädesvis utfördes av kvinnor. Nya skördemetoder, nya bärgningsmetoder och ekonomibyggnader efter nya arbetsbesparande linjer har medverkat härtill. Dessutom är skillnaden i arbetslön mellan kvinnlig och manlig arbetskraft inte längre så påfallande, och kvinnorna begär liksom männen reglerad arbetstid.

Jordbrukarhushållens behov av arbetshjälp är alltså i princip av samma art som övriga familjehushålls. Att frågan om behoven av sådan hjälp i viss utsträckning ter sig annorlunda i jordbrukarhushållen än i stadshushållen sammanhänger med de mycket markerade växlingarna i jordbruksarbetets intensitet under olika tider av året och med den betydande bristen på kvinnlig arbetskraft under de tider då arbetsbelastningen är störst.

För *samtliga familjehushåll* förefinnes slutligen ett tillfälligt behov av hjälp om husmödrarna skall ha möjlighet att för *vila och rekreation* lämna hemmet och hushållsarbetet.

Samhället har på olika sätt sökt ordna så, att husmödrar, som är i särskilt behov av vila, kan beredas semester. Det statliga stödet till denna s. k. *husmoderssemester* har i huvudsak formen av inkomstprövade fria semesterresor, driftbidrag till semesterhem och statliga stipendier till husmödrar, som är i särskilt behov av bidrag till hemhjälp, kläder, inackordering av barnen m. m. Husmödrar med minderåriga barn och särskilt lanthusmödrar, som deltar i utearbete och har ansvar för skötseln av husdjur, har de största svårigheterna att få någon semesterledighet. För dessa kvinnogrupper, som tillhör de mest arbetstyngda och vilkas ekonomiska möjligheter att avlöna semestervikarie i många fall är begränsade, är semesterproblemet synnerligen svårlöst. Samtidigt är det särskilt angeläget att just dessa kvinnor i första hand beredes vila och rekreation. Den främsta orsaken till att husmoderssemestern icke kunnat få annat än mycket begränsad om-

fattning är bristen på ersättare i hemmen. Framför allt medför bristen på kompetenta vikarier att husmödrarna i många fall icke vill överlämna vården av sina hem i främmande händer.

Vidgade samhälleliga insatser för att tillgodose behovet av arbetshjälp i hemmen har de senaste åren aktualiserats även av *åldringarnas och de ensamstående sjukas* behov. Antalet åldringar kommer i framtiden att starkt öka; antalet personer över 65 år var år 1940 600 000, år 1950 knappt 690 000 men kan till 1980 beräknas öka till betydligt mera än en miljon. Av dessa är givetvis ett betydande antal i behov av viss tillsyn eller vård. Enligt beslut av 1947 års riksdag skulle antalet platser på ålderdomshemmen i det närmaste fördubblas. Kostnaderna härför, uppskattade till i runt tal 415 miljoner kronor, är emellertid betydande, och rådande investeringsbegränsningar har också lagt hinder i vägen för ett genomförande av 1947 års riksdagsbeslut i någon större omfattning. Byggnadskostnaderna för ett ålderdomshem beräknas för närvarande till ca 20 000 kronor per plats; driftkostnaderna till mellan 11 och 14 kronor per vårddag.

Med hänsyn härtill och även till humanitära och trivselsynpunkter har hemhjälpen för gamla fått en väsentligt ökad betydelse. Det stora flertalet åldringar är icke i behov av vård på ananstalt; med någon hjälp vid hemsysslorna kan de klara sig på egen hand. Ofta gäller detsamma även för ensamstående sjuka, och här framträder i än högre grad den samhällsekonomiska synpunkten: de dyrbara sjukhusplatserna måste reserveras för de oundgängliga behoven.

Om åldringar och sjuka skall kunna kvarstanna i hemmen fordras emellertid att tillfälligt eller mer eller mindre regelbundet återkommande biträde med det löpande hushållsarbetet och med viss vård och tillsyn finns att tillgå. Behovet av hemhjälp är sålunda för dessa grupper i väsentlig utsträckning antingen tillfälligt eller ett behov av korttidshjälp under längre perioder.

Sammanfattning

Den utveckling som i sina huvuddrag skildras i det föregående har lett till en djupgående rubbning av balansen, då det gäller tillgång och efterfrågan på huslig arbetskraft, en rubbning som väsentligen är betingad av långsiktigt verkande faktorer. Denna rubbning tar sig uttryck däri, att tillgången på arbetskraft icke på långt när motsvarar efterfrågan och att särskilt tillgången på yrkesskicklig huslig arbetskraft är helt otillräcklig. En rad faktorer har emellertid å andra sidan bidragit till att behovet av hemhjälp starkt minskat. Kommittén vill i detta sammanhang erinra om att den allmänna höjningen av bostadsstandarden och bostädernas tekniska utrustning under 1930- och 1940-talen i hög grad underlättat hushållsarbetet och därigenom begränsat behovet av hemhjälp. Vatten och avlopp, badrum, centralvärme, varmt vatten, elektriska spisar, kylskåp, sopnedkast, goda förvaringsutrymmen har alltsedan 1930-talet utgjort naturliga element i bostaden. För de förvärvsarbetande mödrarna har den starka expansionen av barnstugeverksamheten under 1940-talet likaledes varit av betydelse. Medan landets daghem år 1941 endast hade plats för ca 4 000 förskolebarn, tar de f. n. hand om 13—14 000. En ytterligare utbyggnad av denna verksamhet, varom förslag framlagts 1951 av en särskild kommitté, skulle också medföra ett minskat behov av hemhjälp. Av andra faktorer, som verkat i samma riktning kan här nämnas t. ex. den moderna livsmedels- och konservindustrin, konfektionsindustrin,

som bl. a. underlättat arbetet med barnens kläder, rationaliseringen inom jordbruket samt de senaste årens utbyggnad av de fria skolmåltiderna, som underlättat husmödrarnas arbete i familjer med skolbarn.

Emellertid kan icke en långt driven rationalisering och mekanisering av hushållsarbetet eliminera behovet av anställd arbetskraft inom hemmen. Behovet av hemhjälp har i själva verket, trots den rationalisering som skett inom hushållsarbetet under det senaste årtiondet, vuxit ut till ett problem, som tarvat offentlig uppmärksamhet. Under 1930-talet behandlades hemhjälpsfrågan inom olika utredningar och under 1940-talet framlade t. ex. befolkningsutredningen förslag om hembiträdeslagstiftning och förbättrad huslig utbildning. Senast har hemhjälpsfrågan varit föremål för ingående analys av utredningen för hem- och familjefrågor, som i sitt betänkande "Familjeliv och hemarbete" (SOU 1947: 46) därvid bl. a. kunde konstatera följande:

> Vissa arbetsuppgifter för vilka hembiträden efterfrågas äro (nämligen) av sådant slag, att de icke kunna avlastas genom allmänna yttre rationaliseringsåtgärder. Detta gäller i första hand skötseln och tillsynen av barn. Mödrar med många småbarn, vilka skulle ha ekonomiska möjligheter att anlita hembiträde ha svårt att vare sig genom maskinella hjälpmedel eller genom anlitande av kollektiv service finna en arbetslättnad som motsvarar den som de kunna erhålla, om de få tillgång till en arbetskraft i hemmet.

De olika förslag, som familjeutredningen framlade i hemhjälpsfrågan, har emellertid icke konkret prövats eller realiserats annat än i begränsad utsträckning. Hemhjälpsfrågan kvarstår alltjämt för stora grupper som ett olöst socialt problem. I samband med de senaste årens livliga debatt kring åldringsvården har hemhjälpsproblemet ånyo aktualiserats. En allmän översyn och förstärkning av samhällets hemhjälpsorganisation måste på skilda håll anses erforderlig.

Särskilt för barnfamiljer med förvärvsarbetande husmor är hemhjälpsproblemet av hög angelägenhetsgrad. Inom befolkningsutredningen diskuterades på sin tid t. o. m. någon slags tjänsteplikt till förmån för sådana hushåll: i samband med framläggande av sitt förslag till hembiträdeslag övervägde utredningen även statliga förmåner åt hembiträden som åtoge sig plats i barnrika familjer, dock utan att härom framlägga något förslag. Ej heller kan bostadskollektiva kommittén finna en sådan dirigering av arbetskraften lämplig eller möjlig; den är icke förenlig med friheten på arbetsmarknaden och skulle därjämte ålägga det allmänna omfattande ekonomiska bördor och svåra avvägningsfrågor.

De samhälleliga åtgärderna för att fylla behovet av hemhjälp måste i första hand avse att genom förbättrad yrkesutbildning, intensifierad upplysningsverksamhet och arbetsförmedling samt genom åtgärder för normering av arbets- och lönevillkoren höja den sociala värderingen av yrket och därmed befrämja rekryteringen. Därjämte är direkta åtgärder från det allmännas sida av nöden i syfte att — med hänsyn tagen till de här ovan beskrivna behovssituationerna — hjälpa vid mer eller mindre övergående nödlägen betingade av rubbningar i hushållsarbetets normala gång. Särskild uppmärksamhet måste härvid ägnas familjer, där bägge makarna är förvärvsarbetande samt åldringarnas behov av tillsyn och hjälp med hemsysslorna.

ANDRA KAPITLET

Hembiträden och hemassistenter

Hembiträden

Även om behovet av heltidsanställd arbetskraft — dvs. vad som vanligen kallas hembiträden — i många hem är och varit stort, har i flertalet hem sådan arbetskraft aldrig funnits eller kunnat ifrågasättas. Familjeutredningen[1] konstaterade att antalet hushåll, som disponerade över eller efterfrågade heltidsanställd arbetskraft, var mycket ringa i förhållande till hela antalet hushåll. På grundval av en specialbearbetning av 1940 års folkräkningsmaterial kunde man beräkna, att antalet heltidsanställda hembiträden med bostad hos arbetsgivaren endast uppgick till 37 per 1 000 hushåll bestående av gifta par. Denna siffra hade vid tiden för 1945 års folkräkning sjunkit ytterligare. På landsbygden räknades 25 hembiträden per 1 000 hushåll, i städerna 35 hembiträden per 1 000 hushåll. Det totala antalet heltidsanställda hembiträden, dvs. när även hembiträden med egen bostad medräknas, var givetvis något större.

Familjeutredningen konstaterade vidare att den aktiva efterfrågan på heltidsanställd huslig arbetskraft i alldeles övervägande grad kom från de välsituerade familjerna. Detta faktum kan också belysas med vissa uppgifter ur 1945 års folkräkning. I följande tablå har familjer (bestående av samboende äkta makar) med hos sig boende hembiträde fördelats procentuellt efter inkomstens storlek. Dessutom redovisas motsvarande fördelning för samtliga familjer samt den procentuella andelen familjer med hembiträde.

Tablån visar, att det procentuella antalet familjer med heltidsanställd hemhjälp är ojämförligt mycket större i den högsta inkomstgruppen än i den lägsta. Särskilt i städerna är detta förhållande mycket markant. Nära 47 % av stadsfamiljerna med anställd hemhjälp hade minst 20 000 kronors inkomst. Bland samtliga stadsfamiljer hade endast 3 % denna inkomst. I inkomstklassen "20 000 kronor och däröver" fanns 1 hembiträde på 2 familjer, i inkomstklassen "högst 8 000 kronor" fanns 1 hembiträde på 200 familjer.

Familjernas ekonomi har väsentlig betydelse när det gäller att anställa hembiträden. Av särskild vikt är emellertid i detta sammanhang hur familjeinkomsten är sammansatt. Behovet av hemhjälp är helt naturligt störst i familjer, där husmodern har förvärvsarbete. Enligt 1945 års folkräkning hade husmodern förvärvsarbete utom hemmet i ungefär hälften av alla stadsfamiljer med hos sig boende hembiträden och denna proportion gällde i det närmaste även i familjeinkomstklassen 20 000 kronor och däröver. Medianinkomsten för familjer med hembiträde är emellertid något lägre (18 200 kr.) i familjer med förvärvsarbetande husmor än i övriga familjer (20 600 kr.). I realiteten är skillnaderna i de ekonomiska förhållandena större än vad dessa medianinkomster antyda. När inkomsten förvärvas av bägge makarna, uppstår en rad kostnader, som icke åter-

[1] Utredningen för hem- och familjefrågor i betänkande betitlat "Familjeliv och hemarbete" (SOU 1947:46).

Familjeinkomst, kronor	Landsbygd			Städer		
	familjer med hemhjälp %	samtliga familjer %	procentuella antalet familjer med hemhjälp	familjer med hemhjälp %	samtliga familjer %	procentuella antalet familjer med hemhjälp
— 8 000	46,1	92,6	1,2	11,4	75,8	0,5
8 000—20 000	37,5	6,7	13,8	41,7	20,9	6,9
20 000—	16,4	0,7	57,0	46,9	3,3	49,5
Samtliga	100,0	100,0	2,5	100,0	100,0	3,5

speglas i inkomststatistiken men som avsevärt sänker familjens nettobehållning.

Det bör ytterligare framhållas, att ojämnheten i hemhjälpens fördelning på familjer med olika inkomst ingalunda motiveras av motsvarande olikheter i familjestorleken och därmed arbetsbördan i hemmen. När familjerna indelas efter barnantalet kan nämligen liknande skillnader i förekomsten av hembiträden konstateras för varje särskild familjestorlek.

Den ekonomiska faktorns betydelse när det gäller efterfrågan på heltidsanställd arbetskraft i hemmen synes sålunda vara avgörande. En fortsatt utjämning av bestående skillnader mellan lönerna för hembiträden och lönerna inom andra kvinnliga yrkesgrenar måste helt naturligt ytterligare begränsa hemmens möjligheter att anlita dylik arbetskraft. Efterfrågan på hembiträden har trots detta länge varit betydligt större än tillgången. Tendenserna på detta område återspeglas i arbetsförmedlingarnas statistik över antalet lediganmälda och tillsatta hembiträdesplatser.

Möjligheterna att tillgodose efterfrågan på hembiträden har som synes under alla de redovisade åren varit små. Även möjligheterna att erhålla kvalificerad hjälp för barnavård är små; tendensen har blivit, att de examinerade barnsköterskorna hellre än att taga anställning i familj söker sig till anstalter av olika slag, vilka visserligen i regel icke erbjuder bättre löneförhållanden men däremot egen bostad, reglerad arbetstid och koncentrering på rent barnavårdande arbetsuppgifter.

Bristen på utbildad arbetskraft för barnavården i hemmen har medfört, att man för dessa uppgifter måst använda sig av mindre kvalificerad arbetskraft, som utöver barnavården varit villig att utföra löpande hushållsgöromål. Efterfrågan sådan den kommer till uttryck i anmälningarna till den offentliga arbetsförmedlingen har emellertid påtagligt minskat. Anledningen härtill kan måhända delvis vara att man i många fall inte räknar med att kunna erhålla hjälp och därför inte anmäler sitt behov av arbetskraft. De ökade kostnaderna för heltidsanställd hemhjälp spe-

År	Lediganmälda hembiträdesplatser	Tillsatta platser	Tillsatta platser i % av lediganmälda
1939	66 491	31 143	46
1943	64 451	24 734	38
1947	48 532	18 618	38
1948	47 964	18 594	38
1949	44 900	18 500	41
1950	43 700	18 800	43
1951	39 500	17 900	45

lar emellertid helt visst en viktig roll i detta sammanhang.

Rörande utvecklingen under den senaste tiden kan följande citeras ur en 1952 av arbetsmarknadsstyrelsen verkställd utredning[1] rörande hembiträdeslagen:

De förhållanden, som under flera år karakteriserat husliga arbetsmarknaden, ha emellertid, enligt vad flertalet länsarbetsnämnder rapporterat, sedan senare delen av år 1951 undergått en påtaglig förändring. Sålunda har under det senaste halvåret konstaterats en minskning av efterfrågan på såväl hembiträden som hemassistenter. Man har ansett detta främst bero på ändrade ekonomiska förhållanden. Löner och taxor för den husliga arbetskraften ha ökat undan för undan samtidigt som familjernas ekonomiska situation åtstramats. Prishöjningarna ha framtvingat besparingsåtgärder, som i många fall i första hand lett till inskränkningar av lejd hjälp för hemmets skötsel.

Arbetsmarknadsstyrelsen anser sig sålunda kunna konstatera, att efterfrågan bland annat på heltidsarbetande hembiträden påtagligt minskat under det gångna året. Av utredningen framgår emellertid också att svårigheterna att erhålla hjälp för familjer, där husmodern är förvärvsarbetande och där det finns småbarn, alltjämt kvarstår.

Hembiträdeslagstiftningen

Arbetsförhållandena inom hembiträdesyrket har, såsom ovan omnämnts, varit föremål för lagstiftarens uppmärksamhet. Genom 1944 års hembiträdeslag, grundad på en av 1941 års befolkningsutredning verkställd överarbetning av ett under 1930-talet framlagt kommittéförslag, har man sökt reglera hembiträdenas arbetsförhållanden, jämväl i syfte att därmed öka tillströmningen av arbetskraft till det husliga arbetsområdet. Med hänsyn till hemsysslornas skiftande och oregelbundna karaktär har emellertid regleringen av hembiträdenas arbetstid i främsta rummet givits formen av bestämmelser om fritiden; bristen på en lagstadgad fritid ansågs utgöra den främsta orsaken till att hembiträdesyrket icke kunde hävda sig i konkurrensen med andra yrken.

Hembiträdeslagen som är av provisorisk karaktär har hittills gällt i treårsintervaller, den senaste utlöpande den 31 oktober 1953. I motsats till allmänna arbetstidslagen och övriga lagar, som reglerar de anställdas arbetstid, innehåller hembiträdeslagen inga bestämmelser om arbetstidens längd. I stället är hembiträdeslagen begränsad till föreskrifter om den fritid som hembiträdet minst skall åtnjuta. Enligt lagen skall sålunda den ordinarie arbetstiden sluta senast kl. 19, varannan söndag skall vara arbetsfri, en bestämd vardag i veckan skall vara fri efter kl. 14 och den 1 maj efter kl. 13. Kompensation för övertidsarbete skall utgå. I lagen regleras även t. ex. hembiträdenas anställnings- och uppsägningstid, hembiträdenas rätt till bostad och vård vid sjukdom, lönens utbetalande samt skadeståndsskyldighet.

Efter Kungl. Maj:ts uppdrag har arbetsmarknadsstyrelsen i maj 1952 framlagt utredning och förslag till ny hembiträdeslag avsedd att erhålla permanent karaktär. Förslaget innebär en förändring av lagen från en fritidslag till en arbetstidslag. Den genomsnittliga bruttoarbetstiden skall enligt förslaget utgöra tio timmar, varav två beräknas bortfalla för hembiträdets egna sysslor.

De sålunda föreslagna reglerna torde, enligt arbetsmarknadsstyrelsen, föga avvika från rådande praxis. Den gällande hembiträdeslagen har enligt erfarenheterna från arbetsförmedlingen

[1] Arbetsmarknadssstyrelsen: Utredning rörande hembiträdeslagen den 16 maj 1952 (stencilerad).

i allmänhet varit normerande. Av än större betydelse torde ha varit, att läget på arbetsmarknaden gjort en begränsning av den dagliga arbetstiden nödvändig för att hemmen skulle kunnat rekrytera och behålla nödvändig arbetskraft. Hembiträdeslagen har sålunda i verkligheten blivit en minimilagstiftning på det husliga området. Å andra sidan anses en legal reglering av arbetsvillkoren nödvändig då några fasta partsorganisationer här icke finnas; lagstiftningen har sålunda i viss mån ersatt bristen på kollektivavtal.

Arbetsmarknadsstyrelsens utredning och förslag är för närvarande föremål för Kungl. Maj:ts övervägande.

Fastare normer för arbets- och lönevillkor

Det är uppenbart att disproportionen mellan tillgång och efterfrågan på hemhjälp måst ha till följd djupgående ändringar av hemhjälpens allmänna sociala ställning och av arbets- och lönevillkoren inom yrket. Dessa ändringar gör sig enligt sakens natur blott ofullständigt och långsamt gällande. Missförhållandena inom yrket har tagit sig uttryck i bristen på utbildad yrkesskicklig arbetskraft. I stor omfattning är arbetskraften helt outbildad och motsvarar icke de fordringar, som måste ställas framför allt i de fall, då hemhjälpens uppgift är att mer eller mindre fullständigt ersätta en sjuk eller förvärvsarbetande husmoder.

De rådande förhållandena inom yrket torde i väsentlig mån bero på, att man här saknat och alltjämt saknar de reglerande krafter, varmed man eljest kan räkna på arbetsmarknaden, nämligen fasta organisationer av parterna och mellan dessa organisationer överenskomna, allmänt respekterade regler för arbets- och lönevillkoren, varmed självfallet även följer en normering av yrkesskickligheten. En sådan normering skulle otvivelaktigt vara av största betydelse för den sociala värderingen av hemarbetet och därmed även för yrkets rekrytering. Denna fråga är enligt kommitténs mening av stor allmän betydelse: det gäller dock här en av de alltjämt största grupperna på den kvinnliga arbetsmarknaden. Kommittén vill därför understryka den synnerliga angelägenheten av att frågan om en fastare reglering av arbets- och lönevillkoren ägnas den uppmärksamhet, som deras vikt betingar, och att frågan blir föremål för effektiva åtgärder. I främsta rummet ankommer givetvis denna sak på arbetsmarknadens parter. Med hänsyn till frågans allmänna betydelse och de säregna förhållandena inom yrket förutsätter kommittén att statsmakterna kommer att följa frågans utveckling och vidtaga erforderliga åtgärder i här angivet syfte.

Kommittén är väl medveten om, att en reglering av hemarbetsmarknaden på här antytt sätt måste innebära, att arbets- och löneförhållandena bringas i bättre balans med närliggande kvinnliga arbetsområden. En reglering av arbetsvillkoren torde sålunda komma att innebära en höjning av lönenivån för yrkesskicklig arbetskraft. I längden torde detta vara den enda vägen att gå, om man vill avbryta den långsiktiga nedgången i yrkets rekrytering.

I många fall saknas emellertid de ekonomiska förutsättningarna för en sådan höjning av lönerna, särskilt när det gäller hemhjälp avsedd att ersätta en förvärvsarbetande husmor. I viss mån torde detta bero på gällande beskattningsregler, som ännu icke tagit tillräcklig hänsyn till de faktiska merutgifter som uppkommer i varje familj där husmodern har förvärvsarbete och med hänsyn härtill är nödsakad att ersätta sin arbetskraft i hemmet med anställd hemhjälp. Huruvida hushållet kan

bära kostnaderna härför beror uppenbarligen på hur stor avkastningen av husmoderns förvärvsarbete är sedan skatten och andra utgifter i samband med förvärvsarbetet avdragits; skatteavdraget torde genom sambeskattningsreglerna och progressiviteten härvid ofta te sig som avgörande skäl emot förvärvsarbete. Samhällsekonomiskt måste det emellertid betraktas som ett slöseri att yrkesutbildad arbetskraft sålunda undandrages arbetsmarknaden.

Den ovan förutsatta utvecklingen, som gör arbetskraften dyrare för familjerna, innebär att allt färre har möjlighet att anlita hemhjälp, även sådana, som har stort behov därav, såsom familjer med småbarn, där hustrun har förvärvsarbete utom hemmet. Detta förhållande gör samhälleliga åtgärder till stöd för dessa familjekategorier desto mer angelägna. Kommittén vill hänvisa till de förslag rörande hemarbetets rationalisering, som i annat sammanhang framlägges, till de åtgärder samhället kan vidtaga för att lösa daghemsfrågan och till den utvidgning av den sociala hemhjälpen, varom förslag framlägges i ett senare avsnitt av detta betänkande.

Deltidsanställd arbetskraft (hemassistenter)

Efterfrågan på fast anställd huslig arbetskraft är och har länge varit betydligt större än tillgången. I denna knapphetssituation har hemhjälpsfrågan i allt större utsträckning kommit att lösas genom användning av deltidsanställd eller tillfällig hemhjälp. Tidigare förekom dylik deltidstjänst huvudsakligen för grövre arbeten såsom tvätt och rengöring men har efter hand kommit att omfatta även andra hushållsgöromål.

I sådana hushåll, där lejd arbetskraft fortfarande förekommer har en förändring av arbetsuppgifterna genomförts. I själva verket har utvecklingen, om ock i begränsad utsträckning, lett till en kombination av heltids- och deltidshjälp. I större hushåll förekommer det stundom, att tvätt, veckostädningar och storstädningar överlämnas till deltidshjälp, medan hembiträden utför de löpande sysslorna i hemmen. Förekomsten av kollektiva anordningar samt moderna och jämfört med tidigare mindre svårskötta lägenhetstyper har också medfört, att husmödrarna i mindre utsträckning än tidigare efterfrågar heltidsanställd huslig arbetskraft. Likaledes har de ökade löneförmånerna för hembiträden medfört, att familjer, som visserligen önskar och behöver heltidsanställd hjälp, av ekonomiska skäl måste ersätta hembiträdet med olika former av tillfällig eller deltidsanställd hemhjälp.

Beträffande den tillfälliga hemhjälpen har tillgång och efterfrågan på arbetskraft balanserat bättre än i fråga om den heltidsanställda husliga arbetskraften. Detta beror bland annat på att arbetskraften här fått ett tillskott av gifta kvinnor, som åtager sig tillfälliga arbetsuppgifter i andras hem för att antingen kontinuerligt eller tillfälligt bidraga till den egna familjens försörjning. Dessutom erbjuder tillfälliga anställningar bättre ekonomiska villkor samtidigt som arbetsförhållandena är mera fria. Framför allt i de större städerna har en specialisering av den tillfälliga hemhjälpen ägt rum. Orsakerna härtill torde bl. a. vara en ändring i inriktningen av hemmens behov av arbetskraft samt den brist på även tillfällig hemhjälp, som gjorde sig kännbar under mitten av 40-talet, framför allt i storstäderna. Detta gav den tillfälliga hemhjälpen möjligheter att välja mellan olika typer av arbetstillfällen, vilket kommit att medföra en specialisering också för detta slag av arbetskraft. Här-

igenom har arbetskraften liksom när det gäller specialisering inom andra yrkesområden kunnat erhålla ökad tillgång på arbetsuppgifter, som motsvarar individuella önskemål, och samtidigt skaffa sig bättre arbets- och lönevillkor, varmed även torde ha följt en höjd social värdering av det tidigare mindre uppskattade hushållsarbetet. Man har anledning att förmoda att specialiseringen av de husliga arbetsuppgifterna gynnsamt har påverkat rekryteringen av deltidsarbetande hemhjälp.

Som gemensam benämning på de olika typerna av tillfällig hemhjälp har arbetsmarknadsstyrelsen i samband med sin rekryterings- och propagandaverksamhet använt benämningen *hemassistenter* till skillnad från benämningen *hembiträden,* som kommit att avse hemmens heltidsanställda arbetskraft. De vanligaste kategorierna av hemassistenter är hemassistenter för löpande hushållsgöromål, hemstäderskor, tvätt- och rengöringshjälp, husmodersvikarier, kokfruar, serveringsbiträden, klädvårdare och barnvakter. De huvudsakliga arbetsuppgifter, som handhas av de olika kategorierna, framgår av de använda benämningarna. Beträffande grupperna hemstäderskor och rengöringshjälp sammanfaller arbetsuppgifterna men anställningsförhållandena växlar i så måtto, att hemstäderskorna arbetar kontinuerligt hos arbetsgivaren, under det att rengöringshjälpen växlar arbetsgivare från dag till dag. En liknande skillnad råder mellan grupperna hemassistenter för löpande hushållsgöromål och husmodersvikarier; de förstnämnda är mera kontinuerligt anställda, medan de senare endast åtager sig kortvariga anställningar.

Omsättningen av arbetskraft för en del av de ovannämnda arbetsuppgifterna är mycket stor, medan det av kokfruar, serveringsbiträden samt i viss utsträckning även av barnvakter finns en mera stabil kår. För många gifta kvinnor har hemassistentarbetet blivit den form av arbete, som de kan förena med skötseln av det egna hemmet, beroende på att de själva kan bestämma när och hur mycket de kan arbeta utanför hemmet. Inträffade förändringar i hemassistenternas egna hemförhållanden kan emellertid medföra att arbetskraften temporärt eller för alltid lämnar den öppna marknaden.

En uppfattning om de olika yrkesspecialiteterna, när det gäller den tillfälliga och deltidsanställda husliga arbetskraften och om frekvensen i olika specialiteter, kan erhållas med ledning av arbetsförmedlingsstatistiken.

Under år 1951 fördelade sig efterfrågan och tillgång på hemassistentplatser på sätt, som framgår av tablå på sid. 25.

Av förmedlingssiffrorna att döma är tvätt- och rengöringshjälpen den, som hushållen i första hand efterfrågar; därnäst följer hemstäderskorna. Hushållens önskemål i dessa avseenden kan något belysas också med resultaten av en enkätundersökning bland familjer i stadsdelarna Hägersten och Hökmossen i Stockholm 1949—1950.[1] I denna undersökning ställdes frågan: Om det fanns arbetskraft för hemmet att tillgå härute avsedd för speciella ändamål såsom veckostädning, storstädning, boning av golv, veckotvätt, putsning av fönster, piskning av sängkläder och mattor, skulle Ni mot en taxa av 2: 50 i timmen använda sådan hjälp? Av de tillfrågade husmödrarna förklarade sig 43 % önska sådan speciell hemarbetskraft; härav önskar närmare hälften i första hand hjälp med storstädning. I andra hand önskar man hjälp med piskning av sängkläder, fönsterpustning och golvboning.

[1] Edmund Dahlström: Trivsel i Söderort. Sociologisk undersökning i Hägerstensåsen och Hökmossen 1949—1950. Stockholm 1951.

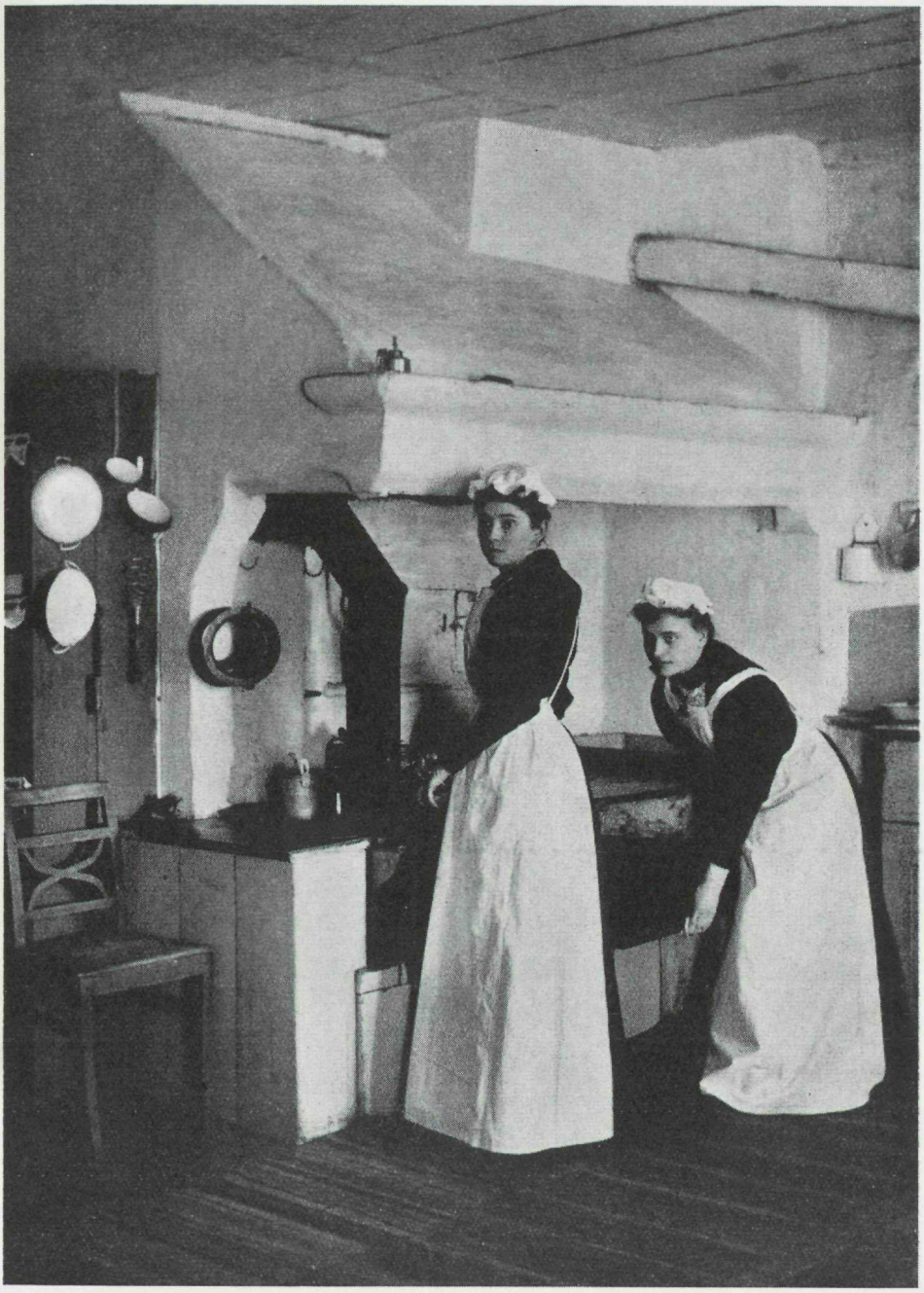

Sekelskiftet hade ingen hembiträdesfråga. Det fanns gott om pigor, husor, kammarjungfrur och kokerskor för de burgnare hemmen. Delat rum och kost samt 15—20 kronor kontant i månaden var vanliga förmåner i städerna. Bilden från ett stockholmshem i slutet av 1800-talet.
Foto Nordiska Museet

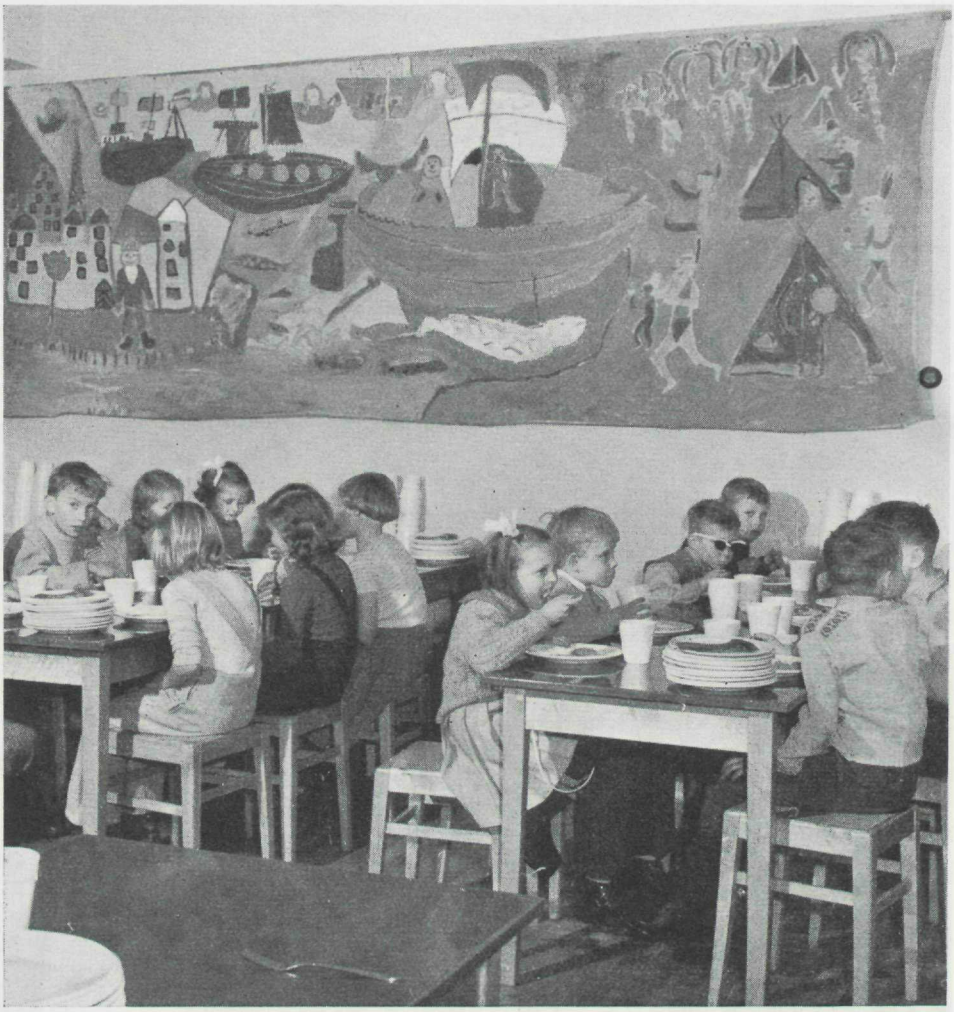

KOLLEKTIVA ANORDNINGAR MINSKAR BEHOVET AV HEMHJÄLP...

Av de bostadskollektiva anordningar, som byggts ut under senare år och som i hög grad medverkat till att minska behovet av hjälp i hemmen, intar de fria skolmåltiderna en framträdande plats. Skolmåltidernas rätta utformning lämnar ännu rum för diskussion, men för hemmen är det av stor vikt att 540 000 av landets 870 000 skolbarn hösten 1952 får deltaga i de fria skolluncherna.
Foto-Hernried.

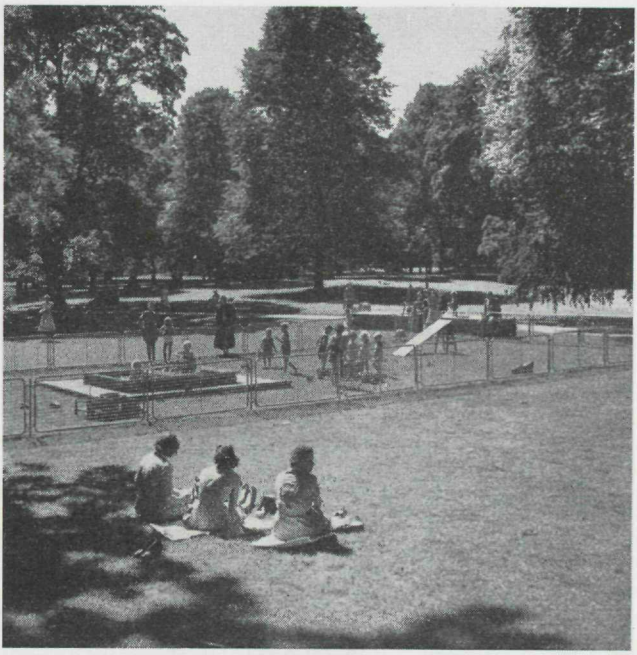

Barnhagar och lekplatser...

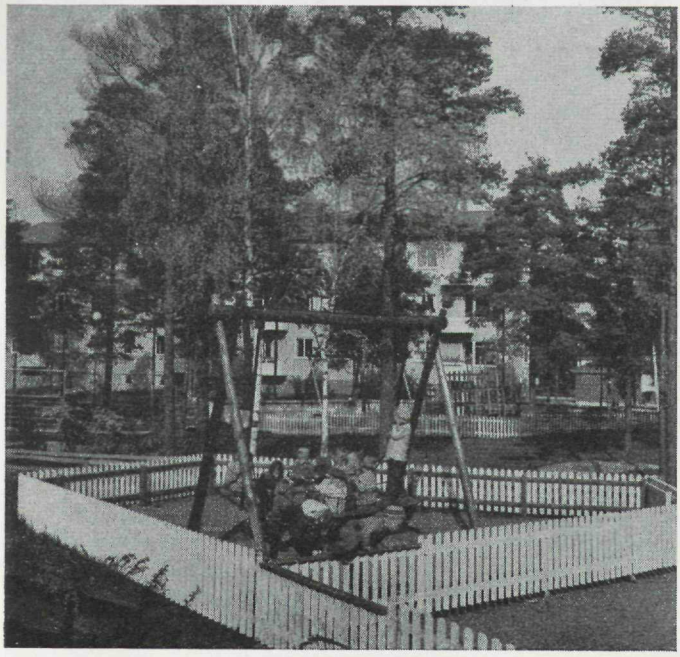

... hjälper husmödrarna med barntillsynen och minskar därigenom arbetsbelastningen i hemmen.

Foton Hernried.

Daghemmen är av stort värde för de förvärvsarbetande mödrarna. Runt 11 000 förskolebarn får f. n. plats på landets ca 310 daghem. Men köerna är ännu långa...
Foto-Hernried.

Yrkesbeteckning	Anmälda arbetstillfällen	Tillsatta platser
Hemassistenter för löpande hushållsgöromål och husmodersvikarier	12 783	9 042
Kokfruar, serveringsbiträden	8 170	7 956
Klädvårdare	1 647	1 556
Hemstäderskor	28 497	22 481
Tvätt- och rengöringshjälp	77 246	71 658
Barnvakter	12 876	12 404
Städerskor (grövre arbeten)	13 426	11 281
Övriga	148	139
Summa	154 793	136 517

Arbetsförmedlingsstatistiken återspeglar icke fullständigt omfattningen av hemassistenternas insatser på arbetsmarknaden, då överenskommelser om regelbunden deltidshjälp helt naturligt förekommer mellan arbetsgivare och arbetstagare utan att arbetsförmedlingen behöver anlitas. Trots detta torde förmedlingssiffrorna när det gäller hemassistenter ge en någorlunda god bild av utvecklingen på detta område. I nedanstående sammanställning redovisas antalet lediganmälda och tillsatta hemassistentplatser under vart och ett av åren 1939—1951.

Utvecklingen av förmedlingssiffrorna för hemassistenter uppvisar som synes en helt annan tendens än motsvarande

År	Ledig-anmälda platser	Tillsatta platser	Tillsatta platser i % av ledig-anmälda
1939	78 775	74 067	94
1940	72 951	69 600	96
1941	80 056	76 975	96
1942	101 678	94 239	93
1943	118 054	105 337	89
1944	130 780	114 448	88
1945	165 575	143 941	87
1946	167 094	136 312	82
1947	164 940	129 993	80
1948	157 652	128 150	81
1949	162 450	139 300	85
1950	169 289	147 251	87
1951	154 800	136 500	88

siffror för fast anställd huslig arbetskraft. Antalet tillsatta hemassistentplatser var i det närmaste dubbelt så stort 1951 som 1939. För hembiträden var antalet tillsatta platser betydligt lägre 1951 än 1939. De sammanställda uppgifterna antyder också, att det varit väsentligt lättare att tillgodose efterfrågan på hemassistenter än på hembiträden. Andelen tillsatta platser i procent av lediganmälda platser var 1951 för hemassistenterna 88 mot endast 45 för hembiträdena.

Kommersiell städ- och rengöringsservice

Sedan gammalt har i de större städerna funnits kommersiella företag, som tillhandahållit arbetskraft för speciella uppgifter såsom fönsterputsning, flyttningsstädning, storrengöring, golvboning etc. Enbart i Stockholm finns för närvarande omkring 150 sådana företag. Det övervägande antalet av dessa åtager sig emellertid endast fönsterputsning, främst för industrier och butiker, samt kontorsstädning. Endast ett fåtal företag har inriktat sin verksamhet på att också betjäna de enskilda hemmen med hjälp för olika slag av grövre sysslor.

De tjänster, som de större företagen erbjuder de enskilda hemmen, är i allmänhet fönsterputsning, golvrengöring, tvättning av väggar och tak, fullständig

våningsstädning (ex. höst- eller vårstädning), flyttningsstädning, tvättning av kök, golvboning och mattpiskning. Vissa företag åtar sig därutöver sådana uppgifter såsom stordisk, rengöring av kristallkronor, fernissning av golv m. m. De mindre företag, som överhuvudtaget åtar sig arbete i privathem, sysslar ofta endast med fönsterputsning.

Priserna på de erbjudna tjänsterna varierar ganska avsevärt de olika företagen emellan. Vanligen är priserna på fönsterputsning, tvättning av väggar, tak och golv samt golvboning bestämda efter arbetskvantiteten mätt i m² eller antal lufter. För större arbeten tillämpas av en del företag ett anbudsförfarande.

Kommittén har genom kontakter med företrädare för branschen sökt bilda sig en uppfattning om hur verksamheten för närvarande bedrives.

Vad beträffar personalfrågorna synes innehavarnas förmåga att välja sina medhjälpare vara av avgörande betydelse. Under det att några företag — särskilt vissa större sådana — har mycket stora svårigheter med personalen, som ständigt växlar och därför aldrig hinner bli kunnig i yrket, har andra företag en liten men fast medarbetargrupp med flera års tjänst inom företaget. Svårigheterna att behålla personalen beror enligt några innehavare på yrkets ringa sociala uppskattning. De väsentliga orsakerna synes emellertid vara, dels att personalen vid de i dessa hänseenden sämst ställda företagen icke är i egentlig mening anställda utan endast mycket löst knutna till företagen, dels att man hämtar sin personal i stor utsträckning bland tillfälligt arbetslösa, som är i behov av inkomster för sitt uppehälle till dess någon fast anställning kan erhållas på annat håll.

Företagen sysselsätter i övervägande grad manlig personal; flera företag har enbart manliga anställda. Man framhåller i detta sammanhang, att arbetet är alltför tungt för kvinnor, i varje fall om arbetsdagen skall uppgå till åtta timmar. Å andra sidan framhåller vissa företagare, att husmödrarna föredrar kvinnlig arbetskraft särskilt när det gäller städningsuppdrag. Detta sammanhänger helt naturligt med vad som ovan antytts om arbetets karaktär av tillfällighetsarbete. Den manliga personal, som på detta sätt knytes till vissa företag, har vanligen inga som helst kunskaper i städnings- och rengöringsarbete.

Beträffande kundkretsen framhåller flertalet av företagarna, särskilt de mindre, att man strävar efter att få en fast kundkrets med regelbundna hjälpbehov. Man föredrar därför uppdrag från kontor och butiker framför uppdrag från privathem.

Husmödrarnas inställning till städfirmorna betecknas av flertalet företagare som relativt skeptisk. Husmödrarna anser ofta, att priserna är för höga, medan företagarna å sin sida anser, att husmödrarnas krav många gånger är alltför stora såväl när det gäller den arbetskvantitet, som man vill ha utförd på viss tid, som när det gäller arbetets kvalitet.

Det allmänna intryck av de affärsmässiga städ- och rengöringsföretagen, som erhållits vid kontakten med de intervjuade företagarna, är att stora krav måste ställas på ledningen av dylika företag om verksamheten skall kunna fungera friktionsfritt och vara till verklig nytta även för privathemmen. Särskilt personalfrågorna synes för närvarande vara svåra att lösa på ett tillfredsställande sätt.

Den här lämnade redogörelsen för de kommersiella städföretagen har väsentligen uppehållit sig vid stockholmsförhållanden. Kommittén har icke ansett

det erforderligt att göra liknande undersökningar i övriga städer och tätorter, där dylika företag är i verksamhet. Av samstämmiga uppgifter synes emellertid framgå, att erfarenheterna från Stockholm väl överensstämmer med erfarenheterna från såväl övriga storstäder som mellanstora och mindre städer, där olika "städfirmor" erbjudit sina tjänster.

Trots att man kunnat konstatera åtskilliga oarter på detta område och en bristande känsla för allmänhetens behov av god service och yrkesskicklig arbetskraft, vill dock kommittén understryka, att de kommersiellt drivna städföretagen har en stor uppgift att fylla, inte minst då det gäller hushållens behov av hjälp med tyngre sysslor, såsom storrengöring, golvboning, fönsterputsning och mattpiskning.

Utbildningsfrågan

Hembiträdesutbildningen. Hembiträdesyrkets kraftiga sammankrympning, dess karaktär av genomgångsyrke för större grupper, dess rekrytering med utländsk arbetskraft etc. har gjort att kompetens- och lönevillkoren blivit oklara och flytande.

Endast en mindre del av dem som arbetar i yrket har genomgått utbildning härför. Den större delen har endast genom praktiskt arbete förvärvat sina kunskaper och många, särskilt de yngre, har genom ständiga platsbyten erhållit bristfällig handledning i arbetet.

Efterfrågan från hushållens sida torde i ökad utsträckning gälla kunnig arbetskraft. Särskilt för den växande grupp av hushåll, som önskar ett hembiträde som ersättare för husmoderns egen arbetskraft i hemmet och där hembiträdet i många fall får hand om vården av yngre barn, är det av utomordentligt stor betydelse att kunna få en kvalificerad kraft. En förbättring av yrkesutbildningen för hembiträden är sålunda önskvärd.

Inom ramen för vårt nuvarande yrkesutbildningssystem ingår ett flertal kurstyper vid hushålls- och husmodersskolor, lanthushållsskolor, barnavårdsskolor etc., som ger en god huslig yrkesutbildning. Eleverna vid dessa skolor torde dock endast i ringa utsträckning söka sig till hembiträdesyrket; de tar anställning i storhushåll, går vidare till andra utbildningar som fordrar en hushållskurs som grund, eller blir husmödrar i egna hem. Inte heller när man — såsom skett inom några kommunala yrkesskolor — gett dylika hushållskurser benämningen "hembiträdesskolor" torde någon större procent av eleverna ta anställning i enskilda hem.

Genom enbart åtgärder på yrkesutbildningens område torde man sålunda inte kunna räkna med att inom överskådlig tid öka tillgången på välutbildade hembiträden. En ökning av utbildningsresurserna på det husliga området, parallellt med att ökad forskning och allmänt intresse ägnas hushållsarbetet, torde dock komma att medföra en social värdehöjning av hela arbetsområdet och därmed även av hembiträdesyrket. Den förbättring av löne- och arbetsvillkoren inom yrket som synes vara på väg verkar i samma riktning. Om de skolor, som ger utbildning av det slag familjerna särskilt efterfrågar, t. ex. barnavårds- och hushållsarbete, kan i sin propaganda för elevrekrytering påvisa, att här öppnar sig möjligheten att få ett välbetalt, självständigt, meriterande och socialt angeläget arbete, torde man kunna lägga till rätta för en ökning av tillgången på kvalificerad hjälp.

Kommittén — som icke anser sig ha anledning att mera i detalj ingå på denna utbildningsfråga — förordar så-

Tab. 1. Arbetsmarknadsstyrelsens prov- och instruktionskurser för hemassistenter

År	Husligt arbete i allmänhet		Hus-moders-vikarier på landet		Hemass. på lands-bygden		Hemvård		Tvätt		Klädvård		Matlagn.		Totalt	
	antal		antal		antal		antal		antal		antal		antal		antal	
	kurs.	delt.	kurs.	delt.	kurs.	delt.	kurs.	delt.	kurs.	delt.	kurs.	delt.	kurs.	delt.	kurs.	delt.
1941	3	67	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	67
1942	3	33	—	—	—	—	—	—	1	8	2	32	—	—	6	73
1943	3	25	—	—	—	—	—	—	—	—	1	8	—	—	4	33
1944	4	45	—	—	—	—	2	20	2	20	1	7	—	—	9	92
1945	22	266	1	30	7	97	10	139	4	40	2	27	1	3	47	602
1946	13	156	—	—	2	42	—	—	—	—	4	51	—	—	19	249
1947	3	39	—	—	—	—	—	—	1	8	—	—	—	—	4	47
1948	—	—	12	147	—	—	—	—	2	22	—	—	—	—	14	119
1949	6	80	1	30	1	12	2	28	—	—	—	—	—	—	10	150
1950	1	12	2	46	2	32	—	—	—	—	—	—	—	—	5	90
1951	—	—	1	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	12
Summa	58	723	17	265	12	183	14	187	10	98	10	125	1	3	122	1 584

lunda varmt en fortsatt utbyggnad av den husliga yrkesutbildningen. Särskild uppmärksamhet bör härvid ägnas den allsidiga barnavårds- och hushållsutbildning, som bäst torde ge de hushållsarbetande kvinnorna möjligheter att fylla de krav de moderna hemmen ställer.

Utbildningen av hemassistenter. Kunnigheten hos de kvinnor som tager arbete som hemassistenter är givetvis också växlande. Den tidigare omtalade, alltmera vanliga specialiseringen inom hemassistentkåren på olika arbetsområden visar dock på en utveckling mot en viss normering av yrkeskunnigheten. Till en dylik bidrar också den kursverksamhet, som ordnats av arbetsmarknadsstyrelsen för att öka rekryteringen av hemassistenter.

Denna kursverksamhet startades av den dåvarande statens arbetsmarknadskommission år 1941 och har sedan dess pågått, om ock i växlande omfattning. Kurserna, som benämnas prov- och instruktionskurser, har till syfte dels att stimulera intresset för arbetsområdet, dels att ge kursledningen och förmedlingsorganet, som står i nära kontakt med varandra, en uppfattning om de arbetssökandes personliga egenskaper och kvalifikationer för olika arbetsuppgifter. Kurserna tjänar också till att meddela moderna rön på det husliga arbetsområdet och ge instruktioner hur man skall utföra olika sysslor rationellt och ändamålsenligt.

Omfattningen av den kursverksamhet, som förekommit på detta område, belyses av tab. 1.

Kursverksamheten har som synes varit av väsentligt olika omfattning under olika år. Ökningen av antalet kurser och kursdeltagare år 1945 får ses mot bakgrunden av en propagandakampanj, som arbetsmarknadskommissionen detta år genomförde i syfte att stimulera förmedlingen av hemassistenter. Under hela den tid kursverksamhet pågått har anordnats sammanlagt 122 kurser med tillhopa 1 584 deltagare. Det direkta tillskottet av huslig arbetskraft på denna väg har alltså varit begränsat. Den indirekta verkan när det gällt att öka intresset för att taga hemassistentan-

ställningar kan ha varit större genom att kurserna rent allmänt fäst arbetskraftens uppmärksamhet på detta arbetsfält.

Anledningen till att kursverksamheten under senare år praktiskt taget upphört är främst att tillräckligt antal intresserade kursdeltagare inte funnits. Väsentligen torde detta bero på de senaste årens högkonjunktur på arbetsmarknaden; i viss mån torde det bristande intresset även få ses mot bakgrunden av att någon propaganda av den omfattning, som genomfördes 1945, inte förekommit senare.

Kommittén anser en vidgad kursverksamhet för hemassistenter önskvärd. Om hemassistenterna får bättre utbildning och specialiseras på olika arbetsuppgifter alltefter individuella anlag och intressen kommer de att finna större tillfredsställelse i sitt arbete och hemmen att få bättre hjälp. Kommittén vill därför föreslå, att medel ställes till förfogande till såväl kurser som propaganda för deltagande i dessa i den omfattning som på olika orter kan befinnas behövligt.

Under senare år har en utomordentligt livlig teknisk utveckling på hushållsområdet ägt rum; en mängd nya material, redskap och maskiner, som i växande utsträckning tages i bruk inom alla sorters hem, har framkommit, och parallellt härmed har forskning rörande rationella arbetsmetoder intensifierats. Kursplanerna för hemassistentkurserna, dessas längd och uppläggning i övrigt torde därför nu vara mogna för en översyn. Kommittén hemställer, att en särskild utredning verkställes beträffande denna kursverksamhet, lämpligen genom representanter för berörda myndigheter och fackorgan, nämligen Arbetsmarknadsstyrelsen, Överstyrelsen för yrkesutbildning, Lantbruksstyrelsen, Aktiv hushållning och Hemmens forskningsinstitut.

Härvid förefaller det vara av särskilt intresse att de två stora områdena bostadsvård och klädvård noga granskas. Av arbetsförmedlingarnas statistik över lediga och tillsatta platser på hemassistentområdet framgår tydligt, att det arbete hemmen framför allt önskar hjälp med är bostadens städning. Av gammalt anses städningsarbete, speciellt s. k. storstädningar, vara ett tungt arbete, som framför allt fordrar kroppskrafter men knappast några särskilda kunskaper. I moderniserade och nybyggda bostäder är emellertid både planlösning, material etc. sådana, att rengöringsarbetet är betydligt lättare än förr. Det kan underlättas och effektiviseras genom t. ex. val av rätta rengöringsmedel och redskap och genom användande av förnuftiga arbetsmetoder. Ännu sker dock mycket rengöringsarbete enligt slentrianmässiga metoder med t. ex. onödiga och skadliga påfrestningar på den arbetandes ben och rygg, med användning av rengöringsmedel som skadar materialet etc.

Att stora ekonomiska besparingar kan göras genom en effektivisering av städarbetet har konstaterats bl. a. av Statens organisationsnämnd, som utverkat statsbidrag för att tillsammans med Hemmens forskningsinstitut verkställa en utredning om möjligheterna att effektivisera städningen av de statliga verkens lokaler. Denna utredning som för närvarande är i gång, omfattar arbetsstudier vid städning av olika typer av lokaler och noggrann genomgång av redskap, maskiner och tekniska preparat som kommer till användning vid denna städning. Såväl de resultat som Hemmens forskningsinstitut kommit till genom sina tidigare undersökningar av städning i hemmen (redovisade bl. a. i broschyren Städning) och de resultat som vinnes genom den nya utredningen i organisationsnämndens regi, synes

böra nyttiggöras för hemmen genom att hemassistenterna genom noggrant planerade kurser får del av dem.

En utveckling motsvarande den på bostadsvårdens område kan konstateras när det gäller klädvården. Kommittén kommer att på annat håll redovisa de förändringar som är på väg att ske i sammansättningen av hemmens textilförråd samt beträffande möjligheterna att ägna det en effektiv vård. Den ökade användningen av tvättmaskiner och nya effektiva tvättmedel betyder t. ex. att stortvättarna enligt de gamla tidskrävande och för hälsan påfrestande metoderna är på väg att försvinna. Även beträffande efterbehandlingen av tvätten är man på väg att finna nya metoder och har nya hjälpmedel till förfogande. För lagningsarbete finns likaledes i större utsträckning än förr maskiner, samtidigt som hela arbetsmetodiken är under omprövning. Vid en utredning av hemassistentutbildningen i klädvård bör klarläggas vilken hjälp hemmen har behov av på detta område. Det finns anledning förmoda, att den efterfrågan, som nu gör sig gällande hos arbetsförmedlingarna när det gäller t. ex. hjälp med strykning och lagning, är mindre än vad den skulle vara, om familjerna vore förvissade om att kunna få verkligt kunnig arbetskraft för dessa specialiteter. Genom kurser för klädvårdare som blev kunniga i våttvätt och strykning, enklare kemisk hemtvätt, lagning och enkel omsömnad, pressning, fläckurtagning, malpreparering etc. skulle måhända en för arbetskraften begärlig möjlighet till specialisering på ett för många nytt område skapas och nya servicemöjligheter kunna erbjudas hemmen.

En annan specialitet är givetvis kostområdet, såväl när det gäller inköp och tillagning av vanlig vardagsmat som lagning av barnmat, dietmat, bjudningsmat etc. För dem som skall arbeta som husmodersvikarier bör matlagningskursen lämpligen kombineras med en översiktlig hemvårdskurs.

Ett annat område för vilket hemassistenter efterfrågas är barneftersyn. En undersökning bör göras om vilka arbetsuppgifter som i allmänhet fordras av de s. k. barnvakterna. I den mån dessa får ha hand om småbarn under dagen, ansvara för deras mat, lek, utevistelse etc. bör kurserna i barnavård avpassas så att de ger orientering såväl om den fysiska som den psykiska vården.

Kursverksamheten i sin helhet bör planeras med tanke på att hemassistenterna i ökad utsträckning torde komma att tagas i anspråk för arbete inom den sociala hemhjälpens ram. Måhända kommer där arbetets tyngdpunkt att bli något annorlunda förlagd så att vårdnadsuppgifterna får mera utrymme på bekostnad av de manuella arbetena. Kommittén förutsätter, att dessa frågor kommer att uppmärksammas vid den föreslagna utredningen och att en samordning sker vid planeringen av de kurser, som gäller manuella arbetsuppgifter och de mera socialt inriktade kurserna.

I detta sammanhang vill kommittén erinra om att frågan om lärarna inom denna kursverksamhet är ett viktigt problem och att det bör övervägas om inte en kompletterande utbildning för kursledare är behövlig.

Hemassistentbostäder

I de nya bostadsområden, som under början av 1940-talet växte fram i Stockholms ytterområden, tedde sig bristen på hemhjälp svårare än i äldre stadsdelar. I dessa områden bosatte sig i stor utsträckning unga familjer med barn och ofta med förvärvsarbetande husmor. Behovet av viss anställd hjälp i hushållsarbetet var därför relativt stort.

Möjligheterna att anställa fast huslig arbetskraft var däremot på grund av lägenheternas storlek och disposition mycket begränsade, vartill kom den allmänna bristen på huslig arbetskraft.

För att trygga tillgången på hemhjälp i dessa nya bostadsområden tog HSB i Stockholm år 1945 initiativet att inreda särskilda hemhjälpsbostäder, med reducerade hyror. Denna idé har sedan upptagits av andra byggnadsföretag såväl i Stockholm som på andra håll i landet.

Systemet med särskilda hemhjälpsbostäder innebär i korthet, att man genom att på speciella villkor tillhandahålla bostäder åt personer, som är villiga att åtaga sig olika hemsysslor, söker tillgodose ett bostadsområdes hemhjälpsbehov. Hur verksamheten i övrigt bedrives och erfarenheterna av denna form för hemhjälpsanskaffning kan lämpligen åskådliggöras med några konkreta exempel. Framställningen bygger härvid delvis på undersökningar, som företagits inom HSB i samband med utarbetandet av handboken "Gemensamhetslokaler".[1]

Några av de första av HSB inredda hemhjälpsbostäderna var förlagda till *Reimersholme* i Stockholm. De fick här formen av kollektivvåningar med 5—7 bostadsrum, vart och ett försett med tvättställ, garderob och kokskåp. I varje våning inrättades därutöver vissa gemensamma utrymmen och anordningar, såsom badrum, toalett och telefon samt i källarvåning förvaringsrum och matkällare. Golvytorna i de olika rummen varierar mellan 12 och 20 m². Hyran utgör, alltefter rummens storlek 38 till 60 kronor per månad. I detta pris ingår fri telefon och fri elkraft i gemensamma utrymmen. Rummen skall i princip endast upplåtas åt hyresgäster som uteslutande ägnar sig åt husligt arbete, t. ex. hel- och halvdagsanställda hembiträden och barnsköterskor eller hemassistenter. Sammanlagt inrättades på Reimersholme fem hemhjälpsvåningar med tillhopa 30 rum. Av dessa disponerades redan från början 10 för hos HSB:s hyresgäster anställda hembiträden, medan de övriga avsågos för hemassistenter.

För hemassistenterna skulle all arbetsanvisning ske genom arbetsförmedlingen. Meningen var, att hemassistenterna i första hand skulle hjälpa hyresgästerna i HSB:s egna fastigheter inom Reimersholmsområdet. I den mån dessa arbetsuppgifter ej var tillräckliga för att hemassistenterna skulle uppnå full sysselsättning, ägde de dessutom antaga husligt arbete jämväl hos familjer i andra fastigheter inom eller utom området.

Uthyrningen av hemassistentrummen äger rum genom HSB:s lägenhetsavdelning. Av hyresgästerna kräves före inflyttningen friskbetyg med bifogad uppgift från skärmbildsundersökning. Någon särskild taxa för anlitandet av hemassistenten har icke fastställts.

Arbetsförmedlingens erfarenheter av hemassistentvåningarna på Reimersholme är knappast positiva. Svårigheter har sålunda uppstått att finna full sysselsättning åt hemassistenterna. För närvarande är därför endast 10 av de 30 rummen uthyrda åt denna hemhjälpskategori, medan de övriga rummen är upplåtna åt fast huslig arbetskraft eller i vissa fall åt kvinnor sysselsatta inom andra yrken.

Förmedlingsarbetet har även i övrigt stundom medfört svårigheter. De familjer inom området, som efterfrågar hemhjälp och ej har heltidsanställd arbetskraft brukade tidigare i rätt stor utsträckning antingen anställa hemhjälp endast för kortare tid vid vissa till-

[1] HSB:s byggnadstekniska utredningar nr 8, september 1949.

fällen eller regelbunden halvdagshjälp för att få städning och andra tyngre arbeten utförda. Det visade sig emellertid relativt svårt att bland hemassistenterna uppbringa villig arbetskraft härför. Som väsentliga orsaker till dessa missförhållanden framhåller man, dels att arbetet i kortare pass blir tyngre, vilket gör det mindre tilltalande, dels att antalet familjer på Reimersholme, som efterfrågar deltidsanställd hemhjälp, är allt för litet i förhållande till antalet hemassistenter.

Området är för litet som enhet för en smidig arbetsförmedling. Som exempel härpå kan nämnas svårigheten att samordna halvdagstjänstgöring i olika familjer. Detta har ej lyckats på Reimersholme på grund av för få valmöjligheter. Man har ej samtidigt kunnat tillfredsställa önskemålen hos såväl hemassistenter som arbetsgivare. Resultatet blev tidigare ofta, att vissa hemassistenter fick arbeta endast halva dagen. Slutligen framhåller arbetsförmedlingen som sin erfarenhet att olägenheter av psykologisk art uppstå genom att inom ett mindre område samla ett relativt stort antal hemassistentbostäder. Erfarenheterna från Reimersholme visar, att detta är ägnat att försämra förhållandet mellan såväl hemassistenterna och familjerna som mellan dessa grupper inbördes (skvaller och dylikt). Detta försvårar i sin tur arbetsförmedlarens uppgifter. Såväl hemassistenter som husmödrar på Reimersholme framhåller sålunda stundom vid förmedling av arbete att de föredrager familjer, respektive hemhjälp, boende utanför området.

Ett likaså mindre framgångsrikt försök att inrätta hemassistentvåningar gjordes 1946 i stadsdelen *Hägersten* i Stockholm.

Det företag, som efter avtal med staden exploaterade större delen av området, byggnadsfirman Olsson och Rosenlund, inredde där två hemassistentvåningar om vardera tre rum. Varje våning försågs med kök, badrum och toalett för gemensamt bruk. Uthyrningen skedde direkt genom byggnadsföretaget och hyran utgick med 300 kronor per år. Däri ingick fri telefon och fritt lyse.

Meningen var att dessa sex hemassistenter skulle betjäna 126 familjer i en av företaget uppförd fastighet. Hyresgästerna i huset underrättades härom. Redan från början skedde förmedlingen av arbetet genom hemhjälpsbyrån på platsen. Det visade sig emellertid rätt snart, att efterfrågan på sådan arbetskraft i huset var så liten, att hemassistenterna ej fick full sysselsättning. Man övergick då till att förmedla hemhjälp även åt andra familjer inom området. Ej heller därigenom blev efterfrågan så stor, att alla kunde beredas ständigt arbete. Efter ett halvår tvingades verksamheten att upphöra på grund av att hemassistenterna allt mera övergick till andra sysselsättningar. Sedan hösten 1946 uthyres rummen till ett högre pris i öppna marknaden.

Orsakerna till detta misslyckande synes väsentligen vara följande. Familjerna i Hägersten utgöres i stor utsträckning av arbetarfamiljer med barn. Hustrurna sköter i allmänhet hemmet själva, och familjerna har endast i begränsad utsträckning råd att hålla hemhjälp. Från arbetsförmedlingen framhålles dessutom, att efterfrågan på tillfällig hemhjälp i Hägersten vid denna tidpunkt kunde tillgodoses genom den tillgång på deltidsarbetande gifta kvinnor, som redan tidigare fanns inom området.

En hemassistentvåning som varit i bruk sedan 1946 och som däremot alltjämt synes fungera tillfredsställande är den av Svenska Riksbyggen inrättade hemassistentvåningen i *Årsta*.

Våningen består av fyra rum och är belägen i bottenplan en halvtrappa ner från själva ingången. Rummen har en golvyta av omkring 16 m² vardera och är försedda med kapprum, tvättställ, garderob och kokskåp. Gemensamt disponeras badrum, förvaringsrum, telefon samt kök med elektrisk spis, kylskåp och skafferi. Hyra utgår med 45 kronor i månaden. Strömförbrukningen i gemensamma utrymmen och tillgång till telefon är fri. Rummen uthyres direkt av värd med förmedling av hemhjälpsbyrån. Själva utformningen av verksamheten överläts redan från början åt arbetsförmedlingen. Redan innan hemassistentrummen togs i bruk utsändes cirkulär till de familjer, som avsågs att betjänas av hemassistenterna (huvudsakligen familjer i Svenska Riksbyggens hus i Årsta). Däri klargjordes för familjerna, att hemhjälp *endast* kunde rekvireras genom arbetsförmedlingen, i detta fall Enskede hemhjälpsbyrå (nuvarande arbetsförmedlingens expedition i Enskede, öppen mellan kl. 8 och 16). Skulle något inträffa, som gjorde att någon familj nödvändigt behövde hjälp efter byråns stängning, t. ex. barnvakt, meddelades i cirkuläret, att telefontid ordnats vid hemassistentrummen varje kväll mellan kl. 18 och 19. Om en hemassistent på detta sätt tog något arbete, skulle det nästa dag anmälas till byrån. För att hemassistenterna skulle kunna betjäna så många familjer som möjligt, meddelades i cirkuläret, att hemhjälp kunde rekvireras för högst en hel dag åt gången. Då emellertid erfarenheten visat, att en del husmödrar gärna vill spara ihop det allra tyngsta arbetet och för detta rekvirera hemhjälp endast kortare stunder, bestämdes att hjälpen måste rekvireras för minst fyra timmar. Man ansåg sig i annat fall riskera, att hemassistenterna i allt för stor utsträckning skulle vara nödsakade att gå från den ena familjen till den andra och endast få utföra tyngre arbete.

Då all rekvisition av hemhjälp förmedlas av arbetsförmedlingen, utövas fullständig kontroll dels på att rummen verkligen bebos av personer fullt sysselsatta med husligt arbete, dels att detta arbete fördelas så rationellt som möjligt bland områdets familjer. Själva förmedlingen tillgår så, att varje hemassistent får ett visst antal "hel- och halvdagsfamiljer" att välja på. Efterhand utkristalliserar sig ett schema, varvid alla veckans dagar är fullbelagda av regelbundet återkommande arbetsuppgifter. Så länge detta schema följes, behöver någon förmedling ej ske. Först när en hemassistent av någon anledning vill utbyta en viss "kund" mot en annan krävs hemhjälpsbyråns ingripande.

Erfarenheterna av hemassistentverksamheten i *Göteborg* liknar dem i Stockholm.

Verksamheten började 1946 och omfattar för närvarande 19 hemassistenter inom Guldhedsområdet. Hemassistentrummen är förlagda till två fastigheter. Kök, badrum och telefon är gemensamma för hemassistenterna i resp. fastigheter.

Enligt erfarenheterna i Stockholm har en anhopning av flera hemassistenter inom ett relativt begränsat bostadsområde visat sig medföra betydande olägenheter. I Göteborg anges erfarenheterna däremot vara goda. Hemassistenterna har i regel varit tillfredsställda med arbetsuppgifter och arbetsförhållanden. Den egna bostaden har i flertalet fall varit anledningen till att vederbörande sökt arbete som hemassistent. Grundhyran i de båda fastigheterna utgör f. n. kr. 44: 60 resp. kr. 60: 60 per månad. Enligt arbetsförmedlingen i Göteborg synes emellertid denna hyra — även om den är lägre än

på öppna marknaden — vara ganska tyngande för den hemassistent, som kanske inte orkar med full arbetsvecka eller har försörjningsplikt mot minderåriga barn (av 20-talet hemassistenter har 7—8 f. n. minderåriga barn). Det har ofta varit en lycklig lösning att kunna hänvisa en ensam mor till en hemassistentplats, då hon därigenom fått möjlighet att själv ta hand om sitt barn. Är hon emellertid ensam familjeförsörjare, blir hennes ekonomiska situation ganska osäker vid ett arbete där anställningen i stor utsträckning sker per timme. Sjukdom, en längre helg osv. kan bringa hennes ekonomi ur balans. Anhopningen av tyngre arbeten på de hel- och halvdagsplatser en hemassistent har i ett flertal olika familjer gör att arbetet i längden blir mycket krävande. En 35—40 timmars arbetsvecka, ofta koncentrerad till 5 dagar, synes vara ett genomsnitt. I vissa fall kan hemassistenterna åtaga sig barnvakt, ibland kombinerad med strykning, för att med detta kvällsarbete bättra på sin ekonomi. Från hemassistenternas sida framhålles just den ekonomiska osäkerheten vid sjukdom och svårigheten att spara ihop till semesterledighet o. dyl. som nackdelar i arbetet.

Arbetet förmedlas genom arbetsförmedlingen, som också hänvisar hyresgäster till hemassistentrummen. Läkarundersökning har ej varit obligatorisk för de sökande, som hänvisats till Guldheden som hemassistenter. Det har förekommit, att sökande förklarat sig vara fullt friska men efter kort tid hindrats i sitt dagliga arbete av olika krämpor. Hemassistentens arbete är så krävande, att endast en fullt frisk person kan orka med det i längden. Läkarundersökning borde därför enligt Göteborgsförmedlingens uppfattning fordras före anställandet.

Trots att hemassistentorganisationen varit och är till mycket god hjälp för familjer inom Guldhedsområdet, som härigenom har tillgång till en prövad och pålitlig hemhjälpskår, anser arbetsförmedlingen sig icke kunna tillråda en större utbyggnad av denna hjälpform. För att den skall fungera helt tillfredsställande både från arbetstagare- och arbetsgivaresynpunkt synes det nämligen enligt arbetsförmedlingens mening nödvändigt med ytterligare bl. a. ekonomiska garantier från någon huvudmans sida.

Sammanfattningsvis kan följande anföras om erfarenheterna av hemassistentbostäder och överhuvud av försöken att utforma detta slags hemhjälp till ett självständigt heltidsyrke.

I Stockholm finns för närvarande sammanlagt, de ovan nämnda inbegripna, 35 hemassistentrum, för vilkas hyresgäster arbetsförmedlingen handhar arbetsanvisningen. Den sysselsättningsform, som är den dominerande för dessa hemassistenter, är heldags- eller deltidsarbete i olika familjer, företrädesvis för städning, i vissa fall även matlagning, strykning, klädvård och barnpassning. Arbetstiden är inte reglerad men torde i allmänhet uppgå till omkring 40 timmar per vecka. Med hänsyn till sin försörjning är hemassistenten i regel nödsakad att hålla åtminstone denna arbetstid. Hemassistenterna har oftast möjlighet att själva bestämma arbetstidens förläggning, men härvidlag är dock att observera dels att t. ex. städningsuppgifter endast undantagsvis kan utföras på kvällstid, dels att husmödrarna måste anlita hemassistenten minst fyra timmar vid varje arbetstillfälle.

De förmåner som beretts dessa hemassistenter är uteslutande tillhandahållande av bostad till i regel lägre pris än på öppna marknaden. Hemassistenterna

är icke fast anställda och erhåller icke betald semester. De är i regel fria alla sön- och helgdagar, och genom att de själva bestämmer sin dagliga arbetstid kan de också bestämma sin fritid.

Arbetslönen utgår i form av betalning per timme enligt den allmänna arbetsmarknadens lönenivå. I vissa fall tillämpas en taxa, som fastställes av lägenhetsuthyraren för viss tid.

Det har i Stockholm tidvis visat sig vara svårt att erhålla tillräckligt många hemassistenter till hemassistentrummen. Arbetsförmedlingen anger som bidragande orsaker härtill den ständiga växlingen av arbetsledare, de skiftande och ofta tunga arbetsförhållandena samt ovissheten om att erhålla en jämnt fördelad och full sysselsättning. I vissa fall torde hemassistenterna också känna ett tvång att arbeta på grund av att de bo i ett subventionerat hemassistentrum. Detta har till följd att de, så snart tillfälle yppar sig, söker annan bostad.

Erfarenheterna av dessa försök att genom att tillhandahålla bostad tillförsäkra hushållen inom ett visst område tillgång till hemhjälp är sålunda skiftande. Man har utgått ifrån att denna form av hemhjälp kan organiseras såsom heltidsarbete. I flertalet fall har detta knappast lyckats; såväl i Stockholm som Göteborg har hemassistentyrket i denna form lätt blivit ett genomgångsyrke.

En huvudorsak härtill är de ogynnsamma löneförhållandena. Om en hemassistent beräknas arbeta 40 timmar per vecka med en beräknad timförtjänst av kr. 2:50 48 arbetsveckor under året, uppgår den sammanlagda inkomsten till 4 800 kronor. Härvid måste observeras, att hon icke åtnjuter någon betald semester och att hon icke heller har några som helst inkomster under den tid hon exempelvis på grund av sjukdom icke kan arbeta. Vid en jämförelse med andra kvinnliga yrkesgrupper framstår hemassistenternas inkomstnivå som låg. I Stockholm kan för en industriarbeterska normallönen f. n. beräknas till 120—130 kr. per vecka; ett kontorsbiträde i lönegrad 8 i statlig tjänst har en månadslön av 629 kronor.

Av följande exempel framgår hur smal inkomstmarginalen för en hemassistent ter sig, om hon exempelvis skulle drabbas av t. o. m. kortvariga sjukdomsfall (ersättningen från sjukkassa täcker endast en mindre del av inkomstbortfallet). Utgifterna per år för en ensamstående hemassistent i Stockholm, boende i en icke subventionerad hemassistentlägenhet om 1 rum, tvättrum och kokvrå, torde kunna uppskattas till:

Skatt	480:—
Hyra	1 040:—
Hushållet (mat, tvätt och ev. nyanskaffning)	1 800:—
Telefon	140:—
Sjukkassa	80:—
Övriga försäkringar	50:—
Elektricitet och gas	110:—
Semester	200:—
Kläder	600:—
Diverse utgifter	300:—
Summa kronor	4 800:—

Vad hemassistentbostäderna angår har dessa utan tvivel varit av betydelse framför allt för vissa nya bebyggelseområden i Stockholms och Göteborgs ytterområden. Enligt de erfarenheter som hittills gjorts, åtminstone i Stockholm, synes dock mindre enheter eller helst enskilda lägenheter vara att föredraga framför kollektiv om flera rum i en lägenhet och med vissa gemensamma utrymmen. Tillhandahållandet av enskilda lägenheter för hemassistenter medför emellertid ökade hyreskostnader, vilket i en del fall kan komma att försvåra rekryteringen. Även om man i vissa fall kan räkna med att hemassistenterna föredrar högre hyra om därigenom egen bostad kan erhållas,

synes dock ett upprätthållande av verksamheten och en nyrekrytering av personalen till densamma bli beroende av om subvention av hyreskostnaderna i någon form lämnas. Man måste emellertid ha klart för sig att denna hemhjälpsform, som i många avseenden är lämplig och önskvärd, skulle ställa sig relativt dyr och därför ha svårt att ekonomiskt kunna konkurrera med den tillfälliga hemhjälpen på öppna marknaden, om den skulle ge sådana ekonomiska garantier åt arbetskraften, att yrket bleve en mera fast arbetsform för välkvalificerad huslig arbetskraft och inte som för närvarande ett genomgångsyrke.

De hittills vunna erfarenheterna av särskilda hemassistentbostäder ger alltså enligt kommitténs mening vid handen, att betydande svårigheter är förenade med denna form av åtgärder för att öka tillgången på huslig arbetskraft. Redan hittills tillämpade finansieringsmetoder med särskilda, öppna eller dolda subventioner i form av sänkt hyra inger starka betänkligheter; detta medför en merbelastning av övriga bostäder inom området, som icke kan anses motiverad och som strider mot en grundregel för en rationell hyrespolitik, nämligen en sakligt riktig redovisning av förvaltningens kostnader. Hemhjälpens bostadsfråga inom nya bostadsområden synes enligt kommitténs uppfattning bättre kunna lösas längs linjen med smålägenheter, vilka förhyres i vanlig ordning inom den öppna bostadsmarknaden och sålunda kan utnyttjas av bland andra hembiträden och hemassistenter, utan att arbetskraften härigenom bindes till yrket. De försök, som under senare år gjorts med s. k. elastiska lägenheter, torde i detta avseende kunna ha stor betydelse. Denna lägenhetsform torde vara av värde icke blott ur familjesynpunkt utan även med beaktande av de speciella krav, som behovet av och tillgången på huslig arbetskraft inom ett bostadsområde reser. Även bostadsförmedlingarna bör vid förmedlingen av hyreslägenheter inom nya bostadsområden ha sin uppmärksamhet riktad på betydelsen av att smålägenheter reserveras för huslig arbetskraft.

Familjeutredningens förslag om fasta hemassistenter

Utredningen för hem- och familjefrågor konstaterade, att det husliga arbetet särskilt väl lämpade sig som deltidsarbete, speciellt för gifta kvinnor, och att med hänsyn till den rådande arbetskraftsbristen inga åtgärder finge försummas för att mobilisera den latenta arbetskraft, som kunde utnyttjas för deltidsarbete i hushållens tjänst. Utredningen hade emellertid funnit, att det inte i alla situationer vore tillräckligt med dylik deltidsarbetande arbetskraft. Enligt utredningens mening vore det önskvärt, att hemmen också hade tillgång till en grupp heltidsarbetande, som skulle kunna disponeras för många olika slag av arbetsuppgifter, bl. a. då det gällde arbete flera dagar i sträck, en uppgift som deltidsarbetande gifta kvinnor ofta icke kunde åtaga sig.

Utredningen ansåg sig vidare kunna konstatera, att den främsta orsaken till arbetskraftens motvilja mot det avlönade hushållsarbetet vore dess låga sociala anseende: denna uppfattning om hushållsarbetet hämmade självfallet rekryteringen av fullgod arbetskraft till hemmen. Så långt möjligt borde de väsentligaste orsakerna till yrkets bristande anseende undanröjas.

Familjeutredningen anförde vidare:

Om det sålunda är av vikt att finna medel till en önskvärd höjning av hushållsarbetets sociala anseende, ledes man att jämföra förhållandena inom hembiträdesyrket och inom hemvårdarinneyrket. Det sistnämnda yrket har ett påtagligt gott anse-

ende och har hittills varit lätt att rekrytera. Bortsett från den omständigheten, att hemvårdarinnan i allmänhet har en relativt självständig ställning som husmorsvikarie, torde detta väsentligen bero på de reglerade arbets- och avlöningsförhållandena inom yrket samt framför allt på anställningsformen. Hemvårdarinnan är anställd av samhället för en socialt betonad verksamhet och intager därför en friare ställning gentemot de familjer som hon lämnar sitt biträde. Med detta förhållande för ögonen har utredningen övervägt, om icke samhället — med hänsyn till det allmännas intresse av att säkerställa nödig hushållshjälp åt arbetsbelastade husmödrar i allmänhet — har anledning att utvidga sin stödverksamhet utöver den sociala hemhjälpens ram genom att inträda som huvudman även för en viss kategori av hemhjälp.

Utredningen fastslår, att behovet av en rörlig kår av årsanställda personer för tillfälligt hemhjälpsarbete är stort och uttalar som sin mening, att avfolkningen av yrket bör motverkas genom att samhället direkt träder in som huvudman för denna yrkesgrupp, liksom för den sociala hemhjälpen. Samhällets insats borde härvid lämpligen begränsas till sin omfattning så, att den motsvarade syftemålet att tillhandahålla tillfällig hemhjälp utanför den sociala hemhjälpens ram. Principiellt skulle denna arbetskraft kunna användas till vilka arbetsuppgifter som helst och anlitas av familjerna i den utsträckning de själva önskade.

Verksamheten avsågs bli ekonomiskt självbärande.

Ledningen av verksamheten borde enligt utredningen lämpligen förläggas till arbetsförmedlingen med dess stora erfarenhet av denna typ av arbetskraft. Formen för verksamheten borde vara den, att arbetsförmedlingarnas hemhjälpsavdelningar organiserade en särskild verksamhetsgren med uppgift att anställa och avlöna *fasta hemassistenter,* avsedda att mot ersättning till förmedlingen ställas till hushållens förfogande för tillfälligt husligt heltidsarbete.

Relativt höga krav på yrkesskicklighet borde ställas på hemassistenterna, men utredningen ifrågasatte icke särskilda utbildningskurser.

Hemassistenternas löner borde enligt utredningen inkludera ersättning för bostad men ej för kost. Sjuklön skulle enligt förslaget tillförsäkras de anställda under en maximitid av tre månader, varav under 14 dagar full lön inklusive bostads- och kostersättning samt för tid därutöver halv lön inkl. de nämnda ersättningarna.

Hemassistenterna skulle dirigeras till sina arbetsplatser genom arbetsförmedlingen. Familjernas rekvisitioner av hemhjälp borde helst avse vissa dagar i veckan eller månaden, men vid behov borde hjälp om möjligt tillhandahållas även på ej förut avtalad tid.

Avgifterna för anlitandet av hemhjälpen skulle avvägas så, att den täckte ej blott hemassistentens fasta lön utan även kostnaderna för semester, ledighetsdagar och sjukavlöning.

Med hänsyn till att verksamheten var ny och oprövad var utredningen icke beredd att föreslå anställande av hemassistenter i den omfattning som krävdes för att genomföra principprogrammet. Utredningen förordade därför, att försöksverksamhet till en början anordnades under förslagsvis två år inom ett fåtal kommuner representativa för olika befolkningsstrukturer.

Ur remissyttrandena över ovan återgivna förslag må följande anföras:

Statskontoret

De utvägar utredningen anvisar för att öka tillgången på hemhjälp av olika slag erbjuda knappast någon lösning av detta brännande problem. Bristen på i förhållande till utbildningen rimligt avlönad kvinnlig arbetskraft botas varken genom nya utbildningskurser — som komma att medföra ökade lönekrav — eller genom

effektivisering av arbetsförmedlingen eller genom att till förmedlingsorganen knyta ett antal fasta hemassistenter...

Socialstyrelsen

Socialstyrelsen anser förslaget om en *försöksverksamhet med fast anställda hemassistenter* vara väl värt att pröva. Sannolikt kan man genom att tillskapa en yrkeskår av hemassistenter åstadkomma ett visst tillskott till den husliga arbetskraften och samtidigt bidraga till höjande av det husliga förvärvsarbetets anseende och standard.

Från den sociala hemhjälpsverksamheten, som är organiserad på ett med förslaget likartat sätt, ehuru den har en annan syftning, har styrelsen gjort den erfarenheten, att det finns en hel del kvinnor som gärna vilja ha tillfälliga anställningar som heltidsyrke. Hemvårdarinnorna äro i allmänhet mycket nöjda med sitt arbete och framhålla ofta, att arbetet i olika hem är intressant och medför stor omväxling i tillvaron.

Hemassistenternas arbete kommer dock helt säkert att bliva slitsammare än hemvårdarinnornas genom de ännu tätare miljöombytena och de ständigt hopade sysslorna. Inom den sociala hemhjälpsverksamheten har man funnit, att, trots att man på allt sätt söker att lära hemmen att icke ha alltför mycket grovsysslor hopsparade till dess att hemvårdarinnorna skola komma, dessa ändå ofta bli nödsakade att taga sig an sådana tunga arbeten, som om de ständigt upprepas, lätt kunna leda till överansträngning. Man kan givetvis på goda grunder befara, att familjerna fullt systematiskt komma att låta de tyngsta arbetena anstå till de dagar då man har hemassistenterna till sitt förfogande.

Hemvårdarinnorna ha för närvarande varje sön- och helgdag ledig eller ha motsvarande ledighet per månad samt dessutom en vardag fri i månaden. Detta är helt säkert i underkant och det bör under försöksverksamheten med fasta hemassistenter noga beaktas, om motsvarande ledighet är tillräcklig eller om man inte lämpligen borde införa 5-dagars arbetsvecka.

Engagerandet av den fasta arbetskraften får icke undanskymma arbetsförmedlingarnas uppgift att förmedla den deltidsarbetande hemhjälpen, vilken även för framtiden måste komma att utgöra den större delen av förmedlingens klientel. Hemassistenterna böra endast bli ett komplement till denna arbetskraft, och man bör givetvis icke beröva den deltidsarbetande arbetskraften, som i regel utgöres av gifta kvinnor, en inkomstkälla, som ofta är nödvändig som tillskott till hemmens försörjning.

Försöksverksamheten med de fasta hemassistenterna bör göras med viss försiktighet, icke minst med hänsyn till ovissheten om dess ekonomiska bärkraft. Den bör däremot omfatta en så lång tidsperiod, förslagsvis två år, att de vunna erfarenheterna kunna läggas till grund för en säker bedömning av verksamhetens praktiska värde.

Arbetsmarknadskommissionen

Till utredningens förslag, att arbetsförmedlingen skulle få anställa och avlöna s. k. fasta hemassistenter, vilka mot ersättning till förmedlingen skulle ställas till hemmens förfogande för tillfälligt husligt heltidsarbete, kan kommissionen av i det följande anförda skäl icke ansluta sig.

Förutsättningen att verksamheten skall vara ekonomiskt självbärande, utgör enligt kommissionens mening den viktigaste frågan. Med hänsyn till att de fasta hemassistenterna komma att ställa sig väsentligt dyrare än annan huslig arbetskraft komma de sannolikt att efterfrågas endast av ett begränsat antal relativt välsituerade familjer. Den situationen kan därför uppstå, att dessa hemassistenter icke alltid få full sysselsättning. Då utredningen förutsatt, att arbetsförmedlingen skall kunna dirigera denna arbetskraft till familjer, där behovet av hjälp är störst, må här framhållas, att om en hemassistent av någon anledning skulle neka att taga arbete hos någon familj, torde det icke vara lämpligt eller möjligt för arbetsförmedlingen att söka tvinga henne härtill. Ett sådant förfarande skulle nämligen direkt strida mot förmedlingsverksamhetens grundläggande princip, nämligen att arbetstagaren skall ha valfrihet i fråga om erbjudet arbete. I ovan anförda fall kan det sålunda inträffa att hemassistenten icke får full sysselsättning och inkomster enligt de beräkningar, på vilka den garanterade lönen och övriga förmåner bygga. Om systemet skall kunna upprätthållas, måste det under sådana förhållanden bli fråga om bidrag av allmänna medel.

Kommissionen kan sålunda icke till-

styrla en anordning med fasta hemassistenter i enlighet med utredningens förslag. Om en sådan försöksverksamhet ändå skulle komma till stånd, bör den under alla förhållanden icke åläggas arbetsförmedlingen, som i princip skall vara fri och oburden i förhållande till arbetsmarknadens båda parter, men när det gäller de fasta hemassistenterna skulle den komma att intaga arbetsgivareställning till dem. Detta bör icke komma i fråga. Uppgiften bör i stället lämpligen åläggas något kommunalt organ.

Länsstyrelsen i Malmöhus län

Vid utformningen av verksamhetens yttre drag synes den sociala hemhjälpens organisation ha spelat en avgörande roll såsom förebild. Efter att ha erinrat om att den sociala hemhjälpens hemvårdarinnor åtnjuta ett påtagligt gott anseende tack vare sin i förhållande till husmödrarna självständiga ställning föreslår nämligen utredningen ett system med fasta hemassistenter, vilket mycket nära överensstämmer med den sociala hemhjälpens hemvårdarinneorganisation. Det synes emellertid icke endast vara i rent yttre hänseende som hemvårdarinne- och hemassistentinstitutionerna skulle komma att förete likheter. Arten av hemvårdarinnornas och hemassistenternas arbetsuppgifter skulle även, synes det länsstyrelsen, komma att i stort bliva densamma. Utredningen betonar att hemvårdarinnans funktion är att ersätta husmodern. Det är visserligen troligt att utredningen avsett att hemassistenten även skall kunna användas som endast biträde åt husmodern och sålunda kunna erhålla mindre kvalificerade arbetsuppgifter än hemvårdarinnan. Så länge det råder brist på arbetskraft och hemassistentkåren till följd därav icke kan nå någon större omfattning torde det emellertid, såsom utredningen jämväl synes räkna med, bliva nödvändigt att ransonera hemassistenterna så, att de i första hand tilldelas hem, där husmodern på grund av sjukdom eller eljest är oförmögen att sköta sina husliga sysslor. Man torde sålunda kunna räkna med att jämväl hemassistenterna i största utsträckning skulle komma att fungera som husmodersersättare. Likformigheten i arbetsuppgifter synes även komma att befrämjas av den utvidgning av indikationerna för den sociala hemhjälpen, som av utredningen föreslås. Man skulle sålunda med viss rätt kunna säga, att förslaget om fasta hemassistenter innebär en utbyggnad av den sociala hemhjälpen till gagn för de bemedlade familjerna, vilka enligt gällande bestämmelser kunna erhålla sådan hjälp, endast om de sakna möjligheter att på annat sätt anskaffa lejd arbetskraft. Trots detta har utredningen icke tänkt sig annat än att de båda institutionerna skola fungera sida vid sida.

Såsom utredningen visat, har tillfällig hemhjälp börjat anlitas i långt större utsträckning än tidigare varit fallet, samtidigt som antalet fasta hembiträden minskat. Länsstyrelsen finner lika med utredningen denna utveckling med hänsyn till den rådande bristen på arbetskraft helt naturlig och förtjänt av det allmännas intresse och stöd. Ett system med fasta hemassistenter sådant som det föreslagna, synes kunna bli ett verksamt medel att öka tillgången på tillfällig hemhjälp. Länsstyrelsen har sålunda icke något i princip att erinra mot förslaget. Med hänsyn till de gemensamma dragen i hemassistent- och hemvårdarinneinstitutionernas yttre och inre organisation synes det däremot länsstyrelsen tveksamt huruvida sagda institutioner böra fungera var för sig. Länsstyrelsen vill ifrågasätta om ej förutsättningar skulle föreligga för deras sammanslagning, närmast så att den sociala hemhjälpen infogas i systemet med fasta hemassistenter. Utredningen har själv tagit ett steg i denna riktning genom att föreslå, att tillsynen över den sociala hemhjälpen överflyttas från socialstyrelsen till arbetsmarknadsstyrelsen. En organisation med fasta hemassistenter inrymmande jämväl social hemhjälp skulle otvivelaktigt vara till större gagn för hemmen än två från varandra skilda institutioner, som båda hade till uppgift att tillhandahålla tillfällig hemhjälp endast med den skillnaden, att den ena i första hand vore avsedd att betjäna de mindre bemedlade familjerna. Därest utredningens förslag i denna del skulle komma att oförändrat antagas, skulle man få den anställda husliga arbetskraften splittrad i ej mindre än fyra kategorier, nämligen vanliga hembiträden, deltidsanställda hemassistenter, fasta hemassistenter och hemvårdarinnor. En sådan anordning måste, särskilt med hänsyn till den rådande bristen på huslig arbetskraft, betecknas som överorganisation. Ehuru länsstyrelsen är väl medveten om att väsentliga svårigheter kunna möta vid planläggningen av en or-

ganisation med fasta hemassistenter i förening med social hemhjälp, vill länsstyrelsen dock, med hänsyn till vad ovan anförts, föreslå, att frågan göres till föremål för utredning, lämpligen inom arbetsmarknadsstyrelsen. Därest en sådan utredning skulle giva vid handen, att oöverstigliga hinder möta för varje art av sammanslagning, bör enligt länsstyrelsens mening den sociala hemhjälpen förbehållas de mindre bemedlade familjerna och övriga familjer vara hänvisade till arbetsförmedlingens fasta hemassistenter.

Svenska stadsförbundet

Vad angår förslaget om anställande hos arbetsförmedlingarna av en kår heltidsarbetande hemassistenter är styrelsen mera tveksam. Å ena sidan är läget på hembiträdesmarknaden sådant, att åtgärder för förbättring av tillgången på dylik arbetskraft synas mycket välbehövliga. Men å andra sidan synes det icke önskligt att det allmänna skall utanför den sociala hemhjälpens ram engageras för ändamålet i vidare mån än genom förmedlingsverksamhet. Att hemassistenterna enligt förslaget skulle anställas hos arbetsförmedlingarna ger särskild anledning till betänksamhet, då detta skulle innebära en principiell utvidgning av förmedlingsorganens uppgifter utanför själva förmedlingsarbetet. Därest det skulle visa sig ofrånkomligt att förverkliga tanken på anställning hos det allmänna av sådan arbetskraft, som här avses, synes det naturligare att liksom beträffande den sociala hemhjälpen välja formen med kommunal anställning. Men styrelsen håller före att man i första hand bör söka finna andra utvägar att förbättra tillgången på dylik arbetskraft.

Landsorganisationen

Till det av utredningen utarbetade förslaget om fasta hemassistenter vill Landsorganisationen framhålla, att stor risk torde föreligga för dualism mellan två av samhället anställda hemhjälpskårer, vilka skola utföra i stort sett samma arbetsuppgifter. Icke heller bör arbetsförmedlingen stå såsom arbetsgivare, utan bör såsom hittills hållas utanför lönefrågorna på arbetsmarknaden. Landsorganisationen anser det sålunda icke lämpligt att inrätta en kår av fasta hemassistenter, utan föreslår i stället att hemvårdarinnekåren utökas, så att den kan betjäna såväl de mindre bemedlade som de bemedlade i samma behovssituation.

Sveriges Skolkökslärarinnors förening

Föreningen ifrågasätter huruvida detta förslag kan praktiskt realiseras. Det torde i varje fall komma att medföra konsekvenser som äro svåra att på förhand överblicka. Då denna arbetskraft kommer att ställa sig så dyr, att den endast kan anlitas av de bäst situerade familjerna, blir dess betydelse begränsad. Föreningen anser det lämpligare, att ramen för den sociala hemhjälpen vidgas...

Sveriges Husmodersföreningars riksförbund

Beträffande förslaget om fasta hemassistenter vill förbundet förorda, att en sådan försöksverksamhet kommer till stånd. Förbundet är emellertid i motsats till sakkunniga av den uppfattningen, att denna verksamhet icke torde komma att bära sig ekonomiskt, såvida icke bostäder kostnadsfritt ställas till befattningshavares förfogande, *en uppgift som lämpligen torde åläggas kommunerna.* I anna fall skulle hemassistenterna ställa sig så dyra, att troligen endast familjer med mycket stora inkomster skulle kunna utnyttja dem.

Svenska Landsbygdens kvinnoförbund

I den försöksverksamhet som förordats för hemassistenter och deltidsarbetande hemhjälp för övrigt, anse vi dock, att inskränkningen till två län allenast är väl inskränkt och skulle därför vilja föreslå att medel finge utgå till ett par kommuner i varje län för att kommunerna och landstingen bättre och lättare skola kunna tillgodogöra sig de vunna resultaten.

Kooperativa kvinnogillesförbundet

Den föreslagna utvidgningen av den sociala hemhjälpen genom att ett ökat antal hemvårdarinnor utbildas och anställas, vill förbundet tillstyrka och anser det önskvärt att den föreslagna provverksamheten kommer till stånd. Däremot ställer sig förbundet mera tveksamt till förslaget med fasta hemassistenter vid arbetsförmedlingarna annat än i form av korttidsarbetskraft efter samma principer som den hemhjälpsförmedling som drevs av Konsum Stockholm åren 1938—1944.

De moderna självtvätterierna är ett uppskattat led i samhällets strävanden att rationalisera det tunga hushållsarbetet. Bilden från Kärrtorp i Stockholm. På några timmar klaras här det grövsta arbetet vid en månadstvätt medelst snabba maskiner.
Foto BM-bild.

Barnavården i hemmet tar mycken tid. Småttingarna kräver tillsyn och personlig vård, på- och avklädning, matning osv. Undersökningar vid Hemmens forskningsinstitut har t. ex. visat att en 1-åring tar ungefär tre timmar i anspråk för direkt vård varje dag. Många småttingar måste ända upp till 2-årsåldern matas och även därefter behövs ofta en hjälpande hand (bilden ovan).
Foto-Hernried.

Hembiträdet hos den förvärvsarbetande gifta kvinnan har en ansvarsfull uppgift. Hon skall ersätta husmor. Städning och barntillsyn får gå hand i hand (bilden till vänster).
Foto-Hernried.

Endast ett fåtal familjer har möjlighet att anställa både hembiträde och barnsköterska. Flertalet av de utbildade barnsköterskorna går till olika institutioner, såsom barnsjukhus, barnhem, daghem etc. Foto-Hernried.

Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet (numera Svenska socialvårdsförbundet)

Förbundet kan för sin del icke helt instämma i utredningens uttalande, att denna föreslagna verksamhet skulle vara ägnad att bidraga till att reglera förhållandena inom det tillfälliga husliga deltidsarbetet på ett sådant sätt, att detta arbete skulle komma att te sig som ett verkligt yrke med tryggad arbetstillgång etc. Lämpligheten av att vid sidan av hemvårdarinnorna tillskapa ytterligare en kår av i det allmännas tjänst anställda hemhjälpare synes även kunna diskuteras. Då förhållandena på det husliga arbetsområdet emellertid äro så svåra, som nu är fallet, synes emellertid intet böra underlåtas, som kan förbättra situationen.

De behov som familjeutredningens förslag avsåg att täcka finner även bostadskollektiva kommittén viktiga och angelägna. Kommittén hänvisar till den analys av behovet av hemhjälp, som återgivits här ovan i kapitel 1. Å i huvudsak de skäl arbetsmarknadskommissionen anfört i sitt remissutlåtande måste emellertid familjeutredningens förslag anses mindre väl avvägt. Att inom den offentliga arbetsförmedlingens ram anställa en kår av hemassistenter skulle även enligt bostadskollektiva kommitténs mening leda till en olämplig splittring av den samhälleligt organiserade hemhjälpen. Behovet av hemhjälp av den art familjeutredningen åsyftade bör enligt kommitténs mening tillgodoses inom ramen för den organisation kommittén i det följande föreslår beträffande den sociala hemhjälpsverksamheten.

TREDJE KAPITLET

Social hemhjälp

Allmänna synpunkter

Sedan gammalt har i samband med församlingsvården viss arbetshjälp i hemmet funnits tillgänglig bl. a. för familjer, som på grund av husmoderns arbetsoförmåga kommit i nödsituationer och icke kunnat få hjälp av anhöriga eller grannar. Kyrkoförsamlingar eller fria trossamfund anställde diakonissor, församlingssystrar eller slumsystrar med uppgift att besöka nödställda hem och lämna hjälp, främst i form av sjukvård men även i form av hjälp med det direkta hushållsarbetet. Arbetet var dock inte så organiserat, att någon mer omfattande hjälp kunde lämnas i de egentliga hushållssysslorna; det hade främst karaktären av korta hembesök, huvudsakligen bland de gamla. Så småningom stod det klart, att behov fanns av en hjälpform, som direkt tog sikte på det löpande hushållsarbetet i hem, där husmodern på grund av sjukdom, barnsbörd etc. inte var i stånd att själv sköta arbetet.

På enskilt initiativ startades redan i början på 1920-talet en social hemhjälpsverksamhet, avsedd för hem, som råkat i nödläge genom att husmodern tillfälligtvis blivit ur stånd att sköta hemmet. Betydelsefulla bidrag till lösning av frågan om organiserad hemhjälp lämnades särskilt av Uppsala hemsysterskola, Svenska Röda Korset och ett flertal husmodersföreningar. När den statsunderstödda sociala hemhjälpsverksamheten på förslag av 1941 års befolkningsutredning år 1944 organiserades, kunde detta också ske på grundval av en relativt omfattande, på enskilda och i någon mån på kommunala initiativ organiserad verksamhet.

Syftet med den statsunderstödda sociala hemhjälpen liksom med dess föregångare blev, i enlighet med befolkningsutredningens intentioner, att i första hand bereda hemmen tillfällig arbetshjälp, då hushållets normala funktioner av en eller annan anledning på mera allvarligt sätt rubbats.

Den sociala hemhjälpen har alltså till uppgift att vid förfall för husmodern ersätta eller biträda henne i de dagliga omsorgerna om bostadens vård, om hushållet och om familjemedlemmarna. Den sociala hemhjälpen skall också bistå ensamstående gamla och sjuka och lämna biträde åt husmödrar i familjer med någon sjuk familjemedlem. Befolkningsutredningen förutsatte härutöver, att hemvårdarinnorna skulle kunna vikariera för semestrande husmödrar. Organisationens begränsade resurser har dock hittills väsentligen måst tagas i anspråk för barnfamiljernas behov i krissituationer.

Den statsunderstödda sociala hemhjälpens otillräcklighet har givit anledning till en rad försök med nya former för vård i hemmet av sjuka och åldringar. Bristen på vårdplatser inom den slutna vården och nödvändigheten att förbehålla de platser som finnas åt dem som mest är i behov av den dyrbara anstaltsvården är bidragande orsak till de många initiativ, som under senare år tagits på detta område. En humani-

tär strävan att möjliggöra för de gamla att så länge som möjligt bo kvar i sina egna hem har helt naturligt också varit vägledande.

De försök att skapa nya former för vad som sakligt sett borde vara ett led i den statsunderstödda sociala hemhjälpsverksamheten och i den öppna sjukvården, har medfört en i och för sig irrationell splittring av verksamheten, som för den hjälpbehövande allmänheten måste te sig förvirrande.

I dagens Sverige finns dels den statsunderstödda sociala hemhjälpens hemvårdarinnor, även benämnda hemsystrar, dels den öppna sjuk- och hälsovårdens distriktssköterskor, dels i vissa kommuner socialvårdssystrar, församlingssystrar och diakonissor med uppgift att lämna bistånd främst åt socialvårdsklientelet, dels också — stundom såsom komplement till de sistnämnda — på kommunalt eller privat initiativ anordnad "hemtjänst för gamla", "hemsjukvård" och liknande, med hjälp av "hemsamariter", "hemsjukvårdarinnor", "hemhjälpsfruar" etc.

Gränserna mellan de olika hjälpformerna är flytande och har lokalt kommit att få rätt olika utformning. Det må erinras att den öppna sjuk- och hälsovården, som är en landstingsangelägenhet, handhas av *distriktssköterskor* med sjuksköterskeskola som grundskola och med en 6—7 månaders påbyggnadskurs vid statens institut för folkhälsan samt i vissa fall kompletterande utbildning i barnsjukvård. Distriktssköterskans uppgift är bl. a. att biträda med sjukvård i hemmen, förbinda lättare blessyrer o. dyl. Hon skall, som en annan viktig uppgift, verka för bättre bostadsvård och bättre hygien i hemmen. Hon biträder vidare tjänsteläkaren vid hälsokontrollen av mödrar och barn samt i skolhälsovården. Distriktssköterskans tjänster är — utom i speciella fall — kostnadsfria för allmänheten. Antalet distriktssköterskor är för närvarande i hela landet 1 350. *Socialvårdssystrar*, som förekommer i en del kommuner, har ingen enhetlig utbildning, men ofta hemvårdarinnekompetens. De är knutna till fattigvården och har till uppgift att antingen själva eller med biträde av annan arbetskraft ge gamla regelbundet återkommande eller tillfällig hjälp. *Diakonissor* och *församlingssystrar* är anställda av statskyrkoförsamling eller de fria religiösa samfunden. De är ofta sjuksköterskeutbildade, men kan också ha en kortare utbildning. Alla dessa grupper, liksom även hemvårdarinnor, hemsamariter och dithörande, kommer i sin verksamhet i beröring med enklare hemsjukvård, och bortsett från distriktssköterskorna är deras uppgifter även i övrigt rätt likartade.

Av de olika verksamhetsgrenarna med hemvård, öppen sjuk- och hälsovård, socialvård etc. skall kommittén företrädesvis behandla hemhjälpen, dvs. det löpande arbetet i hemmen och den i nära samband härmed stående enklare hemsjukvården.

Mot bakgrunden bl. a. av en alltmer tilltagande brist på huslig arbetskraft på den öppna arbetsmarknaden, ett ökande antal åldringar och sjuka och svårigheterna att tillräckligt snabbt bygga ut vårdanstalterna, ter det sig nu angeläget att åstadkomma en organisatorisk rationalisering av den samhälleliga eller av samhället understödda verksamheten för bistånd i det egentliga hushållsarbetet åt familjer och ensamstående, som i redan uppkomna, eller hotande, krissituationer är i behov av hjälp, antingen denna är tillfällig eller, såsom när det gäller åldringar och invalider, regelbundet återkommande.

Kommittén lämnar i det följande först en översikt över den sociala hemhjälpens nuvarande former och verksam-

het för att därefter behandla förslag till åtgärder för att effektivisera verksamheten.

Statsunderstödd social hemhjälp

Verksamhetens syfte. Den statsunderstödda sociala hemhjälpsverksamheten har — enligt statsbidragskungörelsen sådan denna lyder efter en år 1948 genomförd ändring — till ändamål att "i hem, där på grund av husmoderns bristande arbetsförmåga eller behov av vila eller annan familjemedlems sjukdom eller ock därmed jämförbara omständigheter tillfälligt behov föreligger av biträde med hemmets skötsel, genom särskild hemvårdarinna lämna sådant biträde under kortare tid".

Enligt 1943 års statsbidragskungörelse angavs indikationerna för social hemhjälp sålunda, att hjälpen skulle lämnas till "hem, där på grund av sjukdom, barnsbörd eller därmed jämförbara omständigheter" tillfälligt hjälpbehov förelåge. Då denna avfattning icke ansågs tillräckligt tydligt utsäga, att även *förebyggande* hjälp borde lämnas, ändrades bestämmelserna, efter förslag av familjeutredningen, år 1948 till nuvarande, mera vidsträckta formulering (jfr SFS 1951: 225).

Situationen behöver, enligt socialstyrelsens anvisningar till statsbidragskungörelsen, inte ha antagit karaktären av en kris för att familjen skall kunna få hjälp. Redan fara för att en husmor kan bli överansträngd är tillräckligt skäl, för att hon skall kunna få hemhjälp, om tillgången på hemvårdarinnor tillåter detta.

Hemhjälp kan också lämnas ensamboende. I socialstyrelsens anvisningar understrykes emellertid att tillgodoseendet av de ensamboendes hjälpbehov inte får medföra, att barnfamiljernas behov åsidosättes.

Målet för den sociala hemhjälpen skall vara, att *alla* familjers tillfälliga behov av hemhjälp skall kunna tillgodoses i vissa kritiska situationer. Så länge organisationen icke är av sådan storlek att detta mål kan nås måste dock behovsprövning förekomma. Enligt socialstyrelsens anvisningar måste härvid omsorgen i främsta rummet inriktas på sådana hem, som saknar ekonomisk möjlighet att på annat sätt tillgodose hjälpbehovet. Detta skall dock inte innebära att en bemedlad familj skall nekas att få samhällets hjälp i en situation, som icke kan redas upp på annat sätt. Men om i två fall hjälpbehovet och nödläget bedömes vara lika, skall företräde ges åt den mindre bemedlade familjen.

Verksamhetens nuvarande former kan närmare belysas med uppgifter ur en av socialstyrelsen i januari 1952 genomförd rundfråga till hemhjälpsnämnderna. Antalet dagsverken per hjälpfall

Hjälpfallens art	Landsbygd	Städer	Hela riket
Hemhjälp till familjer med barn	48 076	23 786	71 862
därav i % på grund av barnsbörd	17	17	17
„ „ „ „ „ husmors sjukdom	63	76	68
„ „ „ „ „ husmors semester	5	3	4
„ „ „ „ „ andra omständigheter	15	4	11
Hemhjälp till åldringar och invalider[1]	12 514	3 616	16 130
därav i % tillfällig hjälp på grund av akut sjukdom e. d.	51	76	56
„ „ regelbundet återkommande hjälp	31	17	28

[1] Uppdelningen på regelbundet återkommande resp. tillfällig hjälp har på grund av primärmaterialets brister blivit ofullständig.

uppgick enligt svaren till denna rundfråga år 1951 i genomsnitt till 6,4 (landsbygden 6,1, städerna 6,9). Hjälpfallen fördelade sig på följande sätt:

Hemhjälpen har, som framgår av tabellen, väsentligen gällt barnfamiljer i det att drygt 80 % av hjälpfallen avsett sådana familjer. Den huvudsakliga anledningen till hjälpbehovens uppkomst har varit husmors sjukdom samt barnsbörd, som varit orsak till hjälpbehovet i 69 % av alla hjälpfall. Av hela antalet hjälpfall gällde ett övervägande flertal landsbygden, runt 70 % emot 30 % för städerna. Bland hjälpfallen var hjälpen till åldringar och invalider på landsbygden relativt oftare förekommande än i städerna, nära 21 % emot 13 %. Den *regelbundet* återkommande hjälpen åt gamla och invalider utgjorde dock en ringa del av verksamheten och svarade 1951 endast för knappt 6 % av alla hjälpfall.

Beträffande avgifterna för den lämnade hjälpen kan nämnas att under 1951 drygt 36 % av alla hjälpfall fick hjälpen helt kostnadsfritt.

Den statsunderstödda sociala hemhjälpens organisation. Huvudman för den statsunderstödda hemhjälpsverksamheten skall vara antingen kommun eller kommunalförbund eller också enskild förening med verksamhet i flera kommuner. Efter den stora kommunalsammanslagningen 1952 förekommer icke några kommunalförbund för hemhjälpen.

Ledningen av verksamheten inom kommunerna skall utövas av en hemhjälpsnämnd. Då en enskild sammanslutning är huvudman för verksamheten i flera kommuner, fungerar styrelsen för denna sammanslutning som hemhjälpsnämnd. Det står kommun fritt att tillsätta särskild hemhjälpsnämnd eller att utse någon redan befintlig kommunal nämnd att fungera som sådan. Särskilt tillsatt hemhjälpsnämnd skall bestå av tre, fem eller sju ledamöter; i nämnden skall huslig sakkunskap finnas representerad.

Hemhjälpsnämnden åligger bl. a. att anställa hemvårdarinnor och ha överinseendet över deras arbete. Ledningen av hemvårdarinnornas arbete och fördelningen av arbetsuppgifterna kan uppdragas åt en eller flera av nämndens ledamöter eller också kan kommunens beslutande organ medge, att nämnden uppdrager åt den offentliga arbetsförmedlingen eller åt någon kommunal institution att under nämndens överinseende sköta detta arbete. Genom beslut av 1951 års riksdag har den offentliga arbetsförmedlingens möjligheter att åtaga sig förmedling av social hemhjälp emellertid väsentligt begränsats (se härom fjärde kapitlet).

Den regionala övervakningen av hemhjälpsverksamheten skall ske antingen genom en för varje landstingsområde av landstingen utsedd hemhjälpsstyrelse, eller genom något av landstingets redan fungerande organ. Hemhjälpsstyrelsens uppgift är bl. a. att på förslag av hemhjälpsnämnderna fastställda instruktioner för hemvårdarinnorna samt taxor för de avgifter, som skall utgå för lämnad hemhjälp. Styrelserna skall därutöver verka för hemhjälpens ändamålsenliga utveckling och stimulera kommunernas intresse för verksamheten. Hemhjälpsstyrelserna har vidare att mottaga och yttra sig över statsbidragsansökningar och ansökningar om landstingsbidrag.

Överinseendet över den sociala hemhjälpsverksamheten i riket utövas av socialstyrelsen. För denna uppgift är en särskild avdelning, hemhjälpsavdelningen, under ledning av en hemhjälpskonsulent, inrättad på styrelsens andra byrå, socialvårdsbyrån. Socialstyrelsen har dessutom till sig knutet ett särskilt

rådgivande organ, som har att yttra sig över de allmänna linjerna för den sociala hemhjälpsverksamheten. Detta organ består av representanter för husmödrar, utbildningsanstalter, Svenska Röda Korset samt expertis på den husliga undervisningens och sjukvårdens område.

Taxa för att anlita hemvårdarinna. Från och med den 1 januari tillämpas av flertalet kommuner en av socialstyrelsen på uppdrag av landets hemhjälpsstyrelser utarbetad rådgivande taxa för anlitande av hemvårdarinna (nedan återgiven). Enligt denna taxa, som är graderad med hänsyn till familjestorlek och taxerad inkomst, varierar dagavgiften mellan 0 och 12 kronor. Ingen avgift utgår enligt taxan vid en taxerad inkomst understigande 3 000 kronor för ensamstående och t. ex. 7 000 kronor för familj bestående av fem medlemmar. Den högsta avgiften — 12 kronor — utgår om den taxerade inkomsten överstiger 18 000 kronor när det gäller ensamstående. Vid denna inkomstgräns är maximiavgiften för t. ex. fempersonersfamiljen 9 kronor.

Socialstyrelsens förslag till grunder för dagavgift för social hemhjälp (rekommenderad till införande från 1 januari 1952)

Årsinkomst kronor	Avgift per dag (dygn) för hemhjälp vid vidstående årsinkomst och nedanstående antal familjemedlemmar									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Mindre än 3 000										
3 000— 4 000	1									
4 000— 5 000	2	1								
5 000— 6 000	3	2	1							
6 000— 7 000	4	3	2	1						
7 000— 8 000	5	4	3	2	1					
8 000— 9 000	6	5	4	3	2	1	1			
9 000—10 000	7	6	5	4	3	2	2	1	1	
10 000—12 000	8	7	6	5	4	3	3	2	2	1
12 000—14 000	9	8	7	6	5	4	4	3	3	2
14 000—16 000	10	9	8	7	6	5	5	4	4	3
16 000—18 000	11	11	10	9	8	7	7	6	5	4
18 000—	12	12	11	10	9	8	8	7	6	5

Hemvårdarinnekompetens. Hemvårdarinnekompetens kan förvärvas på i princip tre olika vägar: för att erhålla socialstyrelsens godkännande som hemvårdarinna skall vederbörande *antingen* ha genomgått 15-månaders hemvårdarinneutbildning i särskild skola *eller* ha genomgått socialstyrelsens 3-månaders prov- och kompletteringskurs *eller* också ha en sådan mångårig, väl vitsordad praktik i husligt arbete att hon kan jämställas med utbildad hemvårdarinna (särskild dispens av socialstyrelsen).

Femton-månaders hemvårdarinneutbildningen är i första hand avsedd för yngre kvinnor. För inträde fordras i allmänhet två års praktik i husligt arbete. Prov- och kompletteringskurserna (3-månaderskurserna) är avsedda för kvinnor med personlig lämplighet för hemvårdarinneyrket och flera års, i allmänhet minst fem års grundlig och allsidig praktik i husligt arbete och barna-

vård. Dispens kan beviljas sådana kvinnor, som förutom att vara personligt lämpliga för hemvårdarinneyrket besitter särskilt långvarig, god och mångsidig erfarenhet av husligt arbete och arbete med barn. Tillfällig dispens för att uppehålla tjänst som hemvårdarinna kan beviljas den, som väl fyller inträdesvillkoren till kompletteringskurserna och som förbinder sig att så snart plats kan beredas henne vid en kurs, genomgå denna. Framställning om såväl definitiv som tillfälligt dispens skall göras hos socialstyrelsen av den hemhjälpsnämnd, som önskar anställa vederbörande hemvårdarinna.

Femton-månaders hemvårdarinneutbildningen är såväl teoretisk som praktisk. Den motsvarar i huvudsak en 10-månaders husmoderskurs, men omfattar därutöver 5 månaders praktik på barnhem, sjukhus och ålderdomshem. Undervisningen under de första tio månaderna är dels teoretisk undervisning bl. a. i närings- och födoämneslära, bostadslära, hushållsekonomi med bokföring, hälsolära och hemsjukvård, barnavård och psykologi samt samhällslära och sociallagstiftning, dels praktisk utbildning i matlagning och dietmatlagning, hemmets sysslor i övrigt, såsom städning, rengöring, tvätt, mangling, strykning, vård av spädbarn och äldre barn, hemsjukvård och olycksfallsvård, enklare klädsömnad och linnesömnad, omsyning och förfärdigande av barnkläder, stoppning och lagning. På vissa skolor få eleverna också lära sig mjölkning och smådjursskötsel.

Vid prov- och kompletteringskurserna, som anordnas i flera omgångar varje år på skilda orter, främst vid lanthushålls- och folkhögskolor meddelas undervisning i bl. a. näringslära, matlagning, sömnad, tvätt, hemvård, barnavård, hälsolära, psykologi och socialvård samt djurskötsel och mjölkning. En kurs i hemsjukvård ingår i utbildningen.

Undervisningen är såväl vid de långa kurserna som vid prov- och kompletteringskurserna kostnadsfri, men avgifter utgår för kost och logi. Eleverna kan emellertid få behovsprövade stipendier av statsmedel med högst 105 kronor per månad. Vid de långa kurserna utgår stipendier endast under den tid eleverna vistas vid själva skolan (10 månader). I vissa fall har även särskilda kommunala stipendier och landstingsstipendier ställts till förfogande.

I de permanenta skolorna för 15-månaders hemvårdarinneutbildningen utexamineras årligen omkring 200 elever. Antalet vid prov- och kompletteringskurserna utexaminerade har växlat något år från år och i allmänhet uppgått till 350 à 400. Den normala årliga avgången från yrket har uppskattats till ca 300 hemvårdarinnor, dvs. drygt 10 % av hela kåren. Det årliga antalet utbildade hemvårdarinnor — 550 à 600 — har alltså möjliggjort en ökning av hemvårdarinnekåren med 250—300 per år. Elevrekryteringen till skolor och kurser har tidvis varit begränsad och urvalsmöjligheterna inte alltid tillfredsställande, för närvarande dock betydligt bättre än för några år sedan. Utbildningen av hemvårdarinnor har dock inte kunnat ske i den omfattning, som varit önskvärd för att helt täcka efterfrågan.

Enligt en stickprovsundersökning på grundval av 1951 års statsbidragsansökningar hade ⅔ av hemvårdarinnekåren förvärvat sin kompetens genom 3-månaders prov- och kompletteringskurser. Av kåren hade i övrigt 23 % den långa utbildningen, medan 6 % hade definitiv dispens och 4 % tillfällig dispens. Förhållandena var emellertid avsevärt olika i städerna och på landsbygden. Av städernas hemvårdarinnor hade sålunda

49 % lång kurs och 41 % prov- och kompletteringskurs, medan motsvarande andelar på landsbygden var 12 % med lång kurs och 78 % med prov- och kompletteringskurs. I såväl städer som landskommuner utgjorde antal hemvårdarinnor med dispens 10 % av samtliga.

I socialstyrelsens ovannämnda enkät till hemhjälpsnämnderna ställdes frågan huruvida nämnden ansåg, att någon ändring borde ske i utbildningen av hemvårdarinnor. Svaren anger inte någon enhetlig tendens utan skiftar tvärtom högst väsentligt, sannolikt efter de erfarenheter nämnderna haft av kanske endast någon eller några befattningshavare. Det övervägande antalet hemhjälpsnämnder synes finna den nuvarande utbildningen väl lämpad för sitt ändamål. I allmänhet påpekar man dock, att den personliga fallenheten och lämpligheten för yrket är viktigare än kursens längd.

Ett flertal nämnder har uttalat önskemålet att hemvårdarinnorna borde få en något mer omfattande sjukvårdsutbildning än den som för närvarande ges vid hemsysterskolorna för att på så sätt bättre kunna komplettera distriktssköterskorna. Ett icke obetydligt antal nämnder, särskilt hemhjälpsnämnder på landsbygden, anser å andra sidan, att de allra flesta unga kvinnor åtminstone på landsbygden utan vidare kan klara de uppgifter, som åligger en hemvårdarinna, utan någon långvarig utbildning; prov- och kompletteringskurserna anses vara fullt tillräckliga; de borde till och med kunna förenklas. Vissa hemhjälpsnämnder har anfört, att hemvårdarinnor, som nått något högre ålder, men har lång praktisk erfarenhet av hushållsarbete och 3-månadersutbildning, är att föredra framför yngre hemvårdarinnor med den långa utbildningen.

Hemvårdarinnornas anställningsförhållanden. Hemvårdarinnorna kan vara antingen heltids- eller deltidsanställda. Av de för 1951 utgående statsbidragen avsåg 2 782 heltidsanställda hemvårdarinnor och endast 155 deltidsanställda. Deltidsanställningen har alltså för närvarande mycket ringa utbredning, vilket är anmärkningsvärt med hänsyn till det under året varierande hjälpbehovet, som åtminstone på sina håll borde förutsätta en viss elasticitet hos organisationen. En orsak till att antalet deltidstjänster är så litet torde vara att statsbidraget icke motsvarar ett större antal tjänster än som svarar mot minimibehovet av heltidsanställd arbetskraft.

På något håll har man anställt hemvårdarinnor i något lösare former (månadsanställning), närmast i syfte att erhålla en rekryteringskader för de ordinarie hemvårdarinnorna. Dessa "extra" hemvårdarinnors tjänstgöringsskyldighet är i Stockholm begränsad till nio månader per år, men omfattar i verkligheten ofta hela året. Även deras kompetens är prövad av socialstyrelsen; i större omfattning än för de fast anställda grundar den sig på dispens.

Beträffande hemvårdarinnornas löner må nämnas, att genom överenskommelse mellan å ena sidan Svenska kommunalarbetareförbundet och Sveriges kommunaltjänstemannaförbund samt å den andra Svenska stadsförbundet resp. Svenska landskommunernas förbund parterna numera tillämpar bruttolönesystemet enligt lönegrad 7 i den statliga löneplanen nr I. I överenskommelsen ingår också bl. a. att arbetstiden skall begränsas till 192 timmar per fyraveckorsperiod.

Statsbidragsbestämmelserna föreskriver, att de heltidsanställda hemvårdarinnorna skall ha en årslön av minst 2 500 kronor, ålderstillägg på 150 kronor efter 3, 6 och 9 års tjänstgöring samt

dyrtidstillägg och kallortstillägg efter samma grunder som statliga befattningshavare. Härtill kommer fri möblerad bostad om 1 rum och kök jämte värme och lyse samt fri telefon. Om dessa förmåner icke lämnas skall hyres- och slitageersättning utgå. Eftersom hemvårdarinnan sköter hushållet i de hem där hon arbetar har hon automatiskt fri kost på arbetsplatsen. För hemvårdarinna, som icke fyllt 40 år, utgår semester med 20 dagar, som efter fyllda 40 år ökas till 30 dagar. Hemvårdarinnorna skall vara anslutna till statens pensionsanstalt och erhålla pension vid 60 års ålder samt är tillförsäkrade viss sjuklön. För de deltidsanställda hemvårdarinnorna föreskriver statsbidragskungörelsen en dagpenning av minst 10 kronor och lön motsvarande minst 48 dagars tjänstgöring per år.

Statsbidragsvillkoren är numera utan betydelse vad lönerna beträffar, då lönesystemet för närvarande omlägges i enlighet med den här ovan återgivna överenskommelsen mellan parterna.

Hemvårdarinnans arbetsuppgifter. En hemvårdarinnas uppgift skall vara att i första hand handha de löpande sysslorna i hemmet såsom matlagning, diskning, städning och veckotvätt samt lagning. Hon skall vidare sköta barnen och i lanthushåll skall hon vara beredd att i mån av behov sköta mjölkning, djurskötsel och andra sysslor, som vanligen åligger kvinnorna i ett sådant hushåll.

Hemvårdarinnorna biträder också med enklare hemsjukvård men får icke arbeta på egen hand utan står under ledning av vederbörande tjänsteläkare, distriktssköterska eller barnmorska.

Rent allmänt åligger det hemvårdarinnorna att bidraga till samhällets socialvård genom att verka för en förbättrad folkhälsa, barnavård och hemvård.

Eftersom hemvårdarinnorna endast arbetar kort tid i varje hem och alltså mycket ofta tvingas sätta sig in i ett nytt hems arbetsförhållanden och villkor blir arbetet mycket ansträngande. För att så långt som möjligt spara deras krafter så att de icke utsättas för överansträngning får hemvårdarinnan i regel icke anlitas av familjerna för stortvätt eller storrengöring eller för skördearbete. Hos åldringarna får hemvårdarinnorna givetvis åtaga sig även mera omfattande rengöring, tvätt och liknande.

Statsbidrag och landstingsbidrag. Statsbidrag till den sociala hemhjälpen utgår i form av bidrag till hemvårdarinnornas avlöning. Bidragets storlek är för heltidsanställd hemvårdarinna högst 1 400 kronor om året och för deltidsanställd 4 kronor för hel arbetsdag eller, om ersättningen avser del av arbetsdag, 50 öre per arbetstimme. Stadgade ålderstillägg och kallortstillägg utgår helt av statsmedel.

Såsom speciellt villkor för att statsbidrag skall utgå gäller att bidrag av landstingsmedel utgår med belopp, som är minst hälften av statsbidraget sedan ålderstillägg och kallortstillägg frånräknats.

Högsta bidrag, som kan utgå till en kommun, är för städernas del 35 kronor för varje påbörjat 100-tal av stadens folkmängd och för landskommunernas del 70 kronor för varje påbörjat 100-tal av kommunens folkmängd. I dessa belopp inräknas icke ålders- och kallortstillägg. Detta innebär, att statsbidrag icke kan utgå till mer än en heltidsanställd hemvårdarinna per 2 000 invånare i landskommunerna, i städerna en hemvårdarinna per 4 000 invånare.

Från det sålunda beräknade bidraget skall avdragas två femtedelar av såsom ersättning för lämnad hemhjälp influtna avgifter.

Såsom en särskild begränsning gäller att riksdagen för vart år beslutar till hur stort antal tjänster statsbidrag högst må utgå.

Den sociala hemhjälpens utveckling och kostnader. Utvecklingen av den statsunderstödda sociala hemhjälpen kan belysas med uppgifter om antalet ansökningar om statsbidrag och antalet beviljade bidrag under de olika år verksamheten pågått.

År	Ansökningar				Beviljade statsbidrag				
	från		avseende		till		avseende		s:a hv.
	huvudmän	därav städer	heltidsanst. hv.	deltidsanst. hv.	huvudmän	därav städer	heltidsanst. hv.	deltidsanst. hv.	
1944	631	93	836	77	448	1	494	18	512
1945	904	99	1 202	112	820	23	984	54	1 038
1946	1 126	110	1 590	111	1 125	110	1 479	63	1 542
1947	1 244	113	1 931	133	1 242	115	1 924	129	2 053
1948	1 355	119	2 231	139	1 352	120	2 231	138	2 369
1949	1 415	120	2 452	155	1 413	122	2 450	148	2 598
1950	1 458	122	2 614	155	1 456	124	2 611	155	2 766
1951	1 496	130	2 790	165	1 496	130	2 790	161	2 851
1952[1]	1 015	131	2 994	187	1 015	131	2 903	140	3 043

[1] Det ändrade antalet huvudmän är en följd av kommunindelningsreformens genomförande 1/1 1952.

För år 1952 har riksdagen beslutat att statsbidrag får utgå till högst 2 950 heltidsanställda hemvårdarinnor. För åren 1950 och 1951 var motsvarande antal 3 100 men på grund av bl. a. rekryteringssvårigheter kunde detta antal då icke uppnås. Antalet beviljade statsbidrag för kalenderåret 1952 uppgår till 2 950 hemvårdarinnor; maximiantalet statsbidragsberättigade tjänster är uppnått detta år.

Statsbidragskungörelsens bestämmelser om maximering av bidragen att gälla högst en hemvårdarinna per 4 000 invånare i städerna och högst en hemvårdarinna per 2 000 invånare på landsbygden avser — förutom att särskilt stödja hemhjälpen på landet där behovet ansetts vara störst — att bidraga till en likformig utveckling av hemhjälpsverksamheten inom respektive kommungrupper. Socialstyrelsen har emellertid enligt kungörelsen rätt att "om synnerliga skäl därtill äro" medge en förhöjning av de till viss kommun utgående statsbidragen så att bidrag kan utgå till fler hemvårdarinnor per viss folkmängd än ovannämnda antal. Sådana skäl anser socialstyrelsen bl. a. vara svag ekonomi hos kommunen, gles bebyggelse jämte påfallande behov av hemhjälp i mindre bemedlade familjer med minderåriga barn. Socialstyrelsens relativa frihet att vidga ramen för statsbidraget torde ha medfört att verksamheten i vissa kommuner kunnat få en större omfattning än i andra.

Om bestämmelserna angående visst befolkningsunderlag strikt tillämpats, skulle vid 1950 års folkmängdssiffror maximiantalet heltidsanställda hemvårdarinnor i städerna varit 806 och på landsbygden 1 880 eller sammanlagt 2 686. För 1952 har emellertid beviljats statsbidrag för sammanlagt 2 903 heltidsanställda och 140 deltidsanställda hemvårdarinnor.

Genomsnittligt motsvarar alltså det

nuvarande antalet hemvårdarinnor väl gällande normer. Variationerna inom olika landsdelar är emellertid som nämnts betydande.

Antalet invånare per hemvårdarinna i kommuner med statsunderstödd hemhjälp varierar sålunda på landsbygden mellan ca 1 400 (Södermanlands län) och ca 2 400 (Blekinge län). För städernas del är motsvarande lägsta resp. högsta invånarantal 2 280 (Norrbottens län) och 5 485 (Malmöhus län).

I sina petita för budgetåret 1952/1953 nämnde socialstyrelsen såsom exempel på de stora lokala variationerna, att Piteå stad med 5 438 invånare har fem heltidsanställda hemvårdarinnor i arbete (motsvarande ca 1 090 invånare per hemvårdarinna) medan Eskilstuna stad med 52 742 invånare icke sökt statsbidrag för mer än sex heltidsanställda hemvårdarinnor (motsvarande ca 8 800 invånare per hemvårdarinna). Burträsks kommun med 10 036 invånare har nio hemvårdarinnor i arbete (ca 1 115 invånare per hemvårdarinna) men hemhjälpsnämnden i kommunen anser att minst 15 tjänster skulle erfordras om behovet helt skulle kunna täckas.

Socialstyrelsen framhåller, att anledningen till att behoven är eller bedömas vara så utpräglat olika i olika kommuner är svår att finna. Styrelsen anger dock, att detta torde sammanhänga med den personliga lämpligheten hos hemvårdarinnorna, hemhjälpsnämndernas olika intresse av att vidga den sociala hemhjälpen så att den fungerar även i förebyggande syfte, olika omtanke om sådana gamla och orkeslösa, som icke är i behov av ständig hjälp och vård, samt förekomsten av kvinnligt förvärvsarbete eller den sociala strukturen i kommunerna, påfallande stort antal barn eller åldringar. En viss återhållsamhet torde även på sina håll ha iakttagits i avvaktan på den nya kommunala indelningen.

De totala statsbidragen till hemvårdarinnorna har ökat i takt med verksamhetens utbyggnad; statens nettoutgift var budgetåret 1951/1952 nära 3,6 miljoner kronor.

De totala kostnaderna för den sociala hemhjälpen under 1950 har kunnat ungefärligt beräknas till 12,7 miljoner kronor eller ca 5 000 kronor per heltidsarbetande hemvårdarinna. Av detta totalbelopp täcktes 22 % (2,8 miljoner kronor) av statsbidrag, 11 % (1,4 miljoner kronor) av landstingsbidrag, 7 % (0,9 miljoner kronor) av influtna avgifter, medan kommunerna själva svarade för återstående 60 % (7,6 miljoner kronor). Kommunernas andel i kostnaderna, som ursprungligen avsågs utgöra 40 %, är sålunda numera betydligt högre.

En mera fullständig övergång till bruttolönesystemet och de sedan 1950 avsevärt höjda lönerna förändrar helt naturligt ytterligare proportionerna mellan de olika bidragen till täckning av den sociala hemhjälpens kostnader. Lönekostnaderna för en heltidsarbetande hemvårdarinna kan för 1952 beräknas till omkring 6 300 kronor. Lägges härtill en uppskattad kostnad av 100 kronor för hemvårdarinnans resor i tjänsten blir kostnaden per år och heltidsanställd hemvårdarinna 6 400 kronor. Statsbidrag utgår med ca 1 270 kronor eller 20 %, landstingsbidrag med lägst 635 kronor eller 10 %, medan återstoden 4 495 kronor (70 %) skall täckas av avgifter och kommunala tillskott.

Enligt socialstyrelsens enkät fullgjorde hemvårdarinnorna år 1951 i genomsnitt 235 dagsverken. Med utgångspunkt härifrån och från ovan redovisade kostnader per hemvårdarinna under 1952 kan kostnaden per dagsverke beräknas till omkring 27 kronor, varvid ålderstillägg och pensioneringskostnader icke medräknats.

Ambulerande hemvårdarinnor. För att i en tid av katastrofal hemhjälpsbrist kunna hjälpa familjer, där husmodern hastigt insjuknat eller familjen av andra orsaker är i trängande behov av ersättare för husmodern, medan ortens ordinarie hemvårdarinnor är upptagna på annat håll och inte kan anlitas, har sedan något år inom Uppsala läns landsting speciella hemvårdarinnetjänster funnits. Dessa hemvårdarinnor skall betjäna alla kommuner inom landstinget, men är i första hand avsedda för nödlägen på landsbygden.

Initiativet till verksamheten togs av Uppsaladistriktet av Svenska Röda Korset. Verksamheten började i maj 1949 i Röda Korsets egen regi. Sedan den 1 januari 1951 står Uppsala läns landsting såsom huvudman.

De ambulerande hemvårdarinnorna är som nämnts i första hand avsedda för landsbygdens hjälpbehov. De kan dock få tjänstgöra i Uppsala stad, i den mån de inte är upptagna i något hem ute i länet. Skulle emellertid larm komma från någon hemhjälpsnämnd i länet får tjänstgöringen i Uppsala avbrytas och hemvårdarinnan med en dags varsel rycka in på sitt ordinarie arbetsfält ute på landet. Förmedlingen av de ambulerande hemvårdarinnorna går via ortens hemhjälpsnämnd till landstingets kansli. Villkoret för att en kommun skall få anlita dessa hemvårdarinnor är, att kommunen har tillsatt särskild hemhjälpsnämnd. Avsikten är nämligen icke, att kommunerna genom dessa hemvårdarinnors tjänster skall bli befriade från att anställa ordinarie hemvårdarinna inom kommunen. För verksamheten utgår statsbidrag enligt beslut av 1948 års riksdag i vanlig ordning. Taxorna för att anlita dessa hemvårdarinnor är desamma som fastställts för sociala hemhjälpen i allmänhet.

Hemsamariter och hemhjälp för gamla

Som framgår av den tidigare redogörelsen har den statsunderstödda sociala hemhjälpen i viss mindre utsträckning kunnat bistå åldringar, ensamstående sjuka och invalider med hjälp, tillfällig eller regelbundet återkommande. Det är emellertid uppenbart, att dessa hjälpbehov avsevärt överstiger vad som för närvarande kan tillgodoses inom den sociala hemhjälpens ram. På många orter har man därför sökt skapa nya former för organiserad hemhjälp. Man har därvid främst tagit sikte på att utnyttja de arbetskraftsreserver, som finns bland medelålders och äldre gifta eller förut gifta kvinnor. Tanken har varit att dessa kvinnor, med mångårig erfarenhet av arbetet i eget hem, utan någon lång utbildning skulle kunna lämpa sig för tillfälligt arbete med enklare hemsjukvård och åldringsvård. På vissa orter har denna form för hemhjälp fått speciell inriktning med klart avgränsade arbetsuppgifter — så t. ex. i Stockholm, där man har dels s. k. hemsamariter, vilkas uppgift är att vid sjukdomsfall biträda hemmen med enklare sjuk- och hemvård, därmed minskande efterfrågan å sjukhusplatser, och dels "hemtjänst för gamla", som utgör ett led i socialvården. På andra orter har man inte på samma sätt delat upp arbetskraften efter speciella arbetsuppgifter. Så har t. ex. den genom arbetsmarknadsstyrelsens och länsarbetsnämndernas hemsamaritkurser utbildade arbetskraften på många orter icke någon anknytning till kommunalt organ eller ideell förening utan står genom den offentliga arbetsförmedlingen till tjänst för deltidsarbete på samma sätt som annan arbetskraft på den öppna arbetsmarknaden.

Erfarenheterna av dylik "hemsamaritverksamhet" synes i de flesta fall vara goda. I allmänhet har verksamhe-

ten emellertid pågått alltför kort tid för att generella slutsatser skall kunna dragas. Såsom exempel på de möjligheter, som stå till buds, när det gäller att vidga den sociala hemhjälpens resurser, förtjänar den pågående försöksverksamheten emellertid att närmare belysas. I det följande lämnas dels en redogörelse för arbetsmarknadsstyrelsens initiativ till utbildning av arbetskraft för denna verksamhet, dels några exempel på hur verksamheten organiserats i vissa kommuner.

Arbetsmarknadsstyrelsens hemsamaritkurser. Avsikten med den av arbetsmarknadsstyrelsen i samråd med överstyrelsen för yrkesutbildning och Svenska Röda Korset på nyået 1950 startade kursverksamheten för utbildning av hemsamariter var ursprungligen att minska sjukhusens belastning. Enligt sedermera utfärdade anvisningar för kurserna kan dessa i lika grad betecknas som försök att tillgodose behovet av personal för den öppna åldringsvården. Rekryteringen av hemsamariter borde enligt arbetsmarknadsstyrelsens riktlinjer främst inriktas på de arbetskraftsreserver, som finns bland gifta och förut gifta kvinnor. Man ville nämligen undvika, att hemvårdarinnor och sjukvårdsbiträden eller sådana som tänkt välja dessa eller liknande yrken uttogs till hemsamariter. Hemsamariternas tjänstgöring förutsattes i de flesta fall bli av tillfällig art och på deltid; den borde alltså kunna intressera gifta kvinnor, som icke var villiga att taga heltidsarbete. Man ansåg också, att arbetet med enkel hemsjukvård, som fordrade omdöme och kunnighet men inte något större mått av kroppskrafter, borde vara lämpligt även för kvinnor som på grund av sin ålder var svåra att placera på den övriga arbetsmarknaden.

Kurserna för hemsamariter, som genomförs i länsarbetsnämndernas regi, omfattar enligt arbetsmarknadsstyrelsens undervisningsplan såväl teoretisk som praktisk undervisning i sjukvård, hemvård, diet- och barnmatlagning, tillsammans 78 timmar. I kurserna ingår även föreläsningar i psykologi. Kurserna avser inte egentlig yrkesutbildning; de är att fatta som prov- och instruktionskurser, ägnade dels att lämna arbetsförmedlingen möjlighet att bedöma vederbörandes lämplighet för detta slag av arbete, dels att ge kursdeltagarna kort instruktion om de speciella problem, som kan möta dem på arbetsplatserna.

Kurserna är avgiftsfria för deltagarna och bekostas av arbetsmarknadsstyrelsen. För undervisningen i olycksfall och hemsjukvård svarar vederbörande distriktsstyrelse av Svenska Röda Korset, som mot ersättning ställer kursledarinna till förfogande i dessa ämnen.

Efter genomgången kurs erhåller de deltagare, som varit närvarande under minst 90 % av det timantal, som är föreskrivet för var och en av de i kursen ingående huvuddelarna, ett av länsarbetsnämnden utfärdat intyg om sitt deltagande. Betyg i egentlig mening anser man sig icke kunna utfärda, då kurserna är alltför korta för att kunna ge någon grundligare utbildning. Det har icke heller ansetts, att man på så kort tid kan skapa sig ett bestämt omdöme om kursdeltagarnas meriter och kvalifikationer, varför något utlåtande härom icke lämnas.

Den som genomgått hemsamaritkurs kan mot vanlig avgift (2 kronor) bli medlem av Röda Korset. Medlemskapet innebär bl. a. att vederbörande får rätt att använda Röda Korsets klänning eller skyddsrock, axelklaffar och medlemsmärke.

I cirkulär till länsarbetsnämnderna med riktlinjer för hemsamaritverksamheten (Lan. nr 1529 den 20 oktober

1950) betonar arbetsmarknadsstyrelsen vikten av att rekryteringen av hemsamariter sker i samråd med enskilda organisationer och kommunala myndigheter, varigenom möjligheter skapas att nå de verkliga arbetskraftsreserverna. Kursdeltagarna måste vidare binda sig för viss minimitjänstgöring. Förmedlingen av hemsamariterna skall handhas av arbetsförmedlingen, som härvid skall samråda med läkare, distriktssköterska och sjukvårdsanstalter. Arbetsförmedlingen bör i dessa frågor även söka kontakt med hemhjälpsnämnder och andra kommunala organ. Arbetsmarknadsstyrelsen rekommenderar också länsarbetsnämnderna att genom överläggningar med kommunerna undersöka möjligheterna att utverka anslag till nedsatta avgifter eller avgiftsfrihet för obemedlade personer, som behöver anlita hemsamarit.

Erfarenheterna av verksamheten har hittills varit goda. Intill april 1952 har i hela landet 66 kurser med sammanlagt 857 deltagare varit anordnade. Kurserna har i regel hållits i de större städerna i resp. län och har i allmänhet inriktats på att tillgodose det lokala behovet av hemsamariter. I vissa län har man dock sammanfört sökande från flera olika orter och anordnat kurser som internat. Antalet deltagare per kurs har vanligen hållit sig mellan 12 och 15.

Rekryteringen till kurserna har i allmänhet gått lätt, särskilt i de större städerna. I stort sett har man lyckats realisera den del av målsättningen för kursverksamheten, som tar sikte på att rekrytera arbetskraftsreserverna bland medelålders och äldre kvinnor, som inte haft eller kunnat väntas anta annat arbete.

Hemsamaritverksamheten i Stockholm. Som ett exempel på en mera fullständigt genomförd organisation av hemsamaritverksamhet med speciella, klart avgränsade uppgifter, kan den i Stockholm i maj 1950 startade verksamheten för vård av sjuka i hemmen nämnas.

Såsom huvudman för verksamheten fungerar "Stockholms hemsamaritkommitté". Denna kommitté är en sammanslutning av arbetsnämnden och vissa kvinnoorganisationer, nämligen Fredrika Bremerförbundets Stockholmskrets, Stockholms Husmodersförbund, Kooperativa kvinnogillesförbundets Stockholmsdistrikt, Stockholms lottakårer och Stockholmsdistriktet av Svenska Röda Korset. Dessutom ingår i kommittén representanter för Stockholms stads sjukhusdirektion.

Syftet med verksamheten är att öka möjligheterna till vård av sjuka i hemmen och på så sätt minska efterfrågan på sjukhus- och vårdhemsplatser. Organisationen är alltså nära knuten till den kommunala sjukvården. Verksamheten bekostas med kommunala medel, som ställes till förfogande genom sjukhusdirektionen.

Hemsamariternas uppgift skall vara att vid sjukdomsfall biträda hemmen med enklare sjuk- och hemvård. I sjukvårdsarbetet har hemsamariten att noga följa de föreskrifter, som ges av läkare eller sjuksköterska, samt hjälpa till med det löpande hushållsarbetet i hemmet.

Utbildningen av arbetskraften sker vid av arbetsnämnden i Stockholms stad anordnade hemsamaritkurser.

Hemsamariterna avlönas av hemsamaritkommittén. Lönen utgår med kr. 2:75 per timme för arbete, som understiger 2 timmar, samt kr. 2:50 per timme, om arbetet överstiger 2 timmar. Gång- och restid mellan två patienter betalas enligt den lägre tariffen. Om färdvägen överstiger 2 km, får hemsamariten ersättning för buss- och spårvagnsresor till och från arbetsplatsen. Härutöver har hemsamariten ersättning för tvätt med 10 kronor per månad om hon arbetat minst 20 timmar, eller 5 kronor

om arbetstiden varit kortare. Hemsamariterna har semester enligt semesterlagens bestämmelser.

Beställning av hemsamarit kan endanst ske av läkare, stadsjuksköterska eller sjuksköterska hos kommunalt understödd sjukvårdsförening. Beställningen skall göras hos sjukhuscentralen och godkännas av sjukhuscentralens läkare. Därefter vidarebefordras den till hemsamaritkommitténs expedition, som handhar fördelningen av arbetsuppgifterna till hemsamariterna (före 1/7 1952 handhades förmedlingen av den offentliga arbetsförmedlingen; se härom kap. 4 sid. 82).

Patienternas kostnader för vården uppgår till kr. 2: 50 per timme, men befrielse från eller nedsättning i avgiften kan erhållas efter särskild ansökan hos sjukhuscentralen. Vid sitt första besök hos patienten skall hemsamariten överlämna blankett för sökande av befrielse från eller nedsättning i avgiften och tillse, att ifylld blankett omgående insändes till sjukhuscentralen. Med ledning av de uppgifter, som lämnas på blanketten, fastställer sjukhusavgiftsdelegerade den avgift vederbörande patient skall betala.

Under första halvåret 1952 har ca 30 hemsamariter varit i tjänst; 152 patienter har erhållit hjälp vid sammanlagt 5 782 besök, omfattande 13 256 timmar. Antalet besök, respektive antalet arbetstimmar i genomsnitt per hemsamarit uppgick följaktligen under detta halvår till 192 besök och 451 timmar eller ca 7 besök, respektive 17 timmar per vecka.

Av de 152 patienterna har 116 erhållit hjälpen helt kostnadsfritt.

Hemtjänst för gamla i Stockholm. Syftet med hemtjänsten för gamla är att hjälpa åldringar, som inte ensamma kan klara de dagliga sysslorna, några timmar om dagen med städning, uppköp och matlagning etc., varigenom en eljest ofrånkomlig intagning på ålderdomshem bör kunna uppskjutas. Avsikten med verksamheten är alltså att söka tillgodose de gamlas önskemål att så länge som möjligt få stanna kvar i sin invanda hemmiljö, och därmed även att lätta bristen på ålderdomshemsplatser.

Hemtjänsten för gamla i Stockholm ledes av en särskild samarbetskommitté, bildad av representanter för fattigvårdsnämnden och den kooperativa kvinnogillesorganisationen i Stockholm. En särskild tjänsteman från kvinnogillena står för anskaffningen av arbetskraften, utbetalningen av löner etc. Socialvårdssystrarna inom socialbyråförvaltningen, i vars ordinarie arbetsuppgifter ingår att ha tillsyn över och hjälpa även de gamla, tar upp anmälningar om hjälpbehoven och undersöker om dessa bör tillgodoses på annat sätt eller med arbetskraft från hemtjänsten.

Verksamheten pågår som försöksverksamhet inom två socialbyråers områden i Stockholm. Inspektörerna för dessa byråer beslutar om hemhjälp skall lämnas eller inte, efter föredragning av socialvårdssystrarna; de beslutar också om den ersättning som enligt fastställda grunder skall uttagas av den som kan betala. Varje ansökan om intagning på ålderdomshem, som kommer från något av försöksverksamhetens distrikt, föranleder hembesök; i varje särskilt fall undersökes om inte vårdbehovet kan tillgodoses genom hemhjälp i stället för genom intagning på ålderdomshem.

Vid slutet av 1951 hade hemtjänsten för gamla 45 anmälda "hemhjälpsfruar". Av dessa var 67 i åldern mellan 51—70 år. Av vikt att observera är att 30 av de 45 anmälda var "hemmafruar", som tidigare varken haft anställning eller yrke. Sex av dem hade tidigare haft anställning i familj eller tillfälliga städningsarbeten o. dyl., sju hade

varit anställda i sjukvårdstjänst men var vid tidpunkten för anmälningen till hemtjänsten icke yrkesverksamma. Endast två kvinnor hade lämnat sitt tidigare yrke, vilket de emellertid gjort av åldersskäl. Försöksverksamheten har alltså hittills inneburit ett visst nytillskott av arbetskraft för åldringsvården. De inom hemtjänsten för gamla arbetande hemhjälpsfruarna har inte erhållit någon särskild utbildning för denna uppgift och har inte rekryterats bland de genom arbetsnämndens kurser utbildade hemsamariterna.

Röda Kors-hjälpen för gamla. På ett flertal orter har Röda Kors-distrikten under de senaste åren startat s. k. hemhjälp för gamla. Det första mera omfattande försöket med sådan verksamhet påbörjades i mars 1950 i Uppsala och den där utbildade formen har sedan fått tjäna som mönster för liknande verksamhet på andra håll. Den bärande idén i verksamheten är att möjliggöra för åldringar att bli kvar i hemmen. Programmet har i Uppsala utformats på bred bas och omfattar flera olika stödåtgärder såsom matservice, anskaffande av pålitlig hemhjälp och i mån av behov kvalificerad sjukvårdshjälp samt organisation av en stab av kvinnliga vänbesökare. I största möjliga utsträckning skulle arbetet enligt den ursprungliga planen bedrivas med frivilliga krafter.

Stommen i den organisation, som byggts upp, utgöres av en hjälpbyrå med en föreståndarinna (sjuksköterska) och en biträdande föreståndarinna (hemvårdarinna). Genom annonser i pressen och genom kontakter med Uppsala kvinnoföreningar anskaffades "vänbesökare" och personer, villiga att åtaga sig det husliga arbetet. Kvalificerad sjukvårdshjälp anskaffades genom direkta kontakter med stadens diakonissor och sjuksköterskor.

Redan från början var det arbetskraften för hemhjälp och sjukvård som rönte den största efterfrågan, och det visade sig mycket snart nödvändigt att anställa särskild personal — hemsamariter — för timtjänst.

Mattjänsten har ordnats genom överenskommelse med personalrestauranten på AB Nymans Verkstäder, som till självkostnadspris levererar matportioner efter beställning dag för dag från hjälpbyrån. Matportionerna distribueras till de gamla av ett stadsbud med motorcykel.

Principiellt är avsikten att de gamla, som anlitar hjälpbyrån, skall betala för tjänsterna. I den mån de gamla icke har ekonomiska möjligheter härtill träder organisationen emellan och lämnar sina tjänster till nedsatt pris. Ersättning för hemhjälpen utgår med belopp varierande mellan 50 öre och 2 kronor per timme. Till den anställda arbetskraften utbetalas timlön enligt gängse taxa för hemhjälp.

Man har för dessa uppgifter valt kvinnor med längre erfarenhet från arbete i egna hushåll och därför icke ansett några utbildningskurser nödvändiga.

Kostnaderna för hjälpverksamheten har bestridits av medel, anskaffade genom särskilda insamlingar, genom gåvor samt genom anslag från Röda Korsets distriktsstyrelse och överstyrelse. För 1952 har också ett kommunalt anslag utgått till verksamheten.

Rörande verksamhetens omfattning må följande anföras ur årsberättelsen.

Totala antalet gamla, som under året erhållit hjälp genom Röda Kors-hjälpen för gamla i Uppsala, utgör 350. Vid årsskiftet 1951—1952 kvarstodo av dessa 350 ej mindre än 29 st. från 1950 och ytterligare 90 st. från 1951, vilket har ett speciellt intresse, då det visar, att man i många fall har behov av en prolongerad hjälp.

Totala antalet arbetstimmar under året ha varit 27 120. Av dessa utgöra 21 283 tim-

Hemassistenten, som kommer några timmar om dagen, har numera i stor utsträckning ersatt gamla tiders hembiträde. Som regel rekryteras hemassistenterna bland gifta kvinnor.
Foto-Hernried.

Hemassistentbostäder dvs. särskilda bostäder för huslig arbetskraft har under senare år inrättats i vissa bostadsområden i de större städerna. Avsikten har varit att härigenom söka trygga tillgången på hemhjälp inom området. Hemassistentbostäderna har i vissa fall formen av kollektivvåningar med utrymmen och anordningar gemensamma för flera hemassistenter. Bostäderna har vanligen upplåtits mot reducerade hyror, varvid hyresgästerna förbundit sig att arbeta bland familjerna i bostadsområdet. För framtiden anser man dock att hemassistenterna ej bör hänvisas till särskilda kollektivvåningar utan att de skall finna sina bostäder som vanliga hyresgäster i det ordinära bostadsbeståndet. Bilderna är från ett par hemassistentrum på Rämensvägen 3, Årsta, Stockholm, byggda år 1946 av Svenska Riksbyggen.

Foto-Hernried.

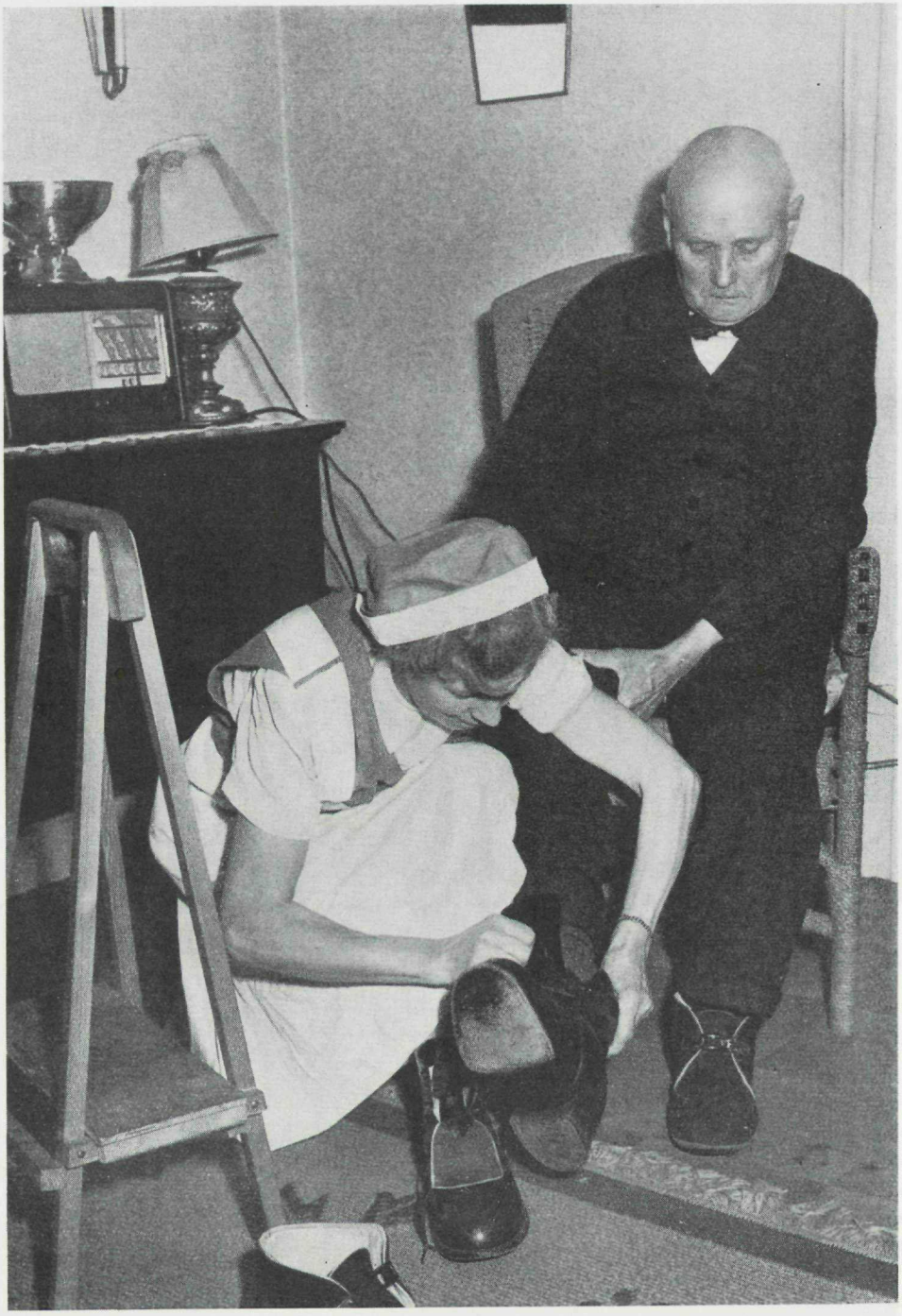

mar hemhjälp och 1 630 timmar nattvak. För övervakning av hjälpen ha ej mindre än 653 hembesök avlagts hos de gamla, och i samband därmed ha de gamla även fått viss hjälp, fått ärenden uträttade, inköp gjorda etc., vilket sammanlagt tagit 1 896 timmar. Expeditionstjänsten har tagit 2 311 timmar, därav 261 timmar för mattjänsten och 212 timmar för kassatjänst. Av expeditionstjänsten äro 232 timmar frivilligt arbete utan ersättning.

Av de 350 gamla, som erhållit hjälp under året, ha 27 enbart utnyttjat mattjänsten, 48 ha åtnjutit såväl hemhjälp som mattjänst och slutligen ha 275 gamla erhållit enbart hemhjälp resp. sjukvårdshjälp. Antalet matportioner har under året varit 4 910.

Hur hemhjälpen fördelar sig i förhållande till den lämnade ersättningen framgår av nedanstående tablå:

Antal timmar utan ersättning	3 059	89 gamla
(Ovanstående hjälp lämnades under tiden 1.1—31.5 1951)		
Antal tim. mot en ersättn. av 0:50 kr./t.	4 505	78 „
„ „ „ „ „ „ 0:75 „	983	7 „
„ „ „ „ „ „ 1:— „	3 445	39 „
„ „ „ „ „ „ 1:25 „	1 309	14 „
„ „ „ „ „ „ 1:50 „	3 843	40 „
„ „ „ „ „ „ 1:75 „	1 712	15 „
„ „ „ „ „ „ 2:— „	2 427	32 „
	21 283	323 gamla
Enbart mattjänst		27 „
		350 gamla

Erfarenheterna av verksamheten betecknas av representanter för ledningen såsom goda. Man framhåller, att inga svårigheter förelegat att finna ett tillräckligt antal kvinnor med lämpliga husmorskvalifikationer och med intresse för att hjälpa gamla. Härvid understrykes särskilt, att något intrång på den övriga arbetsmarknaden ej förekommit, då huvuddelen av de anställda ej varit anmälda till arbetsförmedlingen såsom arbetssökande. Erfarenheten har vidare givit vid handen, att de lämpligaste hemhjälpskrafterna funnits inom åldersgruppen 40—55 år. Man anser sig sålunda ha kunnat få fram arbetskraft ur den arbetskraftsreserv, som finns bland gifta kvinnor.

Vid sidan av Röda Kors-hjälpen för gamla kommer i Uppsala från och med hösten 1952 hemhjälp för gamla att organiseras även i kommunal regi.

Beträffande den totala omfattningen i landet av organiserad hemhjälp vid sidan av den statsunderstödda ge följande uppgifter, sammanställda med ledning av svaren på socialstyrelsens rundfråga till hemhjälpsnämnderna, vid handen, att 212 av 1 367 huvudmän, som inkommit med svar å frågeformuläret rörande hemhjälpen år 1951, meddelat, att hemhjälp i annan form än den statsunderstödda fanns inom kommunen eller kommer att startas under år 1952.

Familjeutredningens förslag om utvidgning av den sociala hemhjälpsverksamheten

Utredningen för hem- och familjefrågor underströk vikten av att fasthålla vid principen, att hemvårdarinnas huvuduppgift är att vara *ersättare* för husmodern. Vid en utvidgning av indikationerna för social hemhjälp till att avse även förebyggande hjälp enligt utredningens förslag (se s. 44), skulle emellertid uppkomma ett behov av arbetskraft, vars uppgift icke vore att

ersätta utan att *biträda* husmodern vid hemmets skötsel. Utredningen framhöll, att det i många fall vore tillräckligt, att en klen eller överansträngd husmoder fick nödig hjälp under någon tid med hemsysslorna, i främsta rummet tvätt, rengöring, sömnad och andra liknande arbetskrävande göromål. Denna hjälp borde kunna utgå för viss period i taget t. ex. en gång i veckan under tre månader, två gånger i månaden under en sexmånadersperiod etc. I dessa fall borde i regel icke hemvårdarinna användas, utan hemhjälpsnämnden i stället beredas tillfälle att anlita annan arbetskraft, som engageras i den öppna marknaden.

Några bestämda kompetenskrav beträffande denna arbetskraft behövde icke uppställas, och det vore enligt utredningen naturligt, att den offentliga arbetsförmedlingen anlitades för anskaffning av arbetskraft.

Utredningen förordade statsbidrag till avlöningen av sådan tillfällig arbetskraft, liksom till övrig inom den sociala hemhjälpen arbetande personal. Statsbidraget borde beräknas enligt samma grunder, som för deltidsarbetande hemvårdarinnor. Inga villkor i fråga om minimiavlöning eller kompetens skulle behöva uppställas.

För att kommunerna ej skulle frestas att använda dylik arbetskraft för uppgifter, som tillkommer hemvårdarinnor, borde enligt utredningens mening statsbidraget för denna tillfälliga arbetskraft lämpligen ställas i relation till statsbidraget för hemvårdarinnor. Förslagsvis borde varje landskommun beviljas statsbidrag för tillfällig arbetskraft inom den sociala hemhjälpens ram med ett belopp per år, som uppgick till högst lika stort belopp som kommunens statsbidrag för hemvårdarinnor.

Med hänsyn till de osäkerhetsmoment, som inrymdes i en sådan ny verksamhet, borde enligt utredningen i första hand endast försöksverksamhet igångsättas.

Remissinstansernas inställning var i övervägande grad positiv. I några fall befarade man dock, att en dylik utvidgning av den sociala hemhjälpen skulle så radikalt förändra dess karaktär, att risker för dess fortbestånd skulle uppstå. Ur remissutlåtandena må följande citeras:

Socialstyrelsen

Styrelsen är i likhet med utredningen övertygad om att de fast anställda hemvårdarinnorna med deras gedigna utbildning i största möjliga utsträckning böra användas som *ersättare* för husmödrarna, under det att den tillfälliga arbetskraften bör anlitas som *biträde* åt husmödrarna. I vissa fall, såsom i familjer, där svåra sociala förhållanden råda, eller i fall där ensamboende gamla och orkeslösa äro i behov av hjälp, kan dock en mera kvalificerad arbetskraft vara erforderlig, även om husmodern i viss omfattning kan deltaga i arbetet. Sådana tids- och arbetskrävande sysslor som tvätt och städning, omsyning och lagning av kläder och linneförråd, möjligen även storbak (i Norrland), slakt o. d. böra kunna anförtros den subventionerade tillfälliga hemhjälpen.

Hemhjälpen bör lämnas regelbundet, exempelvis en gång i veckan, var fjortonde dag eller en gång i månaden och på sådana veckodagar, då den tillfälliga arbetskraften är minst åtråvärd i öppna marknaden. Både för hemmen och för arbetskraften är det lämpligt med den fasthet i organisationen, som den regelbundet lämnade hemhjälpen innebär. Endast i undantagsfall bör den utgå sporadiskt.

De som tillfällig arbetskraft anställda kvinnorna böra ha vitsord om god arbetskunnighet och en hedrande vandel och böra om möjligt ha genomgått en kort specialkurs. De skola liksom hemvårdarinnorna ovillkorligen före anställandet genomgå en grundlig läkarundersökning, om möjligt med lungröntgen.

Socialstyrelsen vill föreslå, att den nya formen av hemhjälp utgår till hemmen på samma ekonomiska villkor som den sociala hemhjälpen. Ersättning skall alltså lämnas i förhållande till betalningsförmågan, med

hänsyn tagen främst till den samlade inkomsten och familjens storlek. Ingen ersättning bör utkrävas av obemedlade.

Man bör vidare överväga, huruvida social hemhjälp i vissa fall skulle kunna lämnas på annat sätt än i form av arbetshjälp i hemmen. Där t. ex. tvättfrågan kan lösas på ett rationellare och billigare sätt genom att tvätten lämnas bort till en tvättinrättning eller genom att man anlitar en andelstvättstuga, skulle man mycket väl kunna tänka sig, att detta skedde på hemhjälpsnämndens bekostnad eller med dess ekonomiska stöd. Styrelsen finner skäligt, att statsbidrag och landstingsbidrag beviljas även för sådant ändamål. Denna fråga torde böra särskilt utredas.

Arbetsmarknadskommissionen

Den av utredningen föreslagna kompletteringen av den sociala hemhjälpen med hemassistenter, som skulle tjänstgöra såsom husmodersbiträden, skulle enligt kommissionens mening fylla en betydelsefull uppgift och bör kunna drivas i relativt stor skala. Hemassistenterna inom den väsentligt vidgade sociala hemhjälpsverksamhetens ram skulle sålunda få anlitas efter huvudsakligen samma indikationer som hemvårdarinnorna. Betalningen skulle ordnas enligt samma system, så att de familjer, som hade ekonomiska möjligheter att betala hjälpen, skulle erlägga full betalning, under det att andra skulle kunna erhålla hjälpen gratis eller till nedsatt taxa. Härigenom skulle garantier erhållas för enhetlighet inom hemhjälpsområdet och förutsättningar skapas för en rättvisare fördelning mellan alla kategorier av familjer — både mindre bemedlade och bättre situerade — att i mån av ömmande behov få anlita den tillgängliga arbetskraften.

Svenska stadsförbundet

Beträffande den sociala hemhjälpen tillstyrker styrelsen förslaget om vidgning av indikationerna för erhållande av dylik hjälp och har intet att erinra mot övriga i detta avseende föreslagna förändringar. I fråga om anlitandet av mindre kvalificerad arbetskraft inom denna hjälp, än hemvårdarinnorna representera, förutsätter styrelsen dock, att tillgången på statsbidragsmedel för anställande av hemvårdarinnor icke därigenom minskas. Särskilt för städernas del motsvarar statsbidragstilldelningen ännu icke på långt när behovet av hemvårdarinnor.

Svenska landstingsförbundet

Att hemvårdarinna med sin relativt höga utbildning och kompetens samt goda avlöning bör ha den mera kvalificerade huvuduppgiften att ersätta husmodern i hemarbetet, synes uppenbart. Behov av biträdeshjälp åt husmodern vid hemmets skötsel bör därför i första hand tillgodoses genom annan, mindre kvalificerad och billigare arbetskraft. För sådan mera tillfällig arbetskraft kunna självfallet några bestämda kompetensvillkor icke uppställas, och den torde få engageras i den öppna marknaden. Att såsom föreslagits inordna även denna arbetskraft under den sociala hemhjälpsverksamheten, anser styrelsen olämpligt, och ägnat att leda in denna verksamhet på nya områden, som tidigare ej avsetts. Styrelsen kan därför icke lämna sin anslutning till detta förslag.

Yrkeskvinnors samarbetsförbund

Vidgade indikationer för sådan hjälp tillstyrkes varmt av förbundet, men bestämmelserna härom böra formuleras med tydligt angivande av att även ensamstående — kvinnor och män — vilkas hjälpbehov utredningen icke tillräckligt tillgodoser, inkluderas bland dem, som under vissa förutsättningar skola ha förtursrätt till hjälp.

Förutom ovannämnda utvidgning av den sociala hemhjälpsverksamheten synes antalet hemvårdarinnor högst väsentligt böra ökas. Med hänsyn till de begränsade rekryterings- och utbildningsmöjligheterna av hemvårdarinnor anser förbundet i likhet med utredningen, att den sociala hemhjälpsverksamheten bör kompletteras med tillfällig arbetshjälp, som kan tjänstgöra som hushållsbiträden. En väl utbyggd och effektiv arbetsförmedling torde verksamt kunna bidraga till en ökad rekrytering av sådan arbetskraft. Förbundet förutsätter, att familjerna oberoende av sina ekonomiska förhållanden skola få anlita dessa hemassistenter, att ersättning skall beräknas enligt gängse taxor på de olika orterna, samt att familjerna skola betala hjälpen i den mån deras ekonomiska situation det medger. Obemedlade och mindre bemedlade böra få hjälpen utan avgift eller mot nedsatta taxor efter samma grunder som redan tillämpas för den sociala hemhjälpen, un-

der det att de, som ha ekonomiska resurser, böra erlägga full betalning.

Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet (numera Svenska socialvårdsförbundet) anser principen riktig, men framhåller att stor försiktighet bör iakttagas vid anställningen av arbetskraft i öppna marknaden, enär olämpliga personer kan skada den sociala hemhjälpens anseende.

Västerbottens läns landstingsförvaltningsutskott framhåller att förslaget noga bör prövas innan det genomföres, och att uppmärksamhet bör ägnas frågan om löneavvägningen mellan hemvårdarinnor och outbildad arbetskraft, som är av betydelse för möjligheterna att rekrytera hemvårdarinnor.

Enligt vad bostadskollektiva kommittén inhämtat har den av familjeutredningen föreslagna anordningen i verkligheten redan tillämpats i vissa kommuner. Då hemvårdarinna i ett nödläge icke stått till förfogande, har den sociala hemhjälpens förmedlingsorgan ändå berett hjälp genom att anlita till arbetsförmedlingen anmäld lämplig arbetskraft. Som exempel må nämnas, att arbetsförmedlingen i Stockholm under år 1952 fram till den 15 augusti kunnat tillhandahålla hemhjälpsnämnden dylik arbetskraft i 419 fall. Det övervägande antalet (300) har rört sig om barnvakt i hem där husmodern blivit sjuk eller upptagen utanför hemmet.

Statsbidrag till sådan tillfällig arbetskraft — såsom familjeutredningen föreslagit — har emellertid icke utgått.

Medicinalstyrelsens förslag beträffande hemsjukvård

Den knappa tillgången på såväl sjuksköterskor för öppen vård som hemvårdarinnor har, jämte den under byggnadsregleringen förvärrade bristen på vårdplatser på sjukhus och andra anstalter, föranlett förslag om tillskapandet av en särskild hemsjukvårdarinnekår.

Medicinalstyrelsen skall enligt Kungl. Maj:ts uppdrag den 26 oktober 1951, i samråd med arbetsmarknadsstyrelsen och överstyrelsen för yrkesutbildning utarbeta förslag till organisation av en hemsjukvårdarinnekår. Utgångspunkten för detta utredningsuppdrag är ett av vissa enskilda organisationer, Betelhemmets och Missionsförbundets utbildningsinstitutioner för församlingssystrar, den 30 november 1948 framlagt förslag angående utbildning av hemsjukvårdarinnor. Över detta förslag anbefalldes medicinalstyrelsen avgiva utlåtande. Medicinalstyrelsen vitsordade i utlåtande den 30 oktober 1949 behovet av ökad hjälp för den allmänna omvårdnaden om sjuka och åldringar i hemmen och förordade, att hemvårdarinnekåren kompletterades med en sjukvårdarinnekår. Utbildningen av dessa hemsjukvårdarinnor föreslogs ske i anslutning till utbildningen av sjukvårdsbiträden och förläggas till de större anstalterna för kroniskt sjuka. Som ett led i utbildningen skulle ingå viss tjänstgöring inom den öppna sjukvården under erfaren sjuksköterskas ledning samt, i de fall erforderliga kunskaper i ett hems skötsel saknades, kompletterande utbildning i hemvård. Den sammanlagda utbildningstiden beräknades till 15 månader, varav 9 månaders biträdestjänstgöring på anstalt.

Medicinalstyrelsen ifrågasatte, om icke dylika hemsjukvårdarinnor organisatoriskt borde knytas till den sociala hemhjälpsverksamheten. Med hänsyn till att de skulle komma att arbeta under distriktssköterskornas ledning fann styrelsen det emellertid lämpligare att landstingen svarade för huvudmannaskapet.

Medicinalstyrelsen förutsatte att frågan underkastades fortsatt utredning

och förordade försöksverksamhet i begränsad skala.

Arbetsmarknadsstyrelsen, som haft förslaget för yttrande, har låtit det gå vidare till samtliga länsarbetsnämnder. Behovet av hemsjukvårdande personal vitsordas allmänt av nämnderna. Flertalet länsarbetsnämnder har emellertid icke ansett sig kunna tillstyrka den av medicinalstyrelsen föreslagna utformningen av en hemsjukvårdarinneorganisation. De sjukvårdande uppgifterna torde enligt länsarbetsnämndernas uppfattning i allmänhet icke vara av sådan art, att mera grundlig sjukvårdsutbildning kräves, utan hänföra sig till enklare sjukvård och personlig passning, Dessa uppgifter lämpade sig enligt nämndernas mening särskilt väl för arbetskraft av typen hemsamariter (dvs. husmödrar och andra medelålders och äldre kvinnor med erfarenhet av arbetet i ett hem och med viss kortare instruktionskurs). En hemsjukvårdande verksamhet, som bygger på en relativt lång utbildning av personalen, skulle enligt länsarbetsnämnderna medföra konkurrens om arbetskraften med den sociala hemhjälpsverksamheten och med den slutna sjukvården, och vinsten med denna nya kår skulle därför bli illusorisk. Länsarbetsnämnderna har också uttryckt farhågor för rivalitet och irritationsmoment mellan den nya kåren och dels distriktssköterskor, dels hemvårdarinnor. Den starkt växlande sjukdomsfrekvensen skulle vidare med all sannolikhet medföra sysselsättningssvårigheter, åtminstone på mindre orter, för heltidsanställd hemsjukvårdarinna. Institutionen skulle därför knappast kunna komma mindre samhällen och landsbygden tillgodo.

För egen del framhöll arbetsmarknadsstyrelsen i utlåtande den 23 februari 1951, att styrelsen i princip intet hade att invända mot det framlagda förslaget. Styrelsen ansåg sig dock icke böra ingå på frågan om hur lång utbildningstid, som kan anses erforderlig för dem, som skall tjänstgöra som sjukvårdarinnor i den öppna sjukvården. Arbetsmarknadsstyrelsen hänvisade vidare till de försök till andra lösningar av frågan om hemsjukvården, som prövats genom hemsamaritverksamheten och underströk svårigheterna att i rådande arbetsmarknadsläge rekrytera personal för hemsjukvårdarinneutbildningen om utbildningstiden bleve alltför lång. Styrelsen sammanfattade sina synpunkter på följande sätt:

Styrelsen har med det anförda velat belysa frågan om en vidgad hemsjukvård genom inrättande av "hemsjuksköterskekårer" mot bakgrunden av det aktuella arbetsmarknadsläget och arbetskraftssituationen. Från denna synpunkt och med stöd av de erfarenheter, som redan vunnits, anser styrelsen, att hemsamaritverksamheten fyller en viktig uppgift, och att den i fortsättningen bör stödjas av såväl statliga som kommunala myndigheter. Detta utesluter dock icke, att kårer av mera kvalificerad sjukvårdspersonal, i den mån detta är möjligt, skapas i syfte att direkt avlasta distriktssjuksköterskor och annan kvalificerad personal inom den öppna sjukvården. Som redan anförts anser sig styrelsen icke böra ingå på vilka utbildningskrav, som böra uppställas för sådan personal.

Styrelsen är emellertid helt naturligt beredd att medverka vid rekryteringen av arbetskraft för dessa uppgifter, om en verksamhet i enlighet med medicinalstyrelsens förslag anses böra komma till stånd. Det synes dock arbetsmarknadsstyrelsen, att verksamheten, om den skall organiseras, med hänsyn till osäkerheten att få fram erforderlig personal, tills vidare bör anordnas försöksvis.

Tidigare förslag till ändring av grunderna för statsbidrag

Socialstyrelsen har upprepade gånger, senast i sina petita för budgetåret 1952/1953, föreslagit, att bidragsgivningens maximering i förhållande till kommunernas folkmängd borde slopas.

Den begränsning av statsbidragsgivningen, som ligger i att riksdagen för vart år skall bestämma till hur stort antal hemvårdarinnor bidrag skall utgå, är enligt socialstyrelsen tillräcklig. Hur fördelningen av bidragen på olika kommuner skall ske bör ankomma på styrelsen, som efter noggrann prövning i varje särskilt fall bestämmer bidragens storlek.

Redan utredningen för hem- och familjefrågor föreslog, att nämnda begränsningsregler slopades. Familjeutredningen ansåg emellertid, att intresset för att verksamhetens utbyggnad bleve någorlunda likformig inom städer respektive landskommuner borde tillgodoses *dels* genom att riksdagen för varje år bestämde icke blott det antal hemvårdarinnor för vilket bidrag må utgå, utan även hur detta antal skall fördelas mellan städer och landskommuner, *dels* att kvotreglerna ersattes med en bestämmelse av innebörd, att kommun ej utan synnerliga skäl må tilldelas anslag för mer än dubbelt så stort antal hemvårdarinnor per 1 000 invånare, som motsvarar medeltalet per 1 000 invånare av det för samtliga städer, respektive landskommuner bestämda antalet hemvårdarinnor.

I petita för budgetåret 1953/1954 återkommer socialstyrelsen till sina tidigare förslag om att slopa begränsningsreglerna. Styrelsen framlägger emellertid, med hänsyn till att dess tidigare förslag icke vunnit beaktande, ett modifierat förslag till uppmjukning av bidragsreglerna. Styrelsen anför sålunda följande:

Socialstyrelsen har i sina anslagsäskanden flera år föreslagit, att begränsningsbestämmelserna i förhållande till folkmängden borde slopas. Styrelsen vidhåller sin uppfattning om att den statsunderstödda sociala hemhjälpsverksamheten med hänsyn till de varierande förhållandena i olika kommuner bör utvecklas i den omfattning, som bäst kan bedömas av de lokala myndigheterna, men vill, därest man fortfarande anser det lämpligt fasthålla vid principen om en i görligaste mån likformig utbyggnad för hela landet, föreslå, att statsbidrag skall utgå till en hemvårdarinnetjänst per 1 500 invånare på landsbygden (mot nuvarande 2 000) och en hemvårdarinnetjänst per 3 000 invånare i städerna (mot nuvarande 4 000), dock att statsbidrag må utgå med högst 100 kronor (i stället för nuvarande 70 kronor) för varje påbörjat hundratal invånare på landsbygden och 50 kronor (mot nuvarande 35 kronor) för varje påbörjat hundratal invånare i städerna. Statsbidraget bör maximeras till 1 500 kronor per heltidsanställd hemvårdarinna (nuvarande maximering 1 400 kronor).

Ytterligare må här nämnas, att 1950 års besparingsutredning ifrågasatte, huruvida icke statsbidragen till avlöning av hemvårdarinnor på längre sikt borde avvecklas. Som motiv anfördes bl. a., att det bistånd, som den enskilde för närvarande kan påräkna från det allmännas sida genom den sociala hemhjälpen, närmast vore av den art, som sedan gammalt åvilat kommunerna. De hittills utgående statsbidragen torde enligt besparingsutredningens mening få ses som ett uttryck för statsmakternas önskan att i begynnelsestadiet stimulera till upprättande av social hemhjälp i de olika kommunerna. I statsverkspropositionen till 1951 års riksdag, vari besparingsutredningens förslag beträffande bl. a. den sociala hemhjälpen behandlades, hänsköts frågan till framtida riksdagsbehandling på grundval av en översyn av verksamheten.

Kommitténs förslag

Såsom av den tidigare redogörelsen framgår har tillgången på den allmänna arbetsmarknaden av heltidsanställd hemhjälp under senare årtionden befunnit sig i stark, under sista decenniet accentuerad nedgång; en tendens som med all sannolikhet kommer att bliva bestående. Behovet av hemhjälp har i

ställdet i viss omfattning tillgodosetts genom tillfällig, ofta för särskilda sysslor specialiserad arbetskraft. Men i många fall står icke heller sådan hjälp till buds, eller ligger ekonomiskt utom räckhåll för de hushåll där behovet är mest framträdande.

I detta läge har den år 1944 samhälleligt organiserade sociala hemhjälpen varit av stort värde. Bland fyrtiotalets sociala reformer synes den sociala hemhjälpen kunna betraktas som en av de merra betydande. De utbildade hemvårdarinnorna har visat sig väl lämpade för sina viktiga uppgifter; kostnaderna har i förhållande till de uppnådda resultaten varit mycket låga. Den sociala hemhjälpen har varit av synnerligt värde icke blott för barnfamiljer, utan även för åldringar, invalider och tillfälligt sjuka ensamboende.

Det är emellertid enligt bostadskollektivaa kommitténs åsikt uppenbart, att den sociala hemhjälpen i sin nuvarande omfattning och form icke är tillfyllest för de föreliggande behoven. En utvidgning av den sociala hemhjälpen framstår, enligt vad som med styrka understrukits vid kommitténs enkäter bland kommunala och statliga myndigheter, hemkonsulenter, lanthushållsskolor och kvinnoorganisationer, såsom i hög grad påkallad. Den nuvarande tillgången på hemvårdarinnor täcker icke tillnärmelsevis behovet. Förvärvsarbetets stigande betydelse även för de gifta kvinnorna har i hög grad accentuerat detta behov.

En viss belysning av läget ger socialstyrelsens rundfråga till hemhjälpsnämnderna i början av innevarande år. I den begärdes uppgifter dels om antalet familjer med barn, respektive antalet åldringar och invalider som erhållit hjälp under 1951, dels också om antalet hjälpbehövande barnfamiljer och åldringar, som inte kunnat få hjälp på grund av brist på hemvårdarinnor. Svaren ger vid handen, att på 100 barnfamiljer, som kunnat få hjälp, kom 15 familjer, som icke kunnat hjälpas. Bristen var större i städerna än på landsbygden. I städerna var sålunda antalet hjälpbehövande barnfamiljer, som icke kunnat få hjälp 21 per 100 fall, som fått hemhjälp, medan motsvarande antal på landsbygden var knappt 12. Antalet åldringar och invalider, som icke kunnat få hjälp i förhållande till motsvarande antal som fått hjälp var 21 på 100 (i städerna 30 och på landsbygden 18). I själva verket torde särskilt i tätorter behovet vara väsentligt större än vad dessa siffror antyda; kännedomen om den ringa tillgången på hemvårdarinnor har säkerligen avhållit många hjälpbehövande hushåll från att vända sig till den sociala hemhjälpen.

Behovet av en väsentlig utvidgning av den sociala hemhjälpen är särskilt framträdande i tätorterna och naturligen främst i orter med mera betonad kvinnlig arbetsmarknad. Den utveckling av ett flertal nya hemhjälpsformer vid sidan av den statligt understödda sociala hemhjälpen, som på senare år ägt rum, visar också hur omfattande och skiftande hjälpbehoven i själva verket är.

I det föregående har i korthet skildrats de fall där behovet av hemhjälp ter sig mest angeläget och där följaktligen hemhjälp genom samhällets försorg synes böra beredas (se sid. 14 ff.).

Främst gör sig sådana behov gällande i hushåll med barn och utan annan arbetskraft än familjens egna medlemmar, då husmodern eller annan för hushållsarbetet väsentlig familjemedlem blir sjuk eller behöver vila eller rekreation (husmoderssemester), eller då andra omständigheter medför bortfall av arbetskraft inom hemmet och därmed rubbar arbetets dagliga gång. Uppenbarligen är sådana rubbningar särskilt

kännbara i hushåll vars medlemmar i väsentlig mån är upptagna av förvärvsarbete utanför hemmet. Även i andra hushåll än barnfamiljernas kan behov av tillfällig eller regelbunden hemhjälp vara oavvisligt. Åldringar eller ensamstående sjuka, som icke behöver anstaltsvård, är ofta i behov av hjälp med hemsysslorna, tillfällig eller regelbundet återkommande. Jordbrukshushållens särskilda hjälpbehov har likaså tidigare närmare skildrats (se sid. 15 ff.).

Behovet av organiserad hemhjälp har från början tett sig särskilt angeläget på landsbygden med hänsyn till den här framträdande bristen på yngre kvinnlig arbetskraft. På grund av statsbidragets konstruktion har även, såsom av tidigare redogörelser framgår, den sociala hemhjälpen på landet blivit mera utbyggd än vad i regel fallet varit i städerna. Av skäl, som här ovan antytts, är emellertid i många tätorter behovet lika framträdande. Intresset bland kommuner och enskilda organisationer för en utvidgad hemhjälp känner icke några gränslinjer mellan landskommun och stad; hjälpbehoven betingas av befolkningsstruktur, hushållens sammansättning, den lokala arbetsmarknadens karaktär och liknande omständigheter.

De förutsättningar gällande statsbidragskungörelse anger för social hemhjälp rymmer visserligen, enligt kommitténs mening, i huvudsak de viktigaste av de behovssituationer som här kan förekomma. I visst avseende synes emellertid bestämmelserna för snävt formulerade.

Social hemhjälp bör lämnas, där på grund av husmoderns eller annan familjemedlems bristande arbetsförmåga, betingad av sjukdom eller behov av vila eller av annan härmed jämförbar omständighet, tillfälligt behov föreligger av biträde med hemmets skötsel. Härvid bör särskilt familjer med barn eller hushåll, vars medlemmar i väsentlig mån är upptagna av förvärvsarbete utanför hemmet, komma i betraktande. Den sociala hemhjälpen bör emellertid i sådana fall gälla tillfälliga behov och följaktligen avse biträde under kortare tid. Den sociala hemhjälpen bör vidare kunna, tillfälligt eller under regelbundet återkommande perioder, lämna arbetshjälp åt åldringar, invalider och sjuka, vilka är i behov av hjälp med hemsysslorna.

Nu gällande bestämmelser begränsar hemhjälpen till tillfälliga behov. Denna begränsning bör alltjämt som regel upprätthållas. I praxis har emellertid bestämmelserna icke ansetts lägga hinder i vägen för regelbundet återkommande hjälp, företrädesvis åt åldringar. Såsom socialstyrelsens enkät visar har hemhjälpen till åldringar och invalider särskilt bland landskommunerna i ett betydande antal fall varit regelbundet återkommande. Detta undantag från huvudregeln torde böra komma till uttryck i författningen.

I det förslag kommittén i det följande framlägger till ny författning om den sociala hemhjälpen har de nuvarande bestämmelserna ändrats i enlighet med vad här angivits.

Ansvaret inom kommunen för den sociala hemhjälpen. Det är uppenbart, att ingen egentlig skillnad föreligger mellan den statsunderstödda hemhjälpsverksamhetens nuvarande uppgifter och på annat sätt organiserad hemhjälp åt sjuka och gamla. Anledningarna till att nya hemhjälpsformer skapats är bl. a., att den statsunderstödda sociala hemhjälpen inte haft möjlighet att med sina arbetskrafter tillgodose alla de behov, som enligt gällande bestämmelser och praxis dock i princip tillhör denna verksamhet. Härtill kommer, beträffande särskilt åldringsvården men också hemsjukvården, att de kommunala

organ, som svarar för den slutna vården, funnit det angeläget att ha tillgång till arbetskraft avsedd för vård i hemmen uteslutande av sådana hjälpbehövande, som eljest skulle behöva tagas in på anstalt.

Enligt kommitténs mening finns inga bestämda gränser mellan de arbetsuppgifter, som möter den sociala hemhjälpens personal vid arbetet i barnfamiljer med sjuk eller arbetstyngd husmor, i hem med någon sjuk familjemedlem, bland ensamstående sjuka eller bland hjälpbehövande åldringar. I alla dessa fall är det husliga arbetsuppgifter, skötseln av de löpande sysslorna i hemmet, som dominerar. Ur denna synpunkt föreligger följaktligen icke någon anledning att bygga upp olika organisationer för speciella hjälpbehov. Särskilt i mindre kommuner, med begränsade behov av personal inom hemhjälpsorganisationen, måste det betraktas såsom direkt olämpligt att splittra verksamheten på t. ex. hemsjukvård, åldringshjälp och hjälp åt barnfamiljer. En sådan uppdelning försvårar bl. a. möjligheterna att hålla arbetskraften kontinuerligt sysselsatt och kan medföra, att arbetskraften inom den ena hjälpformen icke har full sysselsättning, medan man inom den andra hjälpformen har brist på arbetskraft.

Även om lokala förhållanden, exempelvis i storstäderna, kan göra det nödvändigt med skilda förmedlingsorgan för avgränsade hjälpbehov, bör enligt kommitténs mening överinseendet inom en kommun över alla kommunalt organiserade och/eller understödda hemhjälpsformer åvila *ett* organ. Detta bör givetvis vara hemhjälpsnämnden.

Enligt kommitténs mening bör hemhjälpsnämnden alltså i sista hand ansvara för att den samlade hemhjälpsverksamheten i kommunen får den omfattning och utformning, som svarar mot de lokala behoven och förutsättningarna. Hemhjälpsnämnden bör därför också ha till sitt förfogande alla olika slag av arbetskraft för hemhjälp, som direkt av kommunen organiseras eller som, understödd av kommunala medel, i friare former arbetar i den sociala hemhjälpens syfte. För de samlade löneutgifter, som sålunda redovisas å hemhjälpsnämndens stat, bör kommunen vara berättigad till statsbidrag.

Kommittén är angelägen betona att härmed givetvis icke avses någon organisatorisk uniformering av de skilda former för social hemhjälp, som särskilt på Röda Korsets initiativ och under dess medverkan på många håll uppvuxit. Det är uppenbart, att intresset för den sociala hemhjälpens uppgifter och rekryteringen av dess arbetskraft i hög grad stimulerats av sådana initiativ; det allmänna har all anledning att i de fria former, som kan befinnas lämpliga, även i fortsättningen söka tillgodogöra sig detta intresse. Med vad här föreslagits avses alltså icke att begränsa den frihet som hittills varit rådande att — vid sidan av hemvårdarinnorna — ge de fria "hjälptrupperna" till sociala hemhjälpen de former som i olika fall kan befinnas lämpliga. Ekonomiskt och organisatoriskt bör emellertid verksamheten ankomma å hemhjälpsnämnden, på samma sätt som exempelvis barnavårdsnämnden ansvarar för den halvöppna barnavården, även om denna — med kommunalt stöd — bedrives av enskilda föreningar eller liknande institutioner. Givetvis bör det även stå den kommun fritt, som så finner lämpligt, att exempelvis såsom en särskild gren av socialvården behålla hemhjälpen åt sådana åldringar som eljest skulle behöva intagas på ålderdomshem eller sjukvårdsanstalt.

På sätt tidigare flera gånger framhållits, är den sociala hemhjälpens uppgift,

när det gäller att ta hand om hemsysslorna i ett hem på grund av husmoderns eller annan familjemedlems sjukdom, i huvudsak densamma som när det gäller hemhjälp av annan orsak, t. ex. husmoderns bortovaro från hemmet för vila eller dylikt. Det är i dessa olika fall främst fråga om de löpande hushållsgöromålen, eventuellt även någon enklare sjukvård och passning av den sjuka. I vidsträckt omfattning torde sådan hjälp täcka hemsjukvårdens behov. Men givetvis bör, så snart fråga är om mera kvalificerad sjukvård i hemmet, för sådan vård särskilt sjuksköterskeutbildad arbetskraft, främst distriktssköterska, kunna ställas till förfogande.

Med hänsyn till att en utvidgad social hemhjälpsverksamhet i ökad utsträckning kommer att omfatta hjälp åt åldringar och sjuka bör trygghet skapas för det nödvändiga samarbetet med socialvården i allmänhet och med sjukvården. Vid val av hemhjälpsnämnd bör därför tillses, att — förutom den husliga sakkunskapen — socialvårdens och hälsovårdens intressen bliva behörigen företrädda.

Arbetskraftens kompetens. Den betydande utvidgning av den sociala hemhjälpen, som sålunda måste anses nödvändig, förutsätter väsentligt ökade personalresurser.

Den sociala hemhjälpens organisation har hittills i huvudsak byggt på de heltidsarbetande, särskilt kvalificerade hemvårdarinnorna, i förekommande fall kompletterad av hemsamariter och liknande arbetskraft eller av timavlönad arbetskraft från allmänna marknaden. Alltjämt måste enligt kommitténs mening de heltidsarbetande hemvårdarinnorna utgöra den sociala hemhjälpens kärna; denna arbetskraft torde erbjuda den bästa säkerheten för att de mera kvalificerade uppgifter, som ankommer å husmodersvikarie eller å biträde i hushåll, där hjälpbehovet är betingat av sjukdomsfall, handhas på ett tillfredsställande sätt.

De nuvarande utbildningsformerna för sådan arbetskraft har kommittén funnit i huvudsak väl avpassade för sitt ändamål. I fråga om de stipendier, som härvid står till förfogande, förutsätter kommittén, att dessa till sitt belopp jämkas med hänsyn till penningvärdets förändringar.

Rekryteringsmöjligheterna till hemvårdarinneyrket på denna väg är emellertid, att döma av tillströmningen till de nuvarande utbildningsformerna, ingalunda tillfyllest, även om någon förbättring inträtt under det senaste året. Självfallet har rekryteringen hämmats av den allmänna knappheten på huslig arbetskraft samt av att hemvårdarinneyrket förutsatt en ganska omfattande yrkesutbildning. Skall hemvårdarinnekåren kunna väsentligt utvidgas, måste hemhjälpsnämnderna ha möjlighet att såsom hemvårdarinna anställa även personer, som på andra vägar än de nu föreskrivna ådagalagt sin kompetens för uppgiften, dvs. sådana personer, vilkas anställning hittills grundat sig på dispens efter prövning av varje särskilt fall genom den centrala tillsynsmyndigheten. Den sökande bör genom en väl vitsordad praktik, vars längd torde böra avsevärt överstiga vad som nu fordras för inträde till tremånaderskurserna för hemvårdarinnor, ha ådagalagt nödig yrkesskicklighet i husligt arbete och den förmåga av självständigt arbete, som en hemvårdarinnas uppgift förutsätter.

I fråga om den myndighet, som i förekommande fall har att pröva kompetensen hos sökande till hemvårdarinnebefattning, i fall då denna kompetens icke grundar sig på de vanliga utbild-

ningsvägarna, har inom kommittén skilda meningar yppats.

Kommitténs flertal — Larsson, Dyring, Johnson, Kypengren, Sidenbladh — har, i överensstämmelse med den mening som även från flera håll framförts vid socialstyrelsens senaste enkät bland hemhjälpsnämnderna, ansett, att denna prövning numera bör — med ledning av inom tillsynsmyndigheten utarbetade allmänna riktlinjer — kunna överflyttas å vederbörande kommunala myndigheter. De nybildade storkommunernas hemhjälpsnämnder torde kunna förutsättas väl äga nödiga betingelser för denna uppgift — de måste ändock på egen hand förmedla hemhjälp av sådana arbetskrafter som hemsamariter eller hemassistenter från den allmänna marknaden. Att upprätthålla den sociala hemhjälpens standard måste uppenbarligen främst vara ett lokalt intresse, som de kommunala myndigheterna torde vara angelägna att bevaka. Även med hänsyn till den lönenivå, som numera gäller för hemvårdarinnor, och till det förhållandet att kostnaderna i huvudsak åvilar kommunen, torde det icke behöva befaras, att vid hemhjälpsnämndens prövning av dylika anställningsfrågor bristande noggrannhet eller eljest obehöriga hänsyn skulle göra sig gällande.

För det fall att särskilda garantier för en skärpt prövning ändock skulle anses erforderliga, kunde eventuellt föreskrivas, att hemhjälpsnämndens beslut att anställa arbetskraft, som icke genomgått de vanliga utbildningsvägarna, skall, för att vinna gällande kraft, godkännas av kommunens styrelse, dvs. kommunalnämnd eller drätselkammare, eller ock av den särskilda nämnd, åt vilken handläggningen av kommunens löne- och tjänstefrågor må hava uppdragits.

Med avvikelse från den mening som här utvecklats har några av kommitténs ledamöter — Arfwedsson och Åkerman — å andra sidan ansett, att prövningen av vederbörandes kompetens i fall varom här är fråga alltjämt bör vila hos den centrala tillsynsmyndigheten, och att följaktligen en särskild dispens av denna myndighet bör erfordras för anställning av sådan arbetskraft. En fullgod utbildning utgör en väsentlig förutsättning för hemvårdarinnekårens standard, och trygghet för att denna utbildning skall fylla de fordringar, som måste uppställas, når man säkrast genom att kontrollen i detta hänseende alltjämt ligger i den centrala tillsynsmyndighetens hand. Den hittills gällande ordningen har medfört goda resultat, och det kan, enligt denna mening, befaras, att den vidgning av den nuvarande dispensvägen, som kommitténs flertal förordat, kommer att medföra en sänkning av hemvårdarinnekårens standard. Dess nuvarande goda standard har bidragit till att den sociala hemhjälpen fått ett så grundmurat förtroende hos allmänheten. Man har utan tvekan lämnat hemmets ekonomi, ansvaret för sjuka människor och tillsynen av barn i hemvårdarinnornas händer; ofta frågas också hemvårdarinnorna till råds i olika hemmet och hushållsarbetet rörande frågor. Ett bibehållande av nuvarande dispensförfarande torde ej heller behöva nämnvärt betunga hemhjälpsnämndernas arbete.

För de heltidsanställda hemvårdarinnornas normala arbetsuppgifter synes som nämnt den nuvarande utbildningen till sin omfattning i stort sett vara väl lämpad. I vissa fall kan dock behov uppstå av personal med något större kunskaper i hemsjukvård eller barnavård än vad som inhämtats vid hemvårdarinnekurserna.

Att för dessa uppgifter tillskapa en

särskild hemsjukvårdarinnekår, såsom föreslagits av medicinalstyrelsen (se sid. 60), synes enligt kommitténs uppfattning mindre välbetänkt. Enligt kommitténs mening bör även den enklare hemsjukvården, och något annat kan knappast komma i fråga ens för en speciell hemsjukvårdarinnekår, tillhöra den sociala hemhjälpens normala arbetsuppgifter.

I vissa fall kan härvid den nuvarande utbildningen i hemsjukvård och även i barnavård vara något för knapp. Önskvärt är därför, att någon eller några av en kommuns hemvårdarinnor har en något vidgad kompetens på dessa områden. Förslagsvis kan detta åstadkommas genom att utbildade hemvårdarinnor, som har några års erfarenhet av social hemhjälpsverksamhet och som visat sig särskilt väl lämpade för sådant arbete, beredes möjlighet att vidareutbilda sig i hemsjukvård eller barnavård. Utformningen av denna vidareutbildning bör ankomma på tillsynsmyndigheten i samråd med överstyrelsen för yrkesutbildning och medicinalstyrelsen. Utbildningen synes dock väsentligen böra få formen av avlönad tjänstgöring på sjukvårds- eller barnavårdsanstalt och på så sätt icke innebära någon egentlig förlust av arbetsdagar för arbetsmarknaden som helhet.

Avsikten med sådan vidareutbildning är icke att dessa hemvårdarinnor skall undandragas från det ordinarie arbetet inom den sociala hemhjälpen och uteslutande sysselsättas med hemsjukvård eller barnavård. När mer komplicerade hjälp- och vårdbehov uppstår skall deras större kompetens utnyttjas. För övrigt skall deras arbetsuppgifter vara desamma som övriga hemvårdarinnors.

Emellertid lär, i synnerhet i tätorterna, den heltidsanställda arbetskraften ingalunda ensam kunna tillgodose de föreliggande behoven av hemhjälp. Såsom av den tidigare lämnade redogörelsen framgår har hemhjälpen också på många håll, särskilt när det gäller hushåll med åldringar och sjuka, kompletterats av deltidsarbetande timavlönad arbetskraft, i främsta rummet s. k. hemsamariter och liknande för hemsjukvård eller åldringsvård avsedda arbetskrafter, ofta organiserade av Röda Korset eller andra fria organisationer. Den sociala hemhjälpens lokala organisation bör innefatta även arbetskraft av denna art, av vilken icke fordras någon annan utbildning än den som vunnits genom praktiskt hushållsarbete, i regel prövad genom de kortare prov- och instruktionskurser, som arbetsmarknadsstyrelsen ordnat. Vanligen brukar sådana arbetskrafter förbinda sig till tjänstgöring under visst minimiantal timmar.

Slutligen bör hemhjälpsnämnden, då dess egen arbetskraft icke förslår, för tillfälliga uppgifter liksom hittills kunna anlita lämplig arbetskraft från den öppna marknaden (hemassistenter).

Med den här förutsatta, väsentliga utvidgningen av den sociala hemhjälpens personal, särskilt genom arbetskraft, som icke genomgått den för hemvårdarinnor för närvarande föreskrivna teoretiska utbildningen, blir den utbildningsverksamhet, som kan bedrivas genom kortare kurser och demonstrationer, av ökad betydelse. Kommittén vill understryka angelägenheten av en intensifiering av denna verksamhet. På den centrala tillsynsmyndigheten måste ankomma att i samarbete med lämpliga lokala myndigheter och organisationer ordna sådana former av kompletterande utbildning. De hushållstekniska problemen, forskningen och framstegen på det husliga arbetsområdet bör vid sådana kurser genom föredrag och demonstrationer belysas. Den psykologiska liksom den medicinska sidan av barn- och åld-

ringsvården, hushållsekonomi och dietmatlagning utgör exempel på ämnen, som härvid kan ifrågakomma. Kommittén förutsätter, att den av kommittén (se sid. 28) föreslagna utredningen rörande behövliga kurstyper för hemassistenter även behandlar de kurser som bör ordnas för olika typer av social hemhjälp. Därvid förutsättes att för uppläggningen av kurser i sjukvård samarbete sker med medicinalstyrelsen och för åldringsvården även med socialstyrelsen och svenska socialvårdsförbundet. Kommittén hänvisar i detta hänseende för övrigt till vad som tidigare anförts i avsnittet om utbildningen av hemhjälp (sid. 27 ff.).

Ersättningen för lämnad arbetshjälp. Taxorna inom den statsunderstödda sociala hemhjälpen följer för närvarande i allmänhet den normaltaxa, som socialstyrelsen upprättat på uppdrag av landets hemhjälpsstyrelser. Enligt denna taxa varierar dagsersättningen mellan 0 och 12 kronor alltefter familjernas taxerade inkomst och antalet familjemedlemmar (se sid. 46). Inom de olika formerna för hemsamaritverksamhet och hemhjälp åt gamla är grunderna för avgifterna och principerna för prövningen av betalningsförmågan växlande och avvika ofta från hemvårdarinnornas taxa. I de fall verksamheten bedrives under hemhjälpsnämndernas ledning och med kommunala anslag följes dock samma principer för prövningen av betalningsförmågan och samma taxa för dylik hemhjälpsverksamhet som för den statsunderstödda verksamheten.

Enligt kommitténs mening är det självklart, att samma principer för prövning av betalningsförmågan och samma ersättning bör tillämpas vare sig den behövliga arbetshjälpen lämnats genom en hemvårdarinna eller genom annan arbetskraft. Hemhjälpsnämndens överinseende över all social hemhjälpsverksamhet inom en kommun — enligt kommitténs förslag — torde utgöra garanti för en enhetlig behandling av dessa ersättningsfrågor.

Vid en väsentlig utvidgning av verksamheten ökar möjligheterna att tillgodose krisbetonade hjälpbehov även hos andra familjer än de mindre bemedlade, vilka av naturliga skäl, vid i övrigt lika förutsättningar, bör tillerkännas företräde. Härvid får frågan om taxornas maximibelopp en annan aktualitet än för närvarande. Goda skäl kan anföras för att dessa maximibelopp skall motsvara fulla kostnaden för arbetskraften. Denna kostnad överstiger emellertid, och torde enligt sakens natur alltid komma att icke oväsentligt överstiga, de ersättningar som utgår till arbetskraft på öppna marknaden (f. n. omkring 27 kronor mot 15—20 kronor). Hänsyn torde vidare böra tagas till att sociala hemhjälpen i viss utsträckning ersätter andra, betydligt dyrare hjälpformer, för vilka allmänheten icke betalar avgifter, som tillnärmelsevis motsvarar fulla dagskostnaden för social hemhjälp.

Enligt kommitténs mening bör taxornas maximibelopp i stort sett motsvara vad som betalas för fullgod arbetskraft på den öppna arbetsmarknaden. Kommittén förutsätter, att normaltaxan underkastats prövning med utgångspunkt från dessa synpunkter.

Statsbidragssystemet. De allmänna grunderna för statsbidragen till kommunerna är för närvarande under utredning genom särskilda sakkunniga (allmänna statsbidragsutredningen). Enligt vad kommittén inhämtat överväger statsbidragsutredningen bl. a. möjligheterna att ersätta olika driftbidrag till särskilda verksamheter med ett enda bidrag, i den mån dessa särskilda bidrag icke har väsentlig bety-

delse såsom stimulans för kommunerna att bedriva viss verksamhet.

Så länge systemet med speciella bidrag till verksamheter av särskilt allmänt intresse består, bör enligt bostadskollektiva kommitténs mening bidrag utgå jämväl till social hemhjälp. Självfallet är det uteslutet att slopa detta statsbidrag i det ögonblick den sociala hemhjälpen står inför väsentligt ökade uppgifter.

Statsbidragets uppgift är i detta läge att stimulera kommunerna till en sådan utvidgning.

En vidgad verksamhet betyder emellertid ökade kostnader. I kommuner med dåligt skatteunderlag kan dessa ökade kostnader komma att icke oväsentligt påverka utdebiteringsbehovet. Behovet av hemhjälp kan i kommuner med dålig skattekraft ofta vara större än i bättre ställda kommuner, och detta skärper skillnaderna i den relativa belastningen. Om statsbidraget skall bli en verklig stimulans till vidgad social hemhjälpsverksamhet, utan att statens kostnader ökar mer än vad som är oundgängligen nödvändigt, måste i någon form en differentiering av bidragen efter kommunernas skattekraft komma till stånd.

Den nuvarande differentieringen, med bidrag till dubbelt så många hemvårdarinnor i landskommuner som i städer, innebär icke en rationell lösning av differentieringsfrågan. Dels kan icke med fog göras gällande, att behovet av social hemhjälp genomgående skulle vara så avsevärt mycket större i glesbygd än i tätorter, dels svarar de administrativa begreppen landskommuner och städer icke mot den verkliga uppdelningen av landet i glesbygd och tätorter, och dels innebär slutligen den gällande differentieringen i många fall direkta orättvisor med hänsyn till kommunernas skattekraft. Många landskommuner har betydligt mer koncentrerad tätortsbebyggelse än vissa städer och dessa landskommuners skattekraft är i många fall större än de sämre ställda städernas.

Med hänsyn till att frågan om grunderna för statsbidragen till kommunerna, som ovan nämnts, för närvarande befinner sig under utredning, har kommittén icke ansett sig ha att närmare ingå på frågan huruvida särskilda grunder för differentiering av bidragen till social hemhjälp bör tillämpas. I avvaktan på resultaten av denna utredning bör den önskvärda differentieringen kunna åstadkommas genom att någon på andra områden tillämpad princip begagnas även för differentieringen av bidragen till den sociala hemhjälpen. Den differentieringsprincip, som efter förslag av befolkningsutredningen gäller för bidragen till skolmåltidsverksamheten, synes lämpligen även kunna gälla för bidragen till social hemhjälp.

För skolbespisningen utgår bidragen som procentbidrag på ett bidragsunderlag beräknat efter visst fixt belopp per serverad måltid. Det procentuella bidraget varierar med antalet skattekronor per invånare i skoldistrikten enligt en särskild formel: bidrag utgår med två tiondels procent på varje fullt tiotal skatteören varmed skoldistriktets skatteunderlag understiger 50 skattekronor per invånare. Detta innebär, att bidragsprocenten varierar mellan 0 % vid 50 skattekronor per invånare och (teoretiskt) 100 % vid 0 skattekronor per invånare. Vid systemets konstruktion utgick man från att statsbidraget skulle utgöra 80 % i en s. k. *normalkommun,* varmed avsågs kommun med 10 skattekronor per invånare (normalskatteunderlag). Denna skala, som genom penningvärdets förändringar under senare år icke längre innebär en tillfredsställande fördelning av bidragen, är för närvarande föremål för översyn genom

särskilda sakkunniga (sakkunniga för omprövning av vissa statsbidrag på folkskoleväsendets område). Kommittén förutsätter, att den nya skala, som eventuellt kan bli fastställd för bidragen till skolmåltidsverksamheten, även tillämpas för bidragen till social hemhjälpsverksamhet.

Vid anpassningen av statsbidragssystemet för social hemhjälp till differentieringsskalan för bidragen till skolmåltidsverksamheten bör enligt kommitténs mening utgångspunkten vara, att statsbidragsprocenten i kommun med *normalskatteunderlag* ungefär motsvarar de *nu* utgående bidragens procentuella andel av lönekostnaderna för hemvårdarinnor. Med normalskatteunderlag avser kommittén härvid aritmetiska mediet av skattekrontalen per invånare i var och en av rikets kommuner. Bidragsandelen är — enligt tidigare lämnad redogörelse — f. n. 20—25 %. Vid normalskatteunderlag bör bidragsprocenten enligt kommitténs mening vara 25.

Normalskatteunderlaget har för 1952 beräknats till 25 skattekronor per invånare. Enligt kommitténs mening behöver detta normalskatteunderlag — i likhet med vad som gällt för statsbidragen till skolmåltiderna — endast omprövas om väsentliga förändringar inträder i penningvärde och inkomster. Vid detta relativa skatteunderlag skall enligt vad ovan sagts statsbidrag utgå med 25 % av de bidragsberättigade kostnaderna. Enligt skalan för bidragen till skolmåltiderna är bidragsprocenten vid ett skatteunderlag på 25 skattekronor per invånare 50. För att anpassa de procentuella bidragen till social hemhjälp efter skalan för skolbespisningen måste följaktligen de totala bidragsberättigade kostnaderna reduceras på så sätt, att skolmåltidsbidraget med 50 % vid 25 skattekronor per invånare motsvaras av ett bidrag på 25 % till social hemhjälp. Detta innebär att det bidragsunderlag, på vilket differentieringsskalan för skolmåltiderna skall begagnas för beräkning av statsbidragets absoluta belopp, skall utgöra hälften av de bidragsberättigade kostnaderna, eller — enklare — att bidragsformeln i stället skrives: bidrag utgår — på bidragsunderlaget — med *en* tiondels procent för varje fullt tiotal skatteören varmed kommunens skatteunderlag understiger 50 skattekronor per invånare.I tab. 2 redovisa hur det föreslagna statsbidragets andel av de bidragsberättigade kostnaderna varierar i kommuner med olika skattekrontal per invånare. I tabellen redovisas jämväl rikets kommuner fördelade efter skatteunderlaget per invånare år 1952.

Om man räknar med att bidragen till hemvårdarinnornas löner för närvarande utgår med 22 % av lönekostnaden, framgår av tab. 2, att bidragsprocenten som sådan enligt kommitténs förslag ökar i flertalet av rikets kommuner när 1952 års skatteunderlag lägges till grund för bedömningen. Enligt tabellen skulle sålunda 626 (619 landskommuner och 7 städer) av rikets 1 037 kommuner vara berättigade till ett bidrag på lägst 25 %, medan 209 kommuner (164 landskommuner och 45 städer) berättigas till bidrag med mellan 20 och 25 %.

Vid gränsen 40 skattekronor per invånare blir bidragsprocenten 10 och sjunker därefter för att vid 50 skattekronor per invånare bli 0. I avvaktan på det förslag till ändrade grunder för bidragen till skolmåltiderna, som kan väntas av de särskilt tillkallade sakkunniga, bör enligt kommitténs mening en provisorisk justering av bestämmelserna genomföras på så sätt att bidragsprocenten bestämmes till lägst 10. Detta innebär, att bidraget skall vara skatteunderlagsgraderat för alla kommuner med högst 40 skattekronor per invå-

Tab. 2. Kommunernas fördelning efter antal skattekronor per invånare enligt 1952 års taxering samt statsbidragsprocenten till social hemhjälp enligt bostadskollektiva kommitténs förslag

Antal skattekronor per invånare	Antal kommuner med vidstående antal skattekronor per invånare			Statsbidrag i procent av bidragsberättigad kostnad enligt kommitténs förslag
	städer	landskommuner	hela riket	
5—10	—	2	2	45—40
10—15	—	42	42	40—35
15—20	2	264	266	35—30
20—25	5	311	316	30—25
25—30	45	164	209	25—20
30—35	43	69	112	20—15
35—40	28	23	51	15—10
40—45	6	10	16	(10— 5)[1]
45—50	1	6	7	(5— 0)[1]
50—	3	13	16	(0)[1]
Summa	133	904	1 037	

[1] Enligt kommitténs förslag skall bidrag utgå med lägst 10 % av bidragsberättigad kostnad.

nare för att vid högre relativt skattekrontal vara konstant 10 %.

Statsbidragsberättigade kostnader. Enligt kommitténs förslag bör den sociala hemhjälpsverksamhetens nödvändiga utvidgning väsentligen komma till stånd genom en betydande ökning av antalet heltidsarbetande hemvårdarinnor. Därutöver bör emellertid även timarbetande arbetskraft i ökad utsträckning komma till användning. Såsom bidragsberättigade kostnader bör samtliga lönekostnader för såväl heltids- som timarbetande arbetskraft räknas. Vid bestämningen av bidragsunderlaget torde emellertid särskilda begränsningar vara motiverade. Sålunda bör lönekostnaderna för heltidsarbetande hemvårdarinnor beräknas på de verkliga grundlönerna inklusive det verkliga rörliga tillägget, dock högst vad som motsvarar grundlön jämte rörligt tillägg enligt mellan parterna träffade löneuppgörelser, dvs. f. n. motsvarande lönegrad 7, löneplan 1 i det statliga lönesystemet. På detta sätt bestämda bidragsberättigade kostnader kommer att automatiskt förändras med på grund av penningvärdeförändringar vidtagna lönejusteringar, vilket synes rimligt. Lönekostnaderna för timavlönad arbetskraft bör beräknas med utgångspunkt från den verkliga timlönen, dock högst vad som motsvarar grundlön jämte rörligt tillägg för heltidsanställd hemvårdarinna, omräknad till timlön med ledning av för heltidsarbetande i löneavtal mellan parterna fastställd arbetstid. För närvarande innebär detta, att timlönen beräknas som en tvåhundraåttondel av månatlig grundlön jämte rörligt tillägg för heltidsanställd hemvårdarinna. Såsom ytterligare begränsning bör gälla, att i bidragsunderlaget får inräknas kostnader för timavlönad arbetskraft med högst lika stort belopp som kostnader för avlöning av heltidsarbetande hemvårdarinnor. Från det enligt ovanstående beräknade bidragsunderlaget bör i analogi med vad som f. n. gäller influtna avgifter för lämnad hemhjälp avräknas.

Hemsamarit är en term, som ofta nämnts i hemhjälps- och åldringsvårdsdiskussionen under senare år. Sedan 1950 har arbetsmarknadsstyrelsen tillsammans med Svenska Röda Korset ordnat rekryteringskurser för arbetskraft villig att ge sjuka och åldringar viss tillsyn och hjälp. Dessa hemsamariter är vanligen anställda hos kommuner eller enskilda föreningar. Här får en äldre sjukling hjälp av en hemsamarit i Stockholm.

Foto-Hernried.

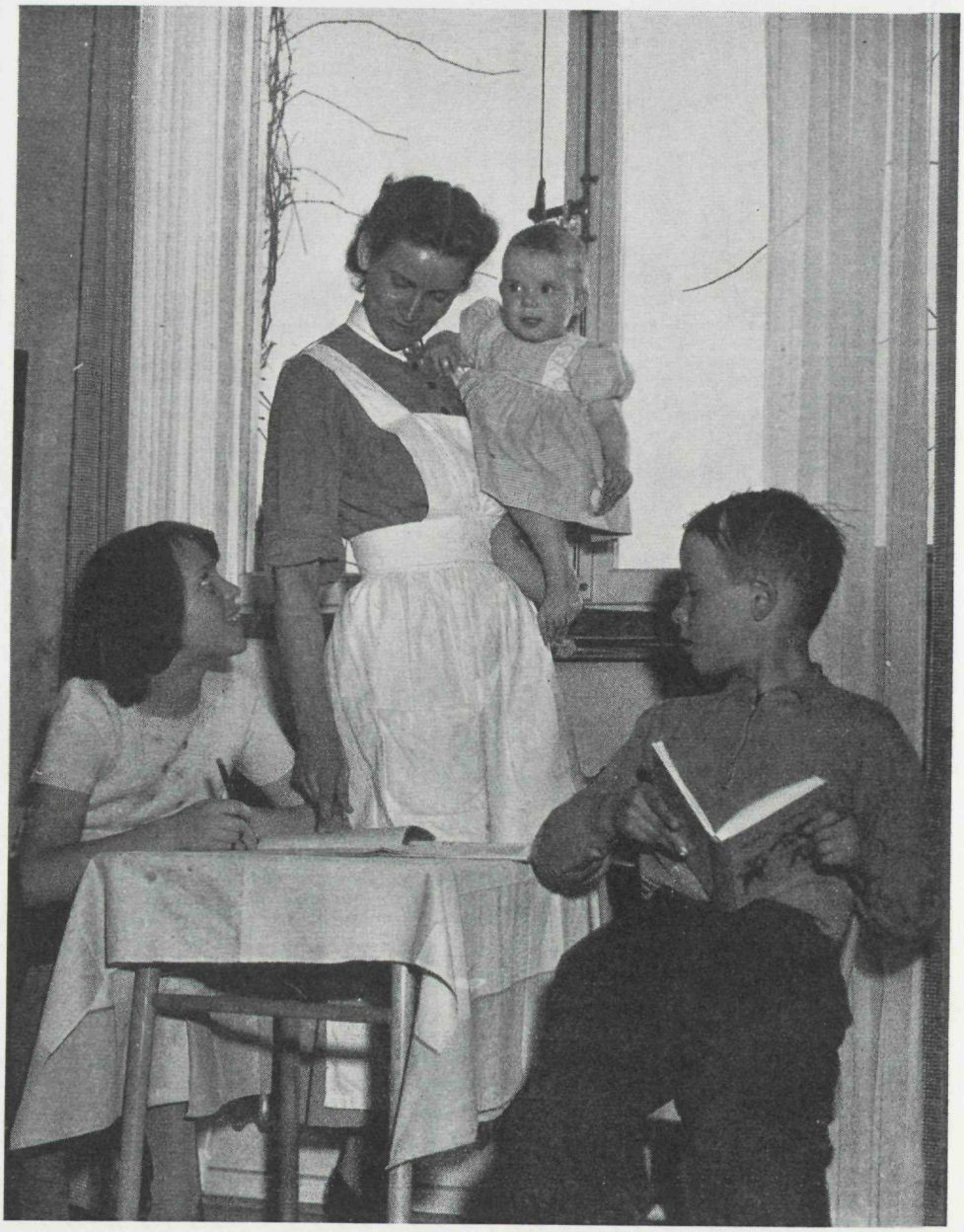

Den sociala hemhjälpen har expanderat kraftigt under 1940-talet. F. n. finns över 3 000 hemvårdarinnor, som kommer med hjälp till familjer, där husmor är sjuk eller i behov av vila.
Foto Pressens bild.

En mor med sex barn ligger sjuk. Hemvårdarinnan kommer och hjälper till med de vanliga löpande hemsysslorna, såsom städning, matlagning, diskning, sömnad, klädvård etc.
Foto-Hernried.

Det är många arbetsuppgifter, som hemvårdarinnan får ta itu med. Barnen behöver tillsyn och skall sysselsättas. I landsbygdshushållen får hemvårdarinnan dessutom alldeles speciella uppgifter: här måste hon kunna sköta mjölkning, djurskötsel och andra liknande sysslor, som är lanthusmoderns dagliga lott.

Foto: Pressens bild.

Den begränsning av bidragsgivningen, som f. n. sker genom bestämmelserna om visst maximibidrag per 100 invånare i kommunen måste helt naturligt revideras, om den nödvändiga utvidgningen av verksamheten skall komma till stånd. Det kan ifrågasättas att helt borttaga dylika begränsningar och låta det lokala behovet av social hemhjälp bli avgörande för bidragets storlek, med förbehåll för tillsynsmyndighetens prövning av behovet i varje särskilt fall. En sådan behovsprövning skulle emellertid ställa avsevärda krav på tillsynsmyndigheten, som för varje fall skulle tvingas genomföra relativt omfattande undersökningar av kommunernas förhållanden i olika avseenden. Enligt kommitténs mening bör behovet av social hemhjälp helt bedömas av de lokala organen. För statsbidraget torde härvid en generell begränsningsregel alltjämt böra bibehållas. Denna begränsning bör dock icke vara alltför snäv och omprövas när förhållandena så fordrar.

Det verkliga, maximala behovet av social hemhjälp kan knappast med någon säkerhet bestämmas. Enligt kommitténs mening bör den begränsning, som nu skall fastställas, dock medge en väsentlig vidgning av verksamheten. En ökning, motsvarande en minskning av det bestämda befolkningsunderlaget per heltidsarbetande hemvårdarinna eller motsvarande timarbetskraft från nuvarande 2 000 invånare i landskommuner och 4 000 invånare i städerna till 1 000 invånare i samtliga kommuner synes härvid vara ett minimum. Begränsningsregeln bör uttryckas såsom maximal bidragsberättigad kostnad för varje påbörjat 100-tal av kommunens folkmängd.

Den maximala bidragsberättigade kostnaden skulle enligt det ovanstående f. n. variera mellan ca 600 kronor i ortsgrupp 1 och ca 700 kronor i ortsgrupp 5.[1] En enhetlig begränsning synes emellertid böra genomföras och den maximala bidragsberättigade kostnaden fastställas till 650 kronor för varje påbörjat 100-tal av kommunens folkmängd.

Staten svarar f. n. för en del av kommunernas kostnader för ålders- och kallortstillägg samt i vissa fall lön under sjukledighet åt hemvårdarinnor. Med hänsyn till att dessa tillägg m. m. fixeras i de centrala löneavtalen och att statsbidragsgivningen i övrigt föreslås väsentligt ökad, torde dylika kostnader i fortsättningen böra helt åvila kommunerna.

Kommitténs förslag till statsbidrag för social hemhjälp må belysas med följande konkreta exempel. Utgångspunkten för dessa exempel har varit nuvarande hemhjälpsorganisation i de angivna kommunerna. Beträffande den i exemplen antagna ökade verksamheten må understrykas, att den icke grundar sig på särskilda behovsundersökningar utan endast är hypotetisk. Antalet skattekronor per invånare i kommunerna har beräknats med ledning av preliminära uppgifter om taxeringsutfallet 1952 och med utgångspunkt från folkmängden den 1 januari 1952. Lönekostnaderna för heltidsarbetande hemvårdarinnor har beräknats enligt lönegrad 7.

Västerås: (Folkmängd 62 298. Antal skattekronor per invånare 28,20).

För närvarande finns 8 heltids- och 2 deltidsarbetande hemvårdarinnor anställda av hemhjälpsnämnden. Därutöver finns i staden en hemvårdarinna anställd av fattigvårdsstyrelsen, en hemvårdarinna anställd av husmodersförening och 7 hemvårdarinnor anställda av industriföretag. Försöksverksamhet pågår dessutom med hemsamariter, för närvarande 7 till antalet.

[1] Grundlön jämte rörligt tillägg för en heltidsarbetande hemvårdarinna är f. n. i ortsgrupp 1 kr. 5 988: — och i ortsgrupp 5 kr. 7 140: —. Per 100 invånare motsvarar maximiregeln sålunda ett bidragsunderlag på 598,80 resp. 714: —.

Grundlöner jämte rörligt tillägg för de av hemhjälpsnämnden anställda hemvårdarinnorna kan beräknas till 63 800 kronor.

Statsbidrag utgår för 1952 till de 8 + 2 av hemhjälpsnämnden anställda hemvårdarinnorna med (8 × 1 400 + 2 × 1 200 =) 13 600 kronor minskat med två femtedelar av under året inflytande avgifter. Om avgifterna antages uppgå till sammanlagt 5 000 kronor blir statsbidraget (13 600 — — $\frac{2 \times 5000}{5}$ =) 11 600 kronor, vilket motsvarar 20 % av ovan angivna lönekostnader minskade med influtna avgifter.

Om kommitténs förslag till nya statsbidragsgrunder tillämpas på de för närvarande anställda 8 + 2 hemvårdarinnorna och förutsättningarna även i övrigt är oförändrade beräknas statsbidraget enligt följande. Bidragsunderlaget utgör grundlön jämte rörligt tillägg minskat med som ersättning för lämnad hjälp erlagda avgifter, dvs. (63 800 — 5 000 =) 58 800 kronor. På detta bidragsunderlag utgår statsbidrag med en tiondels procent för varje fullt tiotal skatteören varmed antalet skattekronor per invånare i staden understiger 50, alltså med (50 — 28,20) = 21,8 %. Statsbidraget blir sålunda enligt kommitténs förslag $\frac{21,8}{100}$ × 58 800 = 12 818 kronor.

I jämförelse med enligt gällande bestämmelser utgående bidrag — 11 600 kronor — innebär kommitténs förslag en viss ökning om verksamheten är helt oförändrad. Därutöver förutsätter kommittén dels att verksamheten skall vidgas, dels att statsbidrag skall utgå jämväl till timanställd arbetskraft bl. a. av typen hemsamariter. Antag att inom den kommunalt organiserade sociala hemhjälpen i Västerås antalet hemvårdarinnor ökar från nuvarande 8 heltidsanställda och 2 deltidsanställda till 12 heltidsanställda, varjämte de 7 hemsamariterna inordnas i verksamheten och antages arbeta vardera 1 000 timmar per år eller tillsammans 7 000 timmar mot en timlön på 2:25. Lönekostnaderna för den sålunda vidgade verksamheten blir, när ingen hänsyn tages till eventuella ålderstillägg, 94 518 kronor. Avgifterna för lämnad hjälp antages belöpa sig till 7 000 kronor. Statsbidraget till dessa kostnader blir enligt kommitténs förslag (94 518 — 7 000) × × (50 — 28,20) × $\frac{1}{100}$ = 19 079 kronor, vilket motsvarar 22 % av lönekostnaderna minskade med influtna avgifter.

Gränna: (Folkmängd 3 450. Antal skattekronor per invånare 14,38).

Staden har för närvarande två heltidsanställda hemvårdarinnor. Lönekostnaderna för dessa kan beräknas till 12 602 kronor.

Statsbidrag utgår för 1952 med 1 700 kronor minskat med två femtedelar av influtna avgifter. Bidraget 1 700 kronor är något högre än vad staden berättigas till genom gällande maximeringsregler (35 × × 35 = 1 225 kronor), men innebär icke fullt bidrag till två hemvårdarinnetjänster (2 × 1 400 = 2 800 kronor). Om mot bidraget proportionella avgifter antages uppgå till 400 kronor blir statsbidraget (1 700 — — $\frac{2 \times 400}{5}$ =) 1 540 kronor, eller 12 à 13 % av ovan angivna lönekostnader.

Om det av kommittén föreslagna statsbidragssystemet tillämpas på den i övrigt helt oförändrade verksamheten sker beräkningen av statsbidraget enligt följande. Bidragsunderlaget blir lönekostnaden — 12 602 kronor — minskad med avgifter, som för hela verksamheten antages uppgå till 650 kronor, alltså 11 952 kronor. På detta bidragsunderlag skall statsbidrag utgå med en tiondels procent för varje fullt tiotal skatteören, varmed antalet skattekronor per invånare i staden understiger 50, dvs (50 — 14,40 =) 35,6 %. Statsbidraget blir sålunda, om kommitténs förslag tillämpas, $\frac{35,6}{100}$ × 11 952 = 4 255 kronor, eller 36 % av angivna lönekostnader minskade med inflytande avgifter. Kommitténs förslag innebär alltså i detta fall en väsentlig höjning av statsbidraget i jämförelse med nu utgående bidrag, som endast täcker 12 à 13 % av kostnaderna. Höjningen betingas dels av de av kommittén föreslagna ändringarna i maximeringsreglerna, dels av att antalet skattekronor i staden väsentligt understiger normalskatteunderlaget.

Enligt kommitténs förslag kan statsbidrag emellertid utgå för en väsentligt vidgad verksamhet. Om den sociala hemhjälpen i staden antages vidgad på så sätt att vid sidan av de två heltidsarbetande hemvårdarinnorna tre hemsamariter tjänstgöra vardera 1 000 timmar under året mot en timlön på 2:— blir lönekostnaderna totalt (12 602 + 6 000 =) 18 602 kronor. Inflytande avgifter antages uppgå till 1 400 kronor. Enligt kommitténs förslag skall bidraget härvid beräknas på underlaget

(18 602 — 1 400 =) 17 202 kronor. Den för detta underlag gällande bidragsprocenten är enligt det ovanstående 35,6 och statsbidraget blir $\frac{35,6}{100} \times 17\,202 = 6\,124$ kronor.

Tunabergs kommun: (Folkmängd 1 975. Antal skattekronor per invånare 20,63).

Kommunen har nu en heltidsarbetande hemvårdarinna med årslönen 6 306 kronor. Statsbidrag utgår för 1952 med 1 400 kronor minskat med två femtedelar av under året inflytande avgifter. Bidraget motsvavar maximibidraget enligt för närvarande för landskommun gällande maximeringsregler. Om inflytande avgifter antages uppgå till 400 kronor blir statsbidraget för 1952 $(1\,400 - \frac{2 \times 400}{5} =)$ 1 240 kronor, eller 21 % av lönekostnaden minskad med inflytande avgifter.

Om det av kommittén föreslagna statsbidragssystemet tillämpas blir bidraget vid i övrigt oförändrad verksamhet $(6\,306 - 400) \times (50 - 20,60) \times \frac{1}{100} = 1\,740$ kronor, dvs. betydligt högre än med gällande bidragsregler.

Kommittén har icke ansett det nödvändigt att i detalj ingå på hur en omläggning av statsbidragssystemet enligt kommitténs förslag inverkar på statens kostnader för verksamheten vid nuvarande utbyggnadsgrad. En beräkning härav förutsätter kännedom om hur de nuvarande hemvårdarinnetjänsterna är fördelade på kommuner med olika skatteunderlag per invånare, varom uppgifter f. n. saknas. I huvudsak synes det föreslagna bidragssystemet innebära, att statens kostnader för bidrag till det *nuvarande* antalet hemvårdarinnor blir desamma som med gällande bidragsgrunder. Kostnadsökningen för staten blir följaktligen väsentligen beroende av den takt i vilken verksamheten kan byggas ut.

Om man för ett första verksamhetsår räknar med att antalet heltidsarbetande hemvårdarinnor ökar med 200 och att timavlönad arbetskraft tages i anspråk till hälften av vad som ovan angivits såsom maximum för bidrag till avlönande av sådan arbetskraft, skulle detta medföra, att kostnaderna för statsbidrag till social hemhjälpsverksamhet ökade från nuvarande 3,6 miljoner kronor till omkring 5,8 miljoner kronor. Hänsyn har härvid icke tagits till att verksamheten måhända till en början kommer att öka starkare i städerna, där behovet för närvarande är mer eftersatt än på landsbygden men där skatteunderlaget per invånare oftast är betydligt högre än normalskatteunderlaget och bidragsprocenten sålunda lägre än normalbidragsprocenten.

Övriga statsbidragsbestämmelser. Beträffande i det föregående icke nämnda, i nu gällande statsbidragskungörelse ingående bestämmelser och speciella statsbidragsvillkor bör enligt kommitténs mening i huvudsak icke några ändringar vidtagas. Detta gäller t. ex. bestämmelserna om ordningen för hemhjälpsnämndernas arbete, om hemhjälpsstyrelserna och deras uppgifter samt om landstingens ekonomiska medverkan.

Såsom särskilt villkor för att statsbidrag skall utgå bör sålunda liksom hittills gälla, att landstinget lämnar bidrag motsvarande minst statsbidragets halva belopp. Det må i detta sammanhang erinras, att den föreslagna utvidgningen av den sociala hemhjälpen innebär ökad hänsyn till behovet av vård och tillsyn i hemmen åt invalider och sjuka, något som för landstingen är än angelägnare än tidigare.

Med hänsyn till att hemvårdarinnornas löner och arbetsvillkor numera bestämmas genom centrala överenskommelser emellan parterna synes däremot reglerna i gällande bidragskungörelse om minimilöner m. m. kunna utgå. Därutöver ändras statsbidragskungörelsen med hänsyn till den i kap. 5 före-

slagna ändringen beträffande den centrala tillsynsmyndigheten.

De statsbidrag, som f. n. utgår till ambulerande hemvårdarinnor anställda av Uppsala läns landsting (se sid. 52) bör enligt kommitténs mening alltjämt få betraktas som bidrag till försöksverksamhet. Behovet av dylika ambulerande hemvårdarinnor är otvivelaktigt i vissa län betydande. Den av kommittén förutsatta utvidgningen av den sociala hemhjälpen inom kommunerna gör emellertid att behovet av dylik ambulerande hemvårdarinneverksamhet är svår att överblicka. Ytterligare erfarenheter av dylik verksamhet bör avvaktas före en mera allmän utbyggnad av en av landstingen anställd kår av ambulerande hemvårdarinnor. Det bör ankomma på tillsynsmyndigheten att närmare följa den försöksverksamhet, som pågår och sedermera inkomma med de förslag, som befinnes lämpliga.

Vissa formella spörsmål. Av vad kommittén tidigare föreslagit i fråga om det kommunala ansvaret för den sociala hemhjälpen torde följa, *dels* att hemhjälpsnämnd — antingen särskilt vald eller sammanförd med annan kommunal nämnd — skall finnas i varje kommun, eventuellt i samarbete med andra kommuner i kommunalförbundets form, *dels ock* att det i nu gällande författning angivna alternativet av statsunderstödd social hemhjälp utövad av enskild sammanslutning (med verksamhet i flera kommuner) numera bör utgå. I praxis har detta alternativ tillämpats endast i enstaka undantagsfall. Att hemhjälpsnämnd bör samarbeta med enskilda organisationer inom denna gren av socialvården har tidigare framhållits.

Även på vissa andra punkter har kungörelsen om social hemhjälp redaktionellt överarbetats i enlighet med kommitténs allmänna ståndpunkt.

FJÄRDE KAPITLET

Arbetsförmedlingen och hemhjälpen

Förmedling av huslig arbetskraft i allmänhet

Förmedlingen av huslig arbetskraft intar i vissa avseenden en särställning bland den offentliga arbetsförmedlingens uppgifter. Önskvärdheten av att arbetsförmedlingen rätt bedömer såväl de olika hushållens behov som arbetskraftens lämplighet i varje särskilt fall, nödvändigheten av positiva åtgärder för den ständiga nyrekryteringen av arbetskraft, frånvaron av partsorganisationer, vilket nödvändiggör att arbetsförmedlingen står till tjänst med upplysningar om praxis och bestämmelser beträffande arbetsvillkoren — allt detta medför, att den tid arbetsförmedlingstjänstemännen måste lägga ned på förmedlingen av hemhjälp blir betydande. Av tjänstemännen krävs också särskilda erfarenheter av och särskild förståelse för hemhjälpsmarknadens särart om resultatet skall bli gott.

På större orter, där förmedlingsverksamheten har sådan omfattning, att olika förmedlingsområden kunnat fördelas på olika tjänstemän, har man avskilt förmedlingen av huslig arbetskraft. I de största städerna har särskilda expeditioner för olika typer av huslig arbetskraft inrättats; de har tillsammantagna stundom benämnts *hemhjälpscentraler*. En sådan uppdelning av förmedlingsuppgifterna på särskilda tjänstemän eller särskilda avdelningar har bidragit till en effektivisering av förmedlingsverksamheten.

Kommittén har icke haft möjlighet att i detalj bedöma huruvida arbetsförmedlingens nuvarande organisation och personalresurser på olika håll i landet motsvarar vad som krävs för en god hemhjälpsförmedling. Det är emellertid uppenbart, att förmedlingsapparatens lämpliga dimensionering i hög grad är en fråga om hur mycket tid och arbete, som man anser bör läggas ned på behandlingen av de enskilda förmedlingsärendena och på den allmänna verksamheten med bl. a. rekrytering av arbetskraft samt information och service åt allmänheten. Enligt kommitténs mening måste kraven på förmedlingstjänstemännens insatser i fråga om den husliga arbetskraften och dess lämpliga tillvaratagande tillmätas mycket stor vikt. Vid bedömningen av personalfrågor måste särskild hänsyn tagas till att behovet av tjänstemän för hemhjälpsförmedling icke kan beräknas enbart efter antalet förmedlingsfall under viss period. Det egentliga förmedlingsarbetet måste på det husliga området vara kombinerat med en omfattande aktiv insats för rekrytering av arbetskraft och för upplysningsverksamhet till arbetstagare och arbetsgivare, och detta kräver en relativt större personal än förmedlingsarbetet i allmänhet.

Arbetsförmedlingens organisation har nyligen varit föremål för utredning genom särskilda sakkunniga — 1950 års arbetsförmedlingsutredning — vilkas förslag om bl. a. en betydande nedskärning av arbetsförmedlingens personalram också delvis realiserats genom beslut av 1951 år riksdag. Vad beträffar arbetsförmedlingsorganisationens om-

fattning har kommittén, som nämnt, icke möjlighet att i detalj granska följderna för hemhjälpsförmedlingens del av dessa åtgärder. En fråga av särskild betydelse för den av samhället subventionerade hemhjälpen har kommittén dock ansett böra tagas upp till förnyad prövning, nämligen frågan om arbetsförmedlingens befattning med förmedling av hemvårdarinnor och annan arbetskraft inom den sociala hemhjälpsverksamheten.

Förmedling av hemvårdarinnor

Den hemvårdarinneverksamhet, som utan statligt stöd växte fram under 1920- och 1930-talen, kom helt naturligt att få ganska skiftande former. Detta gällde även sättet för förmedling av hemvårdarinnornas tjänster. 1941 års befolkningsutredning konstaterade sålunda, att hemvårdarinneförmedlingen, alltefter det sätt på vilket verksamheten uppbyggts, handhades av särskilt utsedd ledamot i enskild organisations hemvårdarinnestyrelse eller hemvårdarinnenämnd, ledamot av fattigvårdsstyrelse, barnavårdsnämnd eller hälsovårdsnämnd, läkare, sjukhuskurator, distriktssköterska, barnmorska, församlingssyster, diakonissa m. fl. I några fall hade arbetsförmedlingen hand om utplaceringen av hemvårdarinnorna. I sitt förslag angående statsbidrag till social hemhjälp diskuterade befolkningsutredningen frågan om förmedlingen av hemhjälpen. Utredningen fann, att förmedlingsfrågan icke kunde lösas efter enhetliga linjer. Man framhöll som *en* möjlighet, att överenskommelse träffades med arbetsförmedlingen om medverkan vid utplaceringen av hemvårdarinnorna i de hjälpbehövande hemmen. Detta förutsatte dock enligt befolkningsutredningen, att tjänstemännen finge särskild skolning i fråga om social behovsprövning. Arbetsförmedlingen vore heller icke så utbyggd, att dess medverkan kunde bli annat än av begränsad omfattning. Utredningen uttalade vidare:

> Förmedlingen av social hemhjälp kan eljest måhända uppdragas åt någon befintlig kommunal expedition, såsom socialvårdsbyrå, kommunalkontor e. d., såvitt till expeditionen finnes knuten någon tjänsteman med nödiga kvalifikationer för uppgiften. Kan ingen av de antydda utvägarna med fördel anlitas, återstår för hemhjälpsnämnden att begagna sig av möjligheten att utse någon eller några av sina ledamöter att som "jourhavande" ombesörja den närmaste ledningen av verksamheten och de löpande expeditionsgöromålen.

Hur denna del av verksamheten skulle ordnas finge enligt befolkningsutredningen alltså ankomma på respektive kommun att bestämma.

I samband med utbyggnaden av den statsunderstödda sociala hemhjälpen och den samtidiga utbyggnaden och effektiviseringen av den offentliga arbetsförmedlingen kom sedermera uppgiften att handha förmedlingen av hemvårdarinnor att i åtskilliga fall anförtros åt arbetsförmedlingen. Våren 1951 sköttes förmedlingen av hemvårdarinnor i 172 kommuner av den offentliga arbetsförmedlingen (62 städer, 30 köpingar och 80 andra landskommuner).

Vid behandlingen av frågorna om den offentliga arbetsförmedlingens organisation uttalade sig 1951 års riksdag på statsutskottets förslag emellertid för att förmedlingen av hemvårdarinnor i princip skulle vara en kommunal angelägenhet.

1950 års arbetsförmedlingsutredning, med uppdrag att göra en översyn av den offentliga arbetsförmedlingens organisation, hade i sitt betänkande den 30 november 1950 ägnat särskild uppmärksamhet åt frågan om förmedlingen av hemvårdarinnor och de kostnader, som sådan förmedlingsverksamhet åsamkade statsverket. Utredningen hade

funnit, att en avsevärd del av vissa befattningshavares arbetstid ägnades åt förmedling av hemvårdarinnor. Efterhand som antalet hemvårdarinnor ökade och allt fler arbetsförmedlingar åtoge sig denna verksamhet, bleve frågan om hemvårdarinneförmedlingen alltmer aktuell. Behov av förstärkning av arbetsförmedlingspersonalen skulle automatiskt uppstå, och i den mån sådan förstärkning icke skedde skulle denna arbetsuppgift göra intrång på den övriga ordinarie arbetsförmedlingsverksamheten.

Utredningen framhöll, att den vore medveten om, att sammankopplingen av förmedlingsverksamheten för hemvårdarinnor med den övriga arbetsförmedlingen för huslig arbetskraft kunde innebära vissa fördelar. I den mån hemvårdarinnebehovet inom en kommun icke vore tillgodosett, kunde arbetsförmedlingen t. ex. i viss mån utfylla detta genom att anvisa annan lämplig arbetskraft från den öppna marknaden. Utredningen anförde emellertid vidare:

Även om utredningen anser, att dessa synpunkter böra tillmätas betydelse i detta sammanhang ifrågasätter den dock allvarligt, om staten skall ikläda sig kostnader för denna verksamhet utöver de statsbidrag, som redan lämnas på andra vägar. Enligt utredningens mening bör med hänsyn till de ökade krav, som kunna komma att ställas på arbetsförmedlingen, hemvårdarinneförmedlingen i princip handhavas av hemhjälpsnämnderna och alltså vara en kommunal angelägenhet. Där denna förmedlingsverksamhet nu ombesörjes av arbetsförmedlingen och densamma innebär så obetydlig belastning att personalbehovet icke påverkas, bör hinder icke föreligga för att arbetsförmedlingen tills vidare sköter förmedlingen.

Utredningen anser icke sådana svårigheter föreligga för att ordna ett effektivt samarbete mellan det kommunala organ, som sålunda kommer att omhänderha förmedlingen av hemvårdarinnor, och den offentliga arbetsförmedlingen, som handhar förmedlingen av annan arbetskraft till hemmen, att dessa icke kunna övervinnas. Det har visat sig, att på många orter, där hemvårdarinneverksamheten för närvarande ombesörjes av kommunen, detta samarbete i allmänhet har varit gott. Utredningen har vid sin genomgång av organisationen vid de olika kontoren förutsatt, att ifrågavarande gren av verksamheten i fortsättningen handhaves av hemhjälpsnämnderna. Någon förstärkning av arbetsförmedlingsorganisationen för hemvårdarinneverksamheten har utredningen icke räknat med.

Genom att förmedlingen av hemvårdarinnor överflyttades till något kommunalt organ beräknade utredningen vid sin detaljgranskning av arbetsförmedlingsorganisationen, att fem befattningar vid fem olika förmedlingskontor skulle kunna indragas och att personalbehovet skulle påverkas vid ytterligare fyra kontor.

Flertalet av remissinstanserna avstyrkte arbetsförmedlingsutredningens förslag i detta stycke.

Socialstyrelsen anförde följande:

För närvarande bedrives social hemhjälpsverksamhet av 1 474 huvudmän. Antalet hemvårdarinnor uppgår till omkring 2 900, varav 150 äro deltidsanställda. Verksamheten är en kommunal angelägenhet, och styrelsen ansluter sig till utredningens åsikt, att även förmedlingen av hemvårdarinnorna i princip skall åvila de kommunala organen. Flertalet av huvudmännen ombesörjer också detta arbete genom socialvårdsbyrå eller ledamot i hemhjälpsnämnd. På ett antal platser ha emellertid arbetsförmedlingsorganen hand om förmedlingsarbetet. Styrelsen har mycket goda erfarenheter av detta arrangemang, varigenom förmedlingstjänstemännens orts- och personkännedom samt arbetsrutin direkt ställts till verksamhetens förfogande. Kostnadsfrågan bör enligt styrelsens mening icke få stå hindrande i vägen för att denna fråga ordnas på det sätt, som på varje ort befinnes mest rationellt och effektivt. Man borde kanske söka någon form för att de kommuner, som önska överlämna förmedlingen av hemvårdarinnor till arbetsförmedlingens lokalorgan, få erlägga visst skäligt bidrag till kostnaderna för detta arbete.

Arbetsmarknadsstyrelsen ställde sig helt avvisande till förslaget och anförde bl. a. följande:

Styrelsen kan icke förstå varför denna förmedlingsgren skulle vara kommunal, när all annan arbetsförmedling anses böra vara en statlig uppgift. Vidare må anmärkas, att man här som i andra sammanhang bör beakta, att en besparing av statsmedel, som till beloppet motsvaras av ökade kommunala utgifter, icke innebär någon vinst.

Styrelsen förmenar vidare, att förslagets genomförande skulle leda till betydande praktiska olägenheter. Förmedlingen av hembiträden och tillfällig arbetskraft till hemmen (hemassistenter, hemsamariter, husmodersvikarier etc.) samt av hemvårdarinnor äger nämligen intimt samband och bör därför vara samordnad och ombesörjas av samma organ. Även om det t. ex. är skillnad på utbildning och kompetens mellan en hemvårdarinna och en hemsamarit, förekommer det ofta nog, att arbetsgivaren kan tillgodoses med en hemvårdarinna *eller* en hemsamarit.

Utredningens förslag är enligt styrelsens mening ägnat att motverka en planmässig fördelning av arbetskraften och minskar möjligheterna i de enskilda fallen att ställa arbetskraft till förfogande. Vidare skulle extra arbete och därmed ökade kostnader för samhället uppstå i samband med upprätthållande av den ständiga kontakt mellan arbetsförmedlingen och hemhjälpsnämnden, vilken bleve nödvändig.

Då sålunda utredningens ifrågavarande förslag är behäftat med direkta olägenheter men icke skulle medföra några fördelar samt innebär ett brytande av principen om arbetsförmedlingens statliga karaktär, avstyrker styrelsen detsamma.

Ur remissyttrandena må vidare nämnas Svenska landskommunernas förbunds, vari framhölls, att om den offentliga arbetsförmedlingen till följd av beskurna resurser inte längre kunde handha hemvårdarinneförmedlingen, borde det likväl kunna ordnas så, att arbetsförmedlingen — åtminstone övergångsvis — svarade för förmedlingen mot att vederbörande kommun bestred skäliga administrationskostnader. Enligt förbundets mening vore det icke i och för sig orimligt, att kommun på detta sätt ersatte statsverket för gjorda tjänster, som med arbetsförmedlingens nuvarande organisation ändå inte kunde komma samtliga kommuner till del.

I propositionen (1951: 135) uttalade departementschefen bl. a. följande.

Ett genomförande av utredningens förslag att arbetsförmedlingen i princip icke längre skall ombesörja förmedling av hemvårdarinnor skulle utan tvivel vara förknippat med olägenheter genom att splittra förmedlingsverksamhet, som har ett nära praktiskt samband. Å andra sidan kan icke bortses från den omständigheten, att hemvårdarinneförmedlingen kan föranleda icke obetydliga anspråk på utbyggnad av arbetsförmedlingen. Det nuvarande systemet leder också till att vissa kommuner erhålla en förmån, som andra icke erhålla. Med hänsyn till nu angivna omständigheter synes den av socialstyrelsen och landskommunernas förbund ifrågasatta lösningen att kommun, som anlitar arbetsförmedlingen för förmedling av hemvårdarinnor, ersätter staten för dess kostnader, vara ett gott uppslag. Jag förordar, att detsamma genomföres. Till följd härav böra de tjänster, som av utredningen föreslagits till indragning med den huvudsakliga motiveringen att de utnyttjas för hemvårdarinneförmedling, tills vidare kvarstå å arbetsförmedlingens stat.

Med anledning av propositionen väcktes i båda kamrarna likalydande motioner (I: 412 och II: 558), vari hemställdes att riksdagen måtte besluta att den föreslagna ersättningen till statsverket icke skulle utgå. Motionärerna framhöll dels att arbetsförmedlingen även i fortsättningen borde ha rätt att övertaga förmedlingen av hemvårdarinnor, och dels att det fördenskull icke funnes anledning att fordra, att kommunerna skulle bestrida en del av kostnaderna. I de fall arbetsförmedlingen handhaft förmedlingen av hemvårdarinnor, hade — anförde motionärerna vidare — denna anordning visat sig synnerligen ändamålsenlig såväl ur sociala hemhjälpens som ur arbetsmarknadens

synpunkt, varför anordningen borde äga bestånd och även ha möjlighet att utvecklas.

Beträffande förslaget om kommunal ersättning åt statsverket för hemvårdarinneförmedlingen framhöll motionärerna, att då staten funnit sig böra bidraga med flera miljoner kronor till kommunerna för att de skall anordna social hemhjälp, förefölle det icke vara rationellt, att staten skulle debitera kommunerna för de relativt blygsamma förmedlingskostnaderna (av departementschefen uppskattades beloppet till 50 000 kronor). Detta skulle också innebära ett avsteg från principen om kostnadsfri förmedling av alla slag av arbete.

Statsutskottets majoritet (utl. nr 152) gick emellertid varken på motionärernas eller departementschefens linje utan anslöt sig till utredningens förslag. Utskottet framhöll härvid bl. a., att förmedling av hemvårdarinnor genom arbetsförmedlingskontoren av naturliga skäl ofta icke kunde äga rum på landsbygden, och att det vore uppenbart, att endast vissa kommuner kunde komma i åtnjutande av denna förmån. Förslaget att arbetsförmedlingen mot ersättning även i fortsättningen handhade verksamheten fann utskottet ur flera synpunkter mindre lämpligt. Utskottet delade utredningens uppfattning, att förmedlingen av hemvårdarinnor i princip vore en kommunal angelägenhet, och kunde icke biträda den av motionärerna hävdade uppfattningen, att arbetsförmedlingens verksamhet på detta område borde utvecklas. Utskottet föreslog att de fem tjänster, som huvudsakligen utnyttjades för hemvårdarinneförmedling, skulle indragas. I de fall, där arbetsförmedlingen handhade förmedlingen av hemvårdarinnor utan att arbetsbördan eller kostnaderna nämnvärt ökade och personalbehovet påverkades, borde dock hinder icke möta, att arbetsförmedlingen skötte verksamheten.

I en till utlåtandet fogad reservation framhölls, att utskottet i huvudsak bort tillstyrka departementschefens förslag beträffande förmedlingen av hemvårdarinnor.

Från debatten i kamrarna må ytterligare några synpunkter anföras, utöver dem som redan förut anförts av arbetsförmedlingsutredningen, remissinstanserna, departementschefen eller utskottet. Som stöd för utskottets linje framhölls bl. a. följande:

Tjänstemän, som handhar hemvårdarinneförmedling för kommunens räkning, utför detta arbete i stor utsträckning på kvällarna, ett arbete som dittills till stor del utförts utan särskild övertidsersättning. Det hade emellertid konstaterats, att även dessa tjänstemän började fordra övertidsersättning, och det skulle säkerligen icke dröja länge, innan detta sattes i system, vilket skulle öka kostnaderna för denna förmedling mycket avsevärt. På landsbygden, där man inte har något förmedlingskontor på närmare håll än kanske tre à fyra mil, kunde hemhjälpsnämnden aldrig tänka på att överlåta denna förmedlingsuppgift till en tjänsteman, som inte kunde känna till de familjer på landsbygden, som behöver hjälp av hemvårdarinna, medan däremot hemhjälpsnämndens representant — som kunde vara ordföranden eller distriktssköterskan — kände alla och kunde sköta uppgiften mycket bra. Det vore vidare ostridigt, att i städer med socialvårdsbyrå, personalen på dessa byråer genom sin övriga verksamhet inom distriktet hade betydligt fullständigare kännedom om familjerna och deras behov och därför kunde bedöma dessa behov på ett bättre och mera objektivt sätt än en ofta ambulerande manlig eller kvinnlig befattningshavare hos arbetsförmedlingen.

Till stöd för reservanternas förslag framhölls bl. a., att detta förslag ingalunda innebure att obligatoriskt förlägga förmedlingen av hemvårdarinnor till arbetsförmedlingen. Vad reservationen ginge ut på vore, att man skulle låta kommunerna behålla sin frihet att välja den ena eller den andra förmedlingsformen. Ett bifall till utskottets förslag vore att för framtiden skapa en bestående splittring mellan arbetsförmedlingen och hemvårdarinneverksamheten.

Som nämnts blev resultatet, att riksdagen anslöt sig till utskottets förslag. Ytterligare må nämnas, att arbetsförmedlingsutredningen i utredning angående arbetsförmedlingsorganisationen i Stor-Stockholm (daterad 20 juni 1951) anfört, att även hemsamaritverksamheten i likhet med hemvårdarinneverksamheten borde betraktas som en i första hand kommunal angelägenhet. Därest hemsamaritverksamheten mera fast organiserades och finge mera betydande omfattning borde den handhas av de kommunala myndigheterna. När arbetsförmedlingsorganisationen i Stor-Stockholm behandlades vid 1951 års höstriksdag lämnades dessa synpunkter utan erinran. Detta har som förut nämnts (se sid. 55) resulterat i att förmedlingen av hemsamariter i Stockholm från 1 juli 1952 icke längre handhas av arbetsförmedlingen utan av ett särskilt förmedlingsorgan.

Arbetsmarknadsstyrelsen har efter kommitténs anmodan gjort en översyn av hur beslutet om att i princip skilja hemvårdarinneförmedlingen från den offentliga arbetsförmedlingen realiserats. Resultatet av denna översyn kan sammanfattas på följande sätt.

I slutet av 1950 handhades förmedlingen av social hemhjälp av den offentliga arbetsförmedlingen på 168 platser i landet. Sammanlagda antalet hemvårdarinnor på dessa platser uppgick till 618. Motsvarande siffror vid årsskiftet 1951/1952 var 160 resp. 613, sedan arbetsförmedlingens engagemang i hemvårdarinneförmedlingen börjat avvecklas. I mars månad 1952 handhades förmedlingen av social hemhjälp av arbetsförmedlingen på 147 platser och sammanlagda antalet hemvårdarinnor på dessa platser uppgick då till 530.

Under år 1950 tillsattes genom arbetsförmedlingens medverkan 20 284 platser för social hemhjälp. Som jämförelse kan nämnas, att totala antalet hjälpfall — tillsatta platser — enligt socialstyrelsens enkät till hemhjälpsnämnderna var omkring 90 000 år 1950, varför alltså mellan $^1/_4$ och $^1/_5$ av förmedlingen ägde rum genom den offentliga arbetsförmedlingen. År 1951 var antalet tillsatta platser 22 201. Ökningen av antalet tillsatta platser under år 1951 kan bero dels på att man på grund av ökat behov av social hemhjälp och begränsad tillgång på hemvårdarinnor varit nödsakad att inskränka på den tid, som hemvårdarinnorna fått ägna varje familj (kortvarigare och flera arbetsperioder), dels på att annan arbetskraft — hemassistenter och hemsamariter — i ökad omfattning anlitas, när hemvårdarinnorna inte räckt till.

Nedanstående tabell visar omfattningen av arbetsförmedlingens medverkan vid förmedlingen av social hemhjälp.

Under tiden	Anmälda hjälpfall	Tillgodosedda hjälpfall
December 1950	2 583	1 699
„ 1951	2 561	1 744
Mars 1952	2 268	1 641

Enligt riksdagsbeslutet 1951 skulle arbetsförmedlingstjänster, som huvudsakligen utnyttjades för förmedling av

social hemhjälp, indragas på följande fem orter: Norrköping, Jönköping, Karlskrona, Malmö och Örebro. Dessutom finge förmedlingen av social hemhjälp icke handhas av arbetsförmedlingen i den mån denna arbetsuppgift skulle kräva extra personal eller medföra särskilda kostnader. I de fall en minskning av personalen kunde åstadkommas genom indragning av förmedlingen av social hemhjälp skulle detta ske.

Beträffande de i riksdagsbeslutet särskilt nämnda orterna har den sociala hemhjälpsförmedlingen avvecklats vid arbetsförmedlingarna i Jönköping, Malmö och Örebro vid årsskiftet 1951/1952 och i Karlskrona den 31 januari 1952. Verksamheten har övertagits av respektive socialvårdsbyråer.

I Norrköping har man ännu icke lyckats lösa förmedlingsfrågan. Enligt överenskommelse under hand skall arbetsförmedlingen tills vidare handha denna uppgift. På grund av att den tjänst, som tidigare var reserverad för denna förmedlingsuppgift, indragits i enlighet med riksdagens beslut, har det emellertid blivit nödvändigt att avlasta arbetsförmedlingen vissa av de med förmedlingen förenade uppgifterna. Den sociala hemhjälpsförmedlingen kan sålunda sägas bedrivas av arbetsförmedlingen i begränsad omfattning. Norrköpings stad har erbjudit sig att täcka arbetsförmedlingens kostnader i samband med denna förmedling, vilket har måst avböjas av länsarbetsnämnden. Liknande erbjudanden har framförts från Hälsingborg och Jönköping.

Bland de skäl som anförts från dessa städers sida för att den sociala hemhjälpsförmedlingen lämpligen bör åvila arbetsförmedlingen må följande nämnas:

Det är ett praktiskt arrangemang och erfarenheten har visat att förmedlingen på detta sätt kan skötas tillfredsställande. På grund av att hemvårdarinnorna i allmänhet icke räcker till, måste socialvårdsbyråerna respektive hemhjälpsnämnderna ofta begära kompletterande hjälp genom arbetsförmedlingen. Om arbetsförmedlingen helt sköter den sociala hemhjälpsförmedlingen underlättas och förenklas dessa förmedlingsåtgärder.

Det finns vidare ingen strikt uppdelning av vilka arbetssökande, som kan komma i fråga för arbetsuppgifter inom den sociala hemhjälpsverksamhetens ram. I vissa fall kan man få sitt hjälpbehov tillgodosett av en kunnig husmodersvikarie, i andra fall av en städhjälp eller av någon som kan laga mat eller tillfälligt ta hand om barn. Det är alltså skiftande uppgifter, som i vissa fall kan skötas av kunniga och pålitliga hemassistenter. Arbetsförmedlingen har överblick över tillgången på sådan arbetskraft och kan därför medverka till en planmässig och ändamålsenlig fördelning av arbetskraften. Detta förutsätter emellertid, att arbetsförmedlingen även kan överblicka behovet av arbetskraft; förmedlingen av social hemhjälp bör alltså förläggas till arbetsförmedlingen. Detta har kort uttryckts så: vi måste ju i alla fall rekvirera hjälp från arbetsförmedlingen och då vore det mera tillfredsställande och effektivt att "ha allt under en hatt".

Bostadskollektiva kommitténs förslag om vidgad social hemhjälpsverksamhet är grundat bl. a. på en ökad användning av tillfällig och deltidsarbetande arbetskraft, vilket ur rekryteringssynpunkt gör den sociala hemhjälpens nära kontakt med den offentliga arbetsförmedlingen angelägnare än tidigare.

Enligt kommitténs mening kan vidare starkt ifrågasättas om t. ex. en socialvårdsbyrå är bättre skickad än den offentliga arbetsförmedlingen att sköta

kontakterna med allmänheten. Socialvårdsbyrån har uppenbarligen främst kännedom om socialvårdsklientelet och dess behov, medan den sociala hemhjälpen, särskilt efter av kommittén föreslagen utvidgning, skall kunna tillgodose *alla* familjers och ensamståendes hemhjälpsbehov i vissa nödlägen. De rena socialvårdsfallen blir sannolikt i minoritet. Ur allmänhetens synpunkt måste det dessutom vara fördelaktigt att vid behov av hemhjälp i olika situationer endast ha *en* instans att vända sig till.

Fördelarna av en samordnad förmedlingsverksamhet över hela hemhjälpsområdet är sålunda enligt bostadskollektiva kommitténs mening så stora, att 1951 års beslut rörande den offentliga arbetsförmedlingens befattning med social hemhjälp synes böra underkastas förnyad prövning.

Kommittén är givetvis medveten om att icke all social hemhjälp lämpligen kan förmedlas genom den offentliga arbetsförmedlingen. På landsbygden kan detta sålunda i regel icke bli fallet. Detta bör emellertid inte hindra, att där så är möjligt och lämpligt förmedlingen av den sociala hemhjälpen direkt lägges på arbetsförmedlingen. Det bör enligt kommitténs mening i framtiden liksom före 1951 få avgöras lokalt från fall till fall hur förmedlingsfrågan lämpligen bör vara ordnad. Principiella hinder att delegera förmedlingen av all subventionerad hemhjälp till den offentliga arbetsförmedlingen bör sålunda icke föreligga.

Någon anledning att kommuner, som anlitar den offentliga arbetsförmedlingen för den sociala hemhjälpens utplacering, skall ersätta staten härför kan kommittén för sin del icke finna. Arbetsförmedlingen är i princip fri och utan kostnad för dem som anlita den. Detta bör gälla även för förmedling av social hemhjälp.

FEMTE KAPITLET

Den centrala organisationen

Arbetsmarknadsstyrelsen är central myndighet för allmänna arbetsmarknadsfrågor och har i denna sin egenskap alltså att handlägga jämväl frågor rörande arbetskraften inom det husliga arbetsområdet. Närmast ansvarig för sistnämnda uppgifter är en förste byråinspektör (Ce 27) placerad på styrelsens första byrå (arbetsförmedlingsbyrån). Arbetsmarknadsstyrelsen har vid sin sida ett rådgivande organ — arbetsmarknadsstyrelsens sakkunniga i frågor rörande kvinnlig arbetskraft. De sakkunniga, f. n. fyra till antalet, utses av styrelsen på obestämd tid. Ordförande skall vara ledamot av arbetsmarknadsstyrelsen.

Den statsunderstödda sociala hemhjälpen står enligt befolkningsutredningens förslag under tillsyn av socialstyrelsen. Ärendena rörande den sociala hemhjälpen handhas inom styrelsens andra byrå (socialvårdsbyrån) av en konsulent för social hemhjälpsverksamhet (Ce 27). Vid avdelningen för social hemhjälp tjänstgör i övrigt två byråsekreterare (Ce 25 i befordringsgången), en amanuens och tre kontorsbiträden. Socialstyrelsen har vid sin sida en rådgivande nämnd för social hemhjälpsverksamhet. Nämnden, som består av åtta av Kungl. Maj:t på ett år tillsatta ledamöter, sammanträder endast då speciella frågor så kräver.

Befolkningsutredningens förslag innebar, enligt vad den själv uttryckligen framhöll, endast ett provisorium. Utredningen anförde härom:

Under arbetet med de omfattande problem rörande olika hem- och familjefrågor, som utredningen i skilda sammanhang haft att överväga, har det för utredningen blivit allt mera klart, att handläggningen av dessa frågor påkallar inrättande av ett särskilt statsorgan, särskilt som deras lösande i allmänhet förutsätter ett mer eller mindre omfattande statsbidrag. Emellertid är utredningen icke beredd att definitivt framställa förslag därom, förrän arbetet fortskridit så långt, att det är möjligt att få en bestämdare överblick av det verksamhetsområde, som skulle tillkomma ett sådant statsorgan. Som ett *provisorium* vill utredningen föreslå, att den statliga tillsynen över den sociala hemhjälpsverksamheten uppdrages åt *socialstyrelsen*.

Något speciellt statsorgan av den art utredningen antydde har icke tillkommit och läget är följaktligen ur denna synpunkt alltjämt detsamma som vid tiden för befolkningsutredningens förslag.

Däremot har arbetsmarknadsstyrelsens tillkomst den 1 januari 1948 inneburit, att förutsättningarna i viss mån ändrats. Utredningen för hem- och familjefrågor konstaterade, att dess förslag om utbyggnad av den sociala hemhjälpen innebure en närmare anknytning till arbetsförmedlingen och drog härav slutsatsen, att större enhetlighet i behandlingen av husliga arbetskraftsfrågor kunde vinnas, om arbetsmarknadsstyrelsen övertoge uppgiften att vara tillsynsmyndighet för den sociala hemhjälpen. Utredningen avsåg därmed icke att föreslå någon förändring för övrigt i den sociala hemhjälpsverksamhetens organisation. Vid den sociala hemhjälpens överflyttande från social-

styrelsen till arbetsmarknadsstyrelsen borde socialstyrelsens rådgivande nämnd för social hemhjälp inom arbetsmarknadsstyrelsen ombildas och ingå i en av familjeutredningen tillika föreslagen expertnämnd för det kvinnliga förmedlingsområdet.

Vid remissbehandlingen av utredningens betänkande tillstyrktes förslaget av flertalet av de remissinstanser som överhuvud uttalade sig i denna fråga. Ur remissyttrandena må följande citeras:

Arbetsmarknadskommissionen

Utredningens förslag, att arbetsmarknadsstyrelsen skulle bli tillsynsmyndighet för den sociala hemhjälpen, synes kommissionen ändamålsenligt, enär därigenom större enhetlighet inom hemhjälpsområdet skulle erhållas.

Beträffande ledningen av den sociala hemhjälpen finnes en föreskrift i Kungl. kungörelsen av den 31 december 1943 (SF 947/1944) vari stadgas, att till biträde åt socialstyrelsen vid utövande av dess åliggande såsom tillsynsmyndighet skall finnas en av Kungl. Maj:t utsedd nämnd. Det är naturligt, att denna expertnämnd vid ett överflyttande av ledningen av hemhjälpen till arbetsmarknadsstyrelsen jämväl överflyttas till styrelsen. En samordning av expertnämnden med kommissionens sakkunniga i frågor rörande kvinnlig arbetskraft bör härvid kunna genomföras.

Svenska Landstingsförbundet

Den ifrågasatta överflyttningen av tillsynen över den sociala hemhjälpen från socialstyrelsen till den nya arbetsmarknadsstyrelsen finner styrelsen välmotiverad. I samband härmed synes det lämpligt, att, såsom föreslagits, sammanslå arbetsmarknadskommissionens och socialstyrelsens rådgivande organ för kvinnlig arbetskraft för social hemhjälp.

Svenska Fattigvårds- och barnavårdsförbundet (numera Svenska Socialvårdsförbundet)

Utredningens förslag om arbetsmarknadsstyrelsen såsom tillsynsmyndighet för den sociala hemhjälpen vill förbundet tillstyrka med hänsyn till det nära samband, som hemhjälpsverksamheten städse måste hava med de rådande förhållandena på arbetsmarknaden.

Bland andra socialstyrelsen och förvaltningsutskotten i ett par landsting avvisade däremot tanken på en överflyttning av den sociala hemhjälpen till arbetsmarknadsstyrelsen.

Socialstyrelsen anförde följande:

Genom en överflyttning av högsta tillsynen över den sociala hemhjälpsverksamheten till arbetsmarknadsstyrelsen på sätt utredningen föreslagit skulle måhända vissa fördelar vara att vinna. Arbetsmarknadsstyrelsen har nämligen till sitt förfogande länsarbetsnämndernas kanslier med där anställda kvinnliga konsulenter, vilka ofta äro lanthushållslärarinnor och följaktligen väl skickade att handlägga hemhjälpsärendena.

Å andra sidan föreligger risk för överorganisation, om den nuvarande anordningen med kommunerna som huvudmän skulle bibehållas och såväl landstingen som länsarbetsnämnderna skulle utgöra mellaninstanser. I vart fall skulle några fördelar av ekonomisk natur för statsförvaltningen icke uppkomma genom en sammanslagning. Tvärtom skulle utvecklingen förmodligen bli den att staten finge taga på sig även landstingens nuvarande andel av kostnaderna. Landstingens uppgift skulle nämligen efter en omläggning endast bli av bidragsgivande karaktär, och något motiv för sådana bidrag skulle icke längre föreligga. Därmed skulle landstingen bliva avkopplade från denna form av socialvård.

Landstingens hittills visade stora intresse för att på lanthushållsskolor och folkhögskolor hjälpa socialstyrelsen med utbildningen av hemvårdarinnor har varit av ett utomordentligt värde och talar ävenledes för att de icke berövas sitt inflytande på den sociala hemhjälpsverksamheten. Det är knappast att förmoda, att de efter en omläggning så beredvilligt som hittills skulle åtaga sig sin anpart av undervisningen. Det är f. n. synnerligen svårt att få en klar överblick över behovet av undervisningsanstalter för hemvårdarinnor, då man icke har något säkert underlag för bedömande av den årliga avgången inom yrket och man ännu icke kan förutse dess

framtida omfattning. Genom att undervisningen anordnas vid redan i gång varande, även för annan undervisning avsedda skolor, kan en smidigare anpassning efter behovet ske, än om man skulle vara tvingad att tillskapa enbart särskilda skolor för hemvårdarinneutbildningen.

Ett inkopplande av länsarbetsnämnderna på den sociala hemhjälpsverksamheten skulle av kommunerna helt visst uppfattas som ett kraftigare statsingripande. Det är av vital betydelse för verksamhetens lyckliga utveckling, att kommunernas inflytande över och intresse för verksamheten icke minskas och att de icke berövas känslan av att hemhjälpsverksamheten till huvudsaklig del är en kommunal angelägenhet och hemvårdarinnan deras egen tjänsteman.

För bibehållande av socialstyrelsen som tillsynsmyndighet talar dels verksamhetens utpräglade karaktär av en form av socialvård och de breda kontaktytorna med den övriga socialvården, dels det förhållandet, att den nuvarande organisationen är utprövad och att den, såvitt styrelsen kunnat finna, befunnits fungera tillfredsställande ur såväl landstingens och kommunernas som hemvårdarinnornas och allmänhetens synpunkt.

Det är emellertid en omständighet av rent principiell natur, som enligt socialstyrelsens mening utgör det kraftigaste skälet emot en överflyttning av tillsynen till arbetsmarknadsstyrelsen. Denna myndighet skall nämligen handhava verksamheten med de fasta hemassistenterna, som skola arbeta som biträden åt husmödrarna. På hemassistenterna skall enligt förslaget icke ställas högre krav än god arbetskunnighet och hedrande vandel samt en kortare specialkurs. Hemvårdarinnor åter, vilka skola vara ersättare för husmödrarna, utväljas med den största omsorg, och stränga krav ställas på dem, innan de tillerkännas kompetens för sin uppgift. Hittills har socialstyrelsen också lyckats att hålla denna kår mycket högt; den är i verklig mening en elitkår. Om man nu lägger den centrala tillsynen över hemvårdarinnorna hos arbetsmarknadsorganet, som dessutom handhar verksamheten med hemassistenterna, är det stor risk för att kraven på hemvårdarinnorna stegvis komma att sänkas, så att en faktisk sammanblandning sker mellan hemvårdarinnorna och hemassistenterna till en kår, där somliga ha något större och andra något lägre skicklighet. Men därmed skulle också resultatet av den hittillsvarande utvecklingen med en högtstående kår, som utövar social*vård* i bästa mening, ha förlorats, och kvar skulle endast bli en arbetsmarknadsanordning, som förvisso ej skulle kunna fylla de ställda anspråken, och som troligen ej heller skulle utöva samma lockelse för dem som överväga att ägna sig åt yrket.

Vad socialstyrelsen nu har anfört är ett uttryck för styrelsens bestämda uppfattning, att den centrala tillsynen över arbetsmarknadskårens hemassistenter och över den sociala kårens hemvårdarinnor bör förläggas till olika myndigheter och att den nära till hands liggande "rationalisering", som en sammanslagning kunde tänkas utgöra, i själva verket skulle vara till största skada för denna ömtåliga verksamhet.

På sålunda anförda skäl avstyrker socialstyrelsen förslaget om en överflyttning av tillsynen över den sociala hemhjälpen till arbetsmarknadsstyrelsen.

Det är uppenbart, att arbetskraftsfrågorna inom den statsunderstödda sociala hemhjälpen har ett mycket nära samband med frågorna om hemhjälpen på den allmänna arbetsmarknaden. Kommittén har i det föregående föreslagit, *dels* att statsbidrag skall kunna utgå även för avlönande av sådan arbetskraft som inom den sociala hemhjälpens ram engageras på den öppna marknaden, *dels* att förmedlingen av social hemhjälp, där så befinnes lämpligt, samordnas med hemhjälpsförmedling i allmänhet genom att den offentliga arbetsförmedlingen handhar förmedlingen av all hemhjälpsarbetskraft. Kommitténs förslag om en väsentlig utvidgning av den sociala hemhjälpens personalresurser innebär vidare, att rekryteringen av lämplig arbetskraft intensifieras, för vilket kännedomen om och den nära kontakten med arbetsmarknaden i allmänhet är av väsentlig betydelse. Vidare synes det vara önskvärt, att den nu splittrade kursverksamheten — t. ex. arbetsmarknadsstyrelsens hemsamarit- och hemassistentkurser och socialstyrelsens prov- och kompletteringskurser

för hemvårdarinnor — i lämplig form samordnas och blir föremål för en mer enhetlig bedömning.

Av dessa skäl förordar kommittén att en samordning av alla frågor rörande behoven av arbetshjälp i hemmen och tillgången på arbetskraft härför sker inom ett centralt organ. Detta måste naturligen vara arbetsmarknadsstyrelsen. Kommittén ansluter sig sålunda till familjeutredningens förslag i detta hänseende och föreslår, att den centrala tillsynen över den sociala hemhjälpsverksamheten överflyttas från socialstyrelsen till arbetsmarknadsstyrelsen. Kommittén förutsätter, att detta sker genom att den nuvarande avdelningen för social hemhjälp inom socialstyrelsen överflyttas till arbetsmarknadsstyrelsen och inordnas som en särskild avdelning under styrelsens första byrå — arbetsförmedlingsbyrån. De av kommittén föreslagna åtgärderna bl. a. beträffande hemhjälpsarbetskraftens utbildning och beträffande propaganda- och upplysningsverksamhet medför, att behovet av personal inom styrelsen för frågor angående hemhjälp kan komma att ökas. Kommittén förutsätter, att arbetsmarknadsstyrelsen själv prövar detta behov och framlägger härav föranledda förslag till personalförstärkning.

Den vid socialstyrelsens sida stående rådgivande nämnden för social hemhjälpsverksamhet bör självfallet samtidigt överflyttas till arbetsmarknadsstyrelsen. Huruvida nämnden härvid, såsom familjeutredningen föreslagit, tillsammans med arbetsmarknadsstyrelsens sakkunniga i frågor rörande kvinnlig arbetskraft skall ombildas till en av Kungl. Maj:t tillsatt expertnämnd för det kvinnliga förmedlingsområdet, har kommittén i detta sammanhang icke funnit anledning att taga ställning till. Om en sådan expertnämnd skapas, synes det emellertid vara naturligt, att den rådgivande nämnden för social hemhjälpsverksamhet uppgår i denna expertnämnd.

Även ensamstående sjuka och åldringar kan få hjälp av hemvårdarinna. I viss utsträckning skall hon nämligen redan enligt de nuvarande bestämmelserna biträda i hemsjukvården men arbetar i så fall icke på egen hand utan under ledning av läkare, distriktssköterska eller barnmorska.
Foto-Hernried.

All vår början bliver svår... I den här familjen ligger modern sjuk och de fem barnen måste hemvårdarinnan se till och vägleda. Läxläsningen får inte försummas (bilden till höger).
Foto-Hernried.

Hemvårdarinnorna får arbeta i många olika miljöer, i tungarbetade hem med omoderna kök, men också — såsom i detta Stockholmshem — i lättskötta våningar med välutrustat kök och moderna hushållsredskap.
Foto-Hernried.

Sammanfattning

Första kapitlet. Hemhjälpsfrågan

I kapitlet lämnas inledningsvis en översikt över de väsentliga förändringarna i samhällets och näringslivets struktur under det senaste århundradet samt över dessa förändringars återverkningar på den kvinnliga arbetsmarknaden. Antalet yrkesarbetande kvinnor inom andra yrken än husligt arbete har ökat avsevärt under de senaste decennierna. De husligt yrkesverksammas antal uppvisar däremot en stark och stadig nedgång.

Hushållsarbetets rationalisering och bostädernas modernisering har visserligen i betydande utsträckning minskat behovet av arbetskraft i hemmen, men avgången från det husliga yrkesområdet har varit så omfattande, att efterfrågan på hemhjälp sedan lång tid tillbaka varit avsevärt större än tillgången. Bristen på hemhjälp har sin väsentliga orsak i långsiktiga förändringar av näringslivets och arbetsmarknadens struktur. I och med att andra yrkesområden öppnats för kvinnorna har det husliga arbetet efter hand fått allt svårare att hävda sig i konkurrensen om arbetskraften. De åtgärder som vidtagits för att förbättra den husliga arbetskraftens villkor — förbättrad utbildning och hembiträdeslagstiftning — har icke i väsentlig mån kunnat öka tillströmningen till yrket.

Hushållsarbetets rationalisering, hushållens minskade storlek och bostädernas utrustning med arbetsbesparande hjälpmedel har otvivelaktigt minskat behovet av anställd arbetshjälp i hemmen. Icke ens en mycket långt gående rationalisering av hemarbetet kan emellertid helt eliminera behovet av hjälp i hushållen. Detta gäller enligt kommitténs mening särskilt vid nödlägen, betingade av att den ordinarie arbetskraften av skilda orsaker tillfälligt icke är i stånd att sköta hushållet. Sådana nödlägen uppstår naturligen främst i familjer med småbarn och särskilt gäller detta barnfamiljer där båda makarna har förvärvsarbete. Även i den mån husmorssemester kan genomföras behöver barnfamiljerna i viss utsträckning hjälp av utomstående.

Vid sidan av dessa tillfälliga behov av hemhjälp finns otvivelaktigt ett angeläget behov av kontinuerlig hjälp i hushåll med förvärvsarbetande husmoder.

En samhällsgrupp, som under senare år kommit att aktualisera speciella hemhjälpsfrågor, är åldringar, invalider och sjuka. Tillsynen och vården av dessa kan i betydande utsträckning ske i hemmen om tillgång finns till arbetskraft, som tillfälligt eller under regelbundet återkommande kortare perioder kan lämna hjälp med de löpande hushållsgöromålen.

De samhälleliga åtgärderna för att fylla behovet av hemhjälp måste i första hand avse att genom förbättrad yrkesutbildning, intensifierad upplysningsverksamhet och arbetsförmedling m. m. höja den sociala värderingen av yrket och därmed befrämja rekryteringen. Därjämte är direka åtgärder från det allmännas sida av nöden i syfte att

hjälpa vid mer eller mindre övergående nödlägen betingade av rubbningar i hushållens normala organisation och funktioner, t. ex. vid husmoderns sjukdom eller behov av vila eller vid annan familjemedlems sjukdom. Sådana rubbningar inträder naturligen lättare i hushåll, där bägge makarna är yrkesverksamma; särskild uppmärksamhet bör därför ägnas sådana familjer. Det är vidare angeläget att samhället direkt griper in när det gäller åldringars och sjukas behov av vård och tillsyn i hemmen; även i sådana fall är det huvudsakligen fråga om hjälp med hemsysslorna, icke om sjukvård i egentlig mening.

Andra kapitlet.

Hembiträden och hemassistenter

Kapitlet omfattar i första hand en redogörelse för förhållandena på den öppna arbetsmarknaden för huslig arbetskraft. Av denna framgår bl. a. att det i flertalet hem aldrig varit aktuellt att efterfråga hembiträden. År 1945 fanns på landsbygden 35 och i städerna 25 hembiträden med bostad hos arbetsgivaren per 1 000 hushåll bestående av gifta par. Det relativa antalet familjer med heltidsanställd hemhjälp var ojämförligt mycket större i högre inkomstgrupper än i lägre. Bland stadsfamiljer med en inkomst överstigande 20 000 kronor fanns 1945 ett hembiträde på två familjer, bland stadsfamiljer med högst 8 000 kronors inkomst fanns ett hembiträde på tvåhundra familjer. I ungefär hälften av alla stadsfamiljer med hembiträde hade husmodern förvärvsarbete utom hemmet.

Den ekonomiska faktorns betydelse när det gäller efterfrågan på heltidsanställd arbetskraft i hemmen synes vara av avgörande betydelse. Förhållandena inom hushåll där husmodern har förvärvsarbete utom hemmet måste härvid särskilt uppmärksammas. En fortsatt utjämning av bestående skillnader mellan lönerna för hembiträden och lönerna inom andra kvinnliga yrkesområden måste helt naturligt ytterligare begränsa hemmens möjligheter att anlita anställd arbetskraft.

Tillgången på heltidsarbetande hembiträden har emellertid sjunkit betydligt snabbare än efterfrågan. År 1951 var antalet till den offentliga arbetsförmedlingen anmälda lediga hembiträdesplatser 39 500, medan antalet tillsatta platser var 17 900 eller 45 % av de lediganmälda.

Efter en redogörelse för hembiträdeslagen och dess revision uttalar kommittén att missförhållandena inom yrket, främst bristen på utbildad yrkesskicklig arbetskraft, i väsentlig mån torde bero på, att man saknat och alltjämt saknar fasta organisationer för parterna på denna del av arbetsmarknaden och mellan dessa organisationer överenskomma, allmänt respekterade normer för arbets- och lönevillkor, varmed självfallet även följer normer för yrkesskickligheten.

Kommittén understryker den synnerliga angelägenheten av att dessa frågor blir föremål för effektiva åtgärder. Detta ankommer givetvis i främsta rummet på arbetsmarknadens parter, men kommittén förutsätter tillika att statsmakterna kommer att följa frågans utveckling och vidtaga erforderliga åtgärder.

I den knapphetssituation som råder har hemhjälpsfrågan i allt större utsträckning kommit att lösas genom användning av deltidsanställd eller tillfällig hemhjälp. Tidigare förekom dylik deltidstjänst huvudsakligen för grövre arbeten såsom tvätt och rengöring men har efter hand kommit att omfatta även andra hushållsgöromål.

Som gemensam benämning på de

olika typerna av tillfällig hemhjälp använder arbetsmarknadsmyndigheterna benämningen *hemassistenter*, till skillnad från benämningen *hembiträden* som kommit att avse hemmens heltidsanställda arbetskraft.

Efterfrågan på hemassistenter har kunnat tillgodoses i betydligt större utsträckning än efterfrågan på hembiträden. År 1951 anmäldes till den offentliga arbetsförmedlingen 154 800 arbetstillfällen för hemassistenter, varav 136 500 eller 88 % kunde tillgodoses.

Kommittén lämnar vidare i detta kapitel en redogörelse för kommersiell städ- och rengöringsservice och konstaterar, att sådana företag, rätt skötta, har en stor uppgift att fylla, inte minst då det gäller hushållens behov av hjälp med tyngre sysslor.

Beträffande kvalifikationerna hos den heltidsarbetande arbetskraften på den öppna husliga arbetsmarknaden konstaterar kommittén att endast en mindre del av dem, som arbetar i yrket, har någon utbildning härför utanför det egna hemmet. Efterfrågan från hushållens sida torde emellertid i ökad utsträckning gälla kunnig arbetskraft. Hushålls- och husmodersskolor, lanthushållsskolor, barnsköterskeskolor etc. ger visserligen en god yrkesutbildning, men eleverna vid dessa skolor torde endast i ringa utsträckning söka sig till hembiträdesyrket; de tar anställning i storhushåll och barninstitutioner eller går vidare till annan utbildning.

Genom åtgärder enbart på yrkesutbildningens område torde man sålunda knappast kunna räkna med att inom överskådlig tid öka tillgången på välutbildade hembiträden. En ökning av utbildningsresurserna på det husliga området, parallellt med att ökad forskning och allmänt intresse ägnas hushållsarbetet, torde dock komma att medföra en social värdehöjning av hela arbetsområdet och därmed öka tillströmningen till yrket.

Kommittén har icke haft att i detalj behandla utbildningsfrågan, men vill rekommendera en fortsatt utbyggnad av den husliga yrkesutbildningen. Härvid bör särskild uppmärksamhet ägnas den allsidiga barnavårds- och hushållsutbildning, som bäst torde ge de hushållsarbetande kvinnorna möjligheter att fylla de krav de moderna hemmen ställer.

Beträffande hemassistenternas utbildning föreslår kommittén att medel ställes till förfogande för en vidgad kursverksamhet och för propaganda för deltagande i hemassistentkurser. Emellertid bör nu tillämpade kursplaner underkastas en översyn. Kommittén hemställer, att en särskild utredning verkställes beträffande denna kursverksamhet. Denna utredning bör lämpligen ske genom representanter för berörda myndigheter och fackorgan, nämligen arbetsmarknadsstyrelsen, överstyrelsen för yrkesutbildning, lantbruksstyrelsen, Aktiv hushållning och Hemmens forskningsinstitut. I samband härmed diskuterar kommittén ingående vissa frågor, som det är av särskilt intresse att den föreslagna utredningen noga behandlar.

I detta kapitel lämnar kommittén vidare en ingående redogörelse för de försök med särskilda *hemassistentbostäder* i nya bostadsområden, som gjorts i Stockholm och Göteborg.

Med hänsyn till de erfarenheter som vunnits på detta område anser kommittén detta system lida av betänkliga svagheter. Redan de tillämpade finansieringsmetoderna med särskilda, öppna eller dolda subventioner i form av sänkt hyra, som medför en merbelastning av övriga bostäder inom området, inger enligt kommitténs mening betänkligheter. Hemhjälpens bostadsfråga inom nya bostadsområden synes enligt

kommitténs uppfattning bättre kunna lösas längs linjen med smålägenheter, vilka förhyres i vanlig ordning på den öppna bostadsmarknaden och som sålunda kan utnyttjas bl. a. av hembiträden och hemassistenter utan att arbetskraften härigenom bindes till yrket.

I ett sista avsnitt av detta kapitel redogöres slutligen för det av utredningen för hem- och familjefrågor 1947 framlagda förslaget om att inrätta en kår av fasta hemassistenter under arbetsförmedlingens ledning. Dessa fasta hemassistenter skulle enligt utredningens mening kunna disponeras för många olika slag av arbetsuppgifter bl. a. då det gällde arbete flera dagar i följd, en uppgift som deltidsarbetande gifta kvinnor ofta icke kunde åtaga sig.

De behov, som familjeutredningens förslag avsåg att täcka, är otvivelaktigt viktiga och angelägna. Familjeutredningens organisationsförslag måste dock enligt kommitténs mening anses vara mindre väl avvägt och leda till en splittring i den av samhället organiserade hemhjälpen. Behovet av hemhjälp av den art familjeutredningen åsyftade bör enligt kommitténs mening i huvudsak kunna tillgodoses inom ramen för den organisation kommittén i det följande föreslår beträffande den sociala hemhjälpen.

Tredje kapitlet. Social hemhjälp

Kommittén redovisar i de första avsnitten av detta kapitel den statsunderstödda sociala hemhjälpens uppgifter och organisation och redogör därjämte för de olika andra former av organiserad hemhjälp och hemsjukvård, som tillkommit under de senaste åren.

Den statsunderstödda sociala hemhjälpen har enligt nu gällande bestämmelser till ändamål att i hem, där på grund av husmoderns bristande arbetsförmåga eller behov av vila eller annan familjemedlems sjukdom eller ock därmed jämförbara omständigheter behov föreligger av biträde med hemmets skötsel, genom särskild hemvårdarinna lämna sådant biträde under kortare tid. Hemhjälp kan också enligt gällande bestämmelser lämnas ensamboende.

Huvudman för den statsunderstödda hemhjälpsverksamheten kan vara antingen kommun eller kommunalförbund eller också enskild förening med verksamhet i flera kommuner. Ledningen av verksamheten inom kommunerna skall utövas av en hemhjälpsnämnd. Hemhjälpsnämnden åligger bl. a. att anställa hemvårdarinnor och ha överinseende över deras arbete.

Det regionala överinseendet över hemhjälpsverksamheten utövas antingen av en för varje landstingsområde av landstingen särskilt utsedd hemhjälpsstyrelse eller genom något av landstingets redan fungerande organ. Hemhjälpsstyrelses uppgift är bl. a. att på förslag av hemhjälpsnämnderna fastställa instruktioner för hemvårdarinnorna samt taxor för de avgifter, som skall utgå för lämnad hjälp. Det centrala överinseendet över den sociala hemhjälpen i riket utövas av socialstyrelsen.

Kompetens som hemvårdarinna kan enligt socialstyrelsens bestämmelser förvärvas på i princip tre olika vägar. Vederbörande skall antingen ha genomgått 15 månaders hemvårdarinneutbildning i särskild skola eller ha genomgått socialstyrelsens 3-månaders prov- och kompletteringskurs, varvid förutsättes flera års grundlig och allsidig praktik i husligt arbete och barnavård såsom villkor för tillträde till kursen, eller också ha en sådan mångårig väl vitsordad praktik i husligt arbete att hon kan jämställas med utbildad hemvårdarinna. I sistnämnda fall skall dispens

från särskild utbildning beviljas av socialstyrelsen efter särskild prövning.

Hemvårdarinnorna kan vara antingen heltids- eller deltidsanställda. Deltidsanställningen har dock icke fått någon nämnvärd utbredning. Av de för 1952 utgående statsbidragen avsåg 2 903 heltidsanställda hemvårdarinnor och endast 140 deltidsanställda.

Hemvårdarinnornas löner och anställningsvillkor regleras numera genom överenskommelser mellan å ena sidan Svenska kommunalarbetarförbundet och Sveriges kommunaltjänstemannaförbund samt å den andra Svenska stadsförbundet resp. Svenska landskommunernas förbund. Parterna rekommenderas bl. a. tillämpa bruttolönesystemet enligt lönegrad 7 i den statliga löneplanen nr 1. Statsbidragsbestämmelsernas föreskrifter om viss minimiavlöning m. m. är av denna anledning numera utan betydelse.

Statsbidraget till den sociala hemhjälpen utgår för närvarande i form av bidrag till hemvårdarinnornas avlönande. Bidragets storlek är för heltidsanställd hemvårdarinna högst 1 400 kronor om året och för deltidsanställd högst 4 kronor för hel arbetsdag eller, om ersättningen avser del av arbetsdag, 50 öre per arbetstimme. Stadgade ålderstillägg och kallortstillägg utgår helt av statsmedel.

Såsom speciellt villkor för att statsbidrag skall utgå gäller, att bidrag av landstingsmedel utgår med belopp, som är minst hälften av statsbidraget sedan ålderstillägg och kallortstillägg frånräknats.

Högsta bidrag som kan utgå till en kommun är för landskommunernas del 70 kronor och för städernas del 35 kronor för varje påbörjat hundratal av kommunens folkmängd. Detta innebär, att statsbidrag utgår till en heltidsanställd hemvårdarinna eller motsvarande antal deltidsanställda hemvårdarinnor per 2 000 invånare i landskommunerna resp. per 4 000 invånare i städerna. Från det enligt ovanstående beräknade statsbidraget skall avräknas två femtedelar av influtna avgifter för lämnad hjälp. Därutöver gäller, att riksdagen för varje år bestämmer till hur stort antal tjänster statsbidrag skall utgå.

För 1952 har riksdagen beslutat, att statsbidrag får utgå till högst 2 950 heltidsanställda hemvårdarinnor.

De totala kostnaderna för den sociala hemhjälpen har för 1950 kunnat beräknas till runt 12,7 miljoner kronor. Av detta totalbelopp täckte statsbidragen 22 %, landstingsbidragen 11 %, influtna avgifter 7 %, medan kommunerna själva svarade för återstående 60 %.

I kapitlet redogöres i följande avsnitt för de nya former av social hemhjälp som tillkommit under senare år, genom hemsamariter och andra former för hemhjälp främst åt sjuka och åldringar. Särskilt ingående beskrives sådana verksamheter i Stockholm och Uppsala.

Avsikten med den s. k. hemsamaritverksamheten i dess olika former är att kunna för speciella uppgifter, särskilt för vård och tillsyn av åldringar och sjuka i hemmen, utnyttja de latenta arbetskraftsreserver, som finns bland gifta och förut gifta kvinnor, vilka vid sidan av arbetet i det egna hemmet kan åtaga sig några timmars arbete om dagen. För denna arbetskraft har man räknat med att ingen särskild utbildning är nödvändig utan att deras erfarenhet av arbetet i det egna hemmet är tillräcklig för uppgiften.

Arbetsmarknadsstyrelsen har dock i samarbete med Svenska Röda Korset från och med 1950 organiserat kortare prov- och instruktionskurser. Avsikten med sådana kurser är i första hand att

ge arbetsförmedlingen möjlighet att bilda sig en uppfattning om vederbörandes lämplighet för detta arbete men också att ge kursdeltagarna kort instruktion om speciella problem som kan möta dem på arbetsplatserna. Fram till april 1952 har i hela landet 66 sådana kurser med sammanlagt 857 deltagare varit anordnade.

Hemsamaritverksamheten har lokalt fått skiftande former. I några fall står kommunerna som huvudmän för verksamheten, som då stundom fungerar som ett direkt komplement till den statsunderstödda sociala hemhjälpen. I andra fall är hemsamariterna endast anmälda på arbetsförmedlingen för hjälp och tillsyn åt åldringar och sjuka och förmedlas som annan hemhjälp på den öppna marknaden.

I Stockholm har en särskild organisation under ledning av Stockholms hemsamaritkommitté byggts upp för vården av sjuka i hemmen. Därjämte finns i Stockholm hemtjänst för gamla, som ledes av en särskild samarbetskommitté, bildad av representanter för fattigvårdsnämnden och den kooperativa kvinnogillesorganisationen. Röda Korshjälpen för gamla i Uppsala har, som framgår av namnet, Röda Kors-distriktet som huvudman.

I fortsättningen redogöres i detta kapitel för olika — icke realiserade — förslag berörande den sociala hemhjälpen. Härvid refereras först familjeutredningens förslag år 1947 om utvidgning av den sociala hemhjälpsverksamheten. Familjeutredningen hade funnit, att en utvidgning av ramen för den sociala hemhjälpsverksamheten i riktning mot ökad förebyggande hjälp skulle medföra ett behov av arbetskraft, vars uppgift icke vore att ersätta utan att biträda husmodern vid hemmets skötsel. Utredningen föreslog för detta ändamål försöksverksamhet med statsbidrag till arbetskraft, på vilken icke några formella kompetenskrav behövde uppställas. Anskaffningen av denna arbetskraft skulle ske genom den offentliga arbetsförmedlingen men tillhandahållas genom hemhjälpsnämnderna på samma sätt som hemvårdarinnorna. Statsbidraget borde beräknas enligt samma grunder, som gäller för deltidsarbetande hemvårdarinnor.

Efter att ha redogjort för remissinstansernas inställning till detta förslag erinrar kommittén om att den föreslagna anordningen i verkligheten redan tillämpas i många kommuner, dock utan att statsbidrag härtill utgått.

Kommittén redogör därefter för ett av medicinalstyrelsen år 1949 framlagt förslag, som syftade till att bygga upp en särskild hemsjukvårdarinnekår. Medicinalstyrelsen hade i detta förslag ifrågasatt om icke särskilt utbildade hemsjukvårdarinnor organisatoriskt borde knytas till den sociala hemhjälpen. Med hänsyn till att de skulle komma att arbeta under distriktssköterskornas ledning fann styrelsen det emellertid lämpligare att landstingen svarade för huvudmannaskapet. Frågan om en särskild hemsjukvårdarinneorganisation är för närvarande föremål för vidare utredning inom medicinalstyrelsen.

Slutligen erinrar kommittén om tidigare förslag till ändringar beträffande statsbidragets utformning. Socialstyrelsen har upprepade gånger, senast i petita för budgetåret 1952/1953, föreslagit, att bidragsgivningens maximering i förhållande till kommunernas folkmängd borde slopas. Detta förslag har redan tidigare framlagts av familjeutredningen utan att dock statsmakterna tagit definitiv ställning härtill.

I petita för budgetåret 1953/1954 har socialstyrelsen framlagt ett modifierat förslag till uppmjukning av bidragsreg-

lerna. Socialstyrelsen föreslår att statsbidrag skall utgå till en hemvårdarinnetjänst per 1 500 invånare på landsbygden (nu 2 000 inv.) och en hemvårdarinnetjänst per 3 000 invånare i städerna (nu 4 000 inv.), dock att statsbidrag må utgå med högst 100 kronor (nu 70 kr.) för varje påbörjat hundratal invånare i landskommunerna och högst 50 kronor (nu 35 kr.) för varje påbörjat hundratal invånare i städerna. Därutöver föreslår styrelsen, att statsbidraget maximeras till 1 500 kronor per heltidsanställd hemvårdarinna mot för närvarande 1 400 kronor.

Kommittén erinrar slutligen att 1950 års besparingsutredning ifrågasatt huruvida icke statsbidragen till avlöning av hemvårdarinnor på längre sikt borde avvecklas.

Enligt kommitténs mening har den samhälleligt organiserade hemhjälpen varit av största värde. Bland 40-talets sociala reformer kan den sociala hemhjälpen betraktas som en av de mera betydande; hemvårdarinnorna har visat sig väl lämpade för sina viktiga uppgifter, och kostnaderna har med hänsyn till de nådda resultaten varit låga. Allt som allt har den sociala hemhjälpen varit av synnerligt värde icke blott för barnfamiljer utan också för åldringar och sjuka, särskilt på landsbygden.

Emellertid är den sociala hemhjälpen i nuvarande omfattning och form icke tillfyllest för de föreliggande behoven. Kommittén hänvisar härvid bl. a. till resultaten vid en rad enkäter till kommunala och statliga myndigheter, hemkonsulenter, lanthushållsskolor och kvinnoorganisationer samt till resultaten av en rundfråga socialstyrelsen riktat till hemhjälpsnämnderna i början av innevarande år. Samstämmiga uppgifter från dessa olika instanser styrker den praktiska erfarenhetens vittnesbörd, att den nuvarande tillgången på hemvårdarinnor icke tillnärmelsevis täcker behovet.

Beträffande den sociala hemhjälpens uppgift och indikationerna för att erhålla hjälp ger enligt kommitténs mening de allmänt avfattade bestämmelserna i gällande statsbidragskungörelse i huvudsak utrymme åt de viktigaste av de behovssituationer, som kan förekomma. I vissa avseenden har emellertid erfarenheten visat, att bestämmelserna är väl snävt formulerade. De föreslås omformulerade i sådan riktning att hjälp kan lämnas åt åldringar och invalider icke blott vid tillfälliga behov, utan även i form av reguljär korttidshjälp under längre tidsperioder.

Ansvaret inom kommunerna för all social hemhjälp bör åvila *ett* organ — hemhjälpsnämnden. Enligt kommitténs mening finns inga skarpa gränser mellan de arbetsuppgifter, som möter den sociala hemhjälpens personal vid arbetet i barnfamiljer med sjuk eller arbetstyngd husmor, i hem med någon sjuk familjemedlem, bland ensamstående sjuka eller bland hjälpbehövande åldringar; det är i dessa olika fall väsentligen fråga om samma sak, hjälp med hemsysslorna. Ingen anledning finns därför att bygga upp olika organisationer för speciella hjälpbehov. Detta är dessutom stundom direkt olämpligt med hänsyn till den totalt tillgängliga arbetskraftens rationella utnyttjande.

Den betydande utvidgning av den sociala hemhjälpen, som måste anses nödvändig, förutsätter avsevärt ökade personalresurser.

I fortsättningen liksom hittills måste enligt kommitténs mening de heltidsarbetande hemvårdarinnorna utgöra den sociala hemhjälpens kärna. De nuvarande utbildningsformerna för sådan

arbetskraft har kommittén funnit väl avpassade för sitt ändamål. Rekryteringsmöjligheterna till hemvårdarinneyrket på denna väg är emellertid, att döma av tillströmningen till skolor och kurser, ingalunda tillfyllest. Skall hemvårdarinnekåren kunna väsentligt utvidgas måste hemhjälpsnämnderna ha möjlighet att såsom hemvårdarinnor anställa även personer, som på andra vägar än de nu föreskrivna ådagalagt sin kompetens för uppgiften, dvs. sådana personer, vilkas anställning hittills grundat sig på dispens efter prövning av varje särskilt fall genom den centrala tillsynsmyndigheten.

I fråga om den myndighet, som i dylika fall har att pröva kompetensen hos sökande till hemvårdarinnebefattning har inom kommittén särskilda meningar yppats.

Kommitténs flertal har ansett att denna prövning numera bör kunna överflyttas å vederbörande kommunala myndigheter.

En minoritet inom kommittén har däremot ansett att prövningen av vederbörandes kompetens i fall varom här är fråga alltjämt bör vila hos den centrala tillsynsmyndigheten, och att följaktligen en särskild dispens av denna myndighet bör erfordras för anställning av sådan arbetskraft.

I enstaka fall kan de kunskaper i hemsjukvård och barnavård, som de heltidsarbetande hemvårdarinnorna besitter, visa sig icke helt tillfyllest för de uppgifter de ställes inför. Enligt kommitténs mening bör denna brist kunna avhjälpas genom att någon eller några av en kommuns hemvårdarinnor erhåller kompletterande utbildning i dessa ämnen. Kommittén föreslår, att tillsynsmyndigheten i samråd med vissa andra myndigheter utformar närmare förslag om sådan kompletterande utbildning. Medicinalstyrelsens förslag om att organisera en särskild hemsjukvårdarinnekår är däremot enligt kommitténs mening olämpligt och ägnat att splittra en verksamhet, som uppenbarligen är en naturlig enhet.

Emellertid lär den heltidsarbetande arbetskraften ingalunda ensam kunna tillgodose de föreliggande behoven av hemhjälp. Enligt kommitténs mening bör därför den sociala hemhjälpens lokala organisation kompletteras med deltidsarbetande timavlönad arbetskraft, i främsta rummet s. k. hemsamariter och liknande för hemsjukvård eller åldringsvård avsedda arbetskrafter.

Därjämte bör hemhjälpsnämnden för tillfälliga uppgifter liksom hittills kunna anlita lämplig arbetskraft från den öppna marknaden.

För den timarbetande arbetskraften föreslår kommittén viss begränsad kursverksamhet.

Beträffande ersättningarna för lämnad hemhjälp förutsätter kommittén att för all genom hemhjälpsnämnden lämnad hjälp tillämpas samma taxa, vars avgifter — enligt socialstyrelsens normalförslag — bör graderas med hänsyn till antalet barn och inkomst. Då den sociala hemhjälpen genom utvidgade personalresurser bör kunna i större utsträckning tillgodose nödlägen även inom hushåll som icke tillhör de mindre bemedlade, blir taxans maximigränser av ökad betydelse. Uppenbarligen bildar härvid den öppna arbetsmarknadens villkor för yrkesskicklig arbetskraft ett naturligt "tak".

Vad beträffar statsbidragen till social hemhjälp finner kommittén det uteslutet att slopa bidragen i det ögonblick verksamheten står inför en väsentlig utbyggnad. Däremot föreslår kommittén, att statsbidragen i fortsättningen utgår såsom skatteunderlagsgraderat

procentbidrag på ett underlag, som i huvudsak motsvarar kommunernas kostnader för avlöning av all hemhjälpspersonal minskade med inflytande avgifter för lämnad hemhjälp. Bidragssystemet har utformats i överensstämmelse med vad som gäller för statsbidrag till skolmåltider. För normalkommun, varmed kommittén avser kommun i vilken antalet skattekronor per invånare är 25, bör enligt förslaget bidrag utgå med 25 % av bidragsberättigade kostnader. I intet fall skall bidrag utgå med lägre andel än 10 % av bidragsberättigade kostnader.

Enligt förslaget skall städer och landskommuner i bidragshänseende behandlas lika; behovet av hemhjälp bestämmes av befolkningsstruktur, näringsliv, arbetsmarknad, bosättningens spridning och dylika omständigheter, icke av ortens administrativa karaktär.

Såsom särskild begränsningsregel skall gälla, att i bidragsunderlaget kostnader för annan hemhjälpsarbetskraft än hemvårdarinnor får ingå med högst lika stort belopp som kostnaderna för hemvårdarinnor.

Därutöver skall såsom generell maximeringsregel gälla, att bidragsunderlaget får uppgå till högst 650 kronor för varje påbörjat 100-tal av kommunens folkmängd, vilket i huvudsak motsvarar en heltidsarbetande hemvårdarinna per 1 000 invånare.

Särskilt villkor för att statsbidrag skall utgå skall liksom hittills vara att landstinget bidrager med ett belopp, som motsvarar minst halva statsbidraget.

Statsbidraget enligt det föreslagna systemet beräknas, vid en viss antagen ökning av hemhjälpsverksamheten, komma att till en början stiga från nuvarande 3,6 miljoner kronor till ungefär 5,8 miljoner kronor.

Fjärde kapitlet.
Arbetsförmedlingen och hemhjälpen

I detta kapitel behandlar kommittén i huvudsak frågan om förmedling av social hemhjälp.

Den offentliga arbetsförmedlingens organisation har nyligen varit föremål för statsmakternas prövning. Vid 1951 års riksdag beslöts sålunda bl. a. en betydande nedskärning av arbetsförmedlingens personalram. Kommittén har icke haft möjlighet att granska följderna för hemhjälpsförmedlingens del av dessa beslut annat än i den mån de berör förmedling av social hemhjälp.

För den sociala hemhjälpens del innebar beslutet, att förmedlingen av bl. a. hemvårdarinnor skulle betraktas såsom en i princip kommunal angelägenhet, vilken icke finge belasta den offentliga arbetsförmedlingen.

Med hänsyn till den nära anknytning till hemhjälpen på den öppna marknaden, som den sociala hemhjälpen redan har och i än högre grad kommer att få om kommitténs förslag realiseras, bör enligt kommitténs mening 1951 års beslut på detta område omprövas.

Med stöd jämväl av erfarenheterna vid genomförandet av 1951 års beslut föreslår kommittén, att i framtiden liksom tidigare förmedlingen av social hemhjälp lämpligen må kunna avgöras lokalt, från fall till fall. Principiella hinder för kommunerna att överlämna förmedlingen av all subventionerad hemhjälp till den offentliga arbetsförmedlingen bör sålunda icke föreligga.

Femte kapitlet. Den centrala organisationen

Arbetsmarknadsstyrelsen är central myndighet för allmänna arbetsmarknadsfrågor och har alltså i denna sin egenskap att handlägga jämväl frågor rörande arbetskraften inom det husliga arbetsområdet.

Den centrala tillsynen över den statsunderstödda sociala hemhjälpen har däremot enligt befolkningsutredningens förslag provisoriskt förlagts till socialstyrelsen.

Familjeutredningen föreslog 1947, att den centrala tillsynen skulle överflyttas från socialstyrelsen till arbetsmarknadsstyrelsen.

Med hänsyn till den sociala hemhjälpens nära samband med hemhjälpsarbetsmarknaden i allmänhet, ett samband som vid dess utbyggande enligt kommitténs förslag skulle bli än starkare, ansluter sig bostadskollektiva kommittén till familjeutredningens förslag. Kommittén föreslår sålunda, att den centrala tillsynen över social hemhjälpsverksamhet flyttas från socialstyrelsen till arbetsmarknadsstyrelsen. Kommittén förutsätter att detta sker genom att den nuvarande avdelningen för social hemhjälp inom socialstyrelsen inordnas som en särskild avdelning under arbetsmarknadsstyrelsens första byrå — arbetsförmedlingsbyrån.

Kommittén understryker härvid särskilt vikten av den centrala tillsynsmyndighetens uppgifter i fråga om arbetskraftens utbildning, ävensom upplysning, information och propaganda i syfte att höja den husliga arbetskraftens yrkesskicklighet och sociala värdering.

Förslag till Kungl. Maj:ts kungörelse om social hemhjälpsverksamhet samt om statsbidrag till sådan verksamhet

Kungl. Maj:t har funnit gott förordna etc.

Inledande bestämmelser

1 §.

Social hemhjälpsverksamhet skall hava till ändamål dels att i hem, där på grund av husmoderns bristande arbetsförmåga eller behov av vila eller annan familjemedlems sjukdom eller ock därmed jämförbara omständigheter tillfälligt behov föreligger av biträde med hemmets skötsel, genom särskild arbetskraft lämna sådant biträde under kortare tid, dels att på enahanda sätt tillfälligt eller under regelbundet återkommande kortare perioder lämna arbetshjälp åt åldringar, invalider och sjuka, som äro i behov av sådan hjälp.

2 §.

Hemhjälp må tillhandahållas såväl åt den som är mindre bemedlad som åt den, vilken är bemedlad men saknar möjlighet att på annat sätt erhålla lejd arbetskraft. Jämväl åt annan person må, såvitt tillgången på hemvårdarinnor det medgiver, hemhjälp tillhandahållas.

Hemhjälp till mindre bemedlad skall lämnas kostnadsfritt. För hemhjälp, som lämnas bemedlad person, bör betingas skälig ersättning, vid vars fastställande hänsyn jämväl bör tagas till vederbörandes betalningsförmåga.

3 §.

För avlönande av hemhjälpspersonal utgår statsbidrag i enlighet med bestämmelserna i denna kungörelse.

4 §.

Tillsyn över den med statsbidrag bedrivna hemhjälpsverksamheten utövas av arbetsmarknadsstyrelsen.

Om hemhjälpsnämnd

5 §.

1 mom. I varje kommun skall finnas en hemhjälpsnämnd. Kommun må antingen inrätta särskild hemhjälpsnämnd eller uppdraga åt annat kommunalt organ att vara sådan nämnd. Hava två eller flera kommuner förenat sig i kommunalförbund för att handhava den sociala hemhjälpsverksamheten, må förbundsdirektionen utgöra hemhjälpsnämnd för de kommuner, som ingå i förbundet.

2 mom. Å hemhjälpsnämnd ankommer att med uppmärksamhet följa behovet av social hemhjälp inom kommunen samt att vidtaga erforderliga åtgärder för att tillgodose detta behov. Hemhjälpsnämnden åligger bl. a.

a) att anställa och entlediga hemhjälpspersonal och annan arbetskraft;

b) att upprätta förslag till instruktion för personalen och till grunder för uttagande av ersättning för lämnad hemhjälp samt att underställa förslagen hemhjälpsstyrelsen;

c) att i enlighet med givna föreskrifter fördela och leda personalens arbete;

d) att ingiva ansökan om statsbidrag till hemhjälpsverksamheten;

e) att rekvirera och uppbära kommunen beviljade bidrag till hemhjälpsverksamheten samt

f) att vid fullgörandet av sina uppgifter samarbeta med andra organ inom offentlig och enskild socialvård.

3 mom. Särskild hemhjälpsnämnd skall bestå av tre, fem eller sju ledamöter, därav en ordförande, jämte suppleanter till lika antal.

Vid utseende av ledamöter i särskild hemhjälpsnämnd eller meddelande av beslut att annan kommunal myndighet skall vara hemhjälpsnämnd bör tillses, att inom nämnden komma att finnas personer med erfarenhet i fråga om husligt arbete, socialvård och hälsovård.

Ledamöter och suppleanter väljas av kommun för en tid av fyra år i sänder. Avgår ledamot under den för honom bestämda tjänstgöringstiden, utses ny ledamot; och skall den sålunda utsedde tjänstgöra under den tid, som återstår för den avgångne.

4 mom. Ledamot eller suppleant i särskild hemhjälpsnämnd kan ej vara

a) den som icke uppnått tjugotre års ålder;

b) den som är omyndig eller i konkurstillstånd.

5 mom. Ledamot eller suppleant i hemhjälpsnämnden må kunna avsäga sig uppdraget

a) om han icke bor inom kommunen;

b) om han är ämbets- eller tjänsteman och av sin befattning hindras att fullgöra uppdraget;

c) om han efter fyra års tjänstgöring såsom ledamot i nämnden är i tur att avgå därifrån samt

d) om han uppnått 60 års ålder eller eljest uppgiver hinder, som av den väljande myndigheten godkännes.

6 mom. Särskild hemhjälpsnämnd utser inom sig ordförande och vice ordförande för ett år i sänder. Äro både ordföranden och vice ordföranden hindrade att bevista sammanträde, utses ordförande för tillfället.

Ärende må ej av nämnden företagas till avgörande, där ej ledamöter eller suppleanter äro tillstädes till minst det antal, som närmast överstiger hälften. Vid val inom nämnden så ock vid tillsättande av tjänstebefattning sker omröstning med slutna sedlar, där så begäres, och skilje lotten mellan dem, som erhållit lika antal röster. I övrigt verkställes omröstning öppet, och blive den mening gällande, varom de flesta röstande sig förena. Äro vid öppen omröstning rösterna på vardera sidan lika många, gälle den mening, som biträdes av ordföranden.

Vid nämndens sammanträden skall föras protokoll, vars riktighet granskas senast vid nästa ordinarie sammanträde. Nämnden äger att, där sådant av behovet påkallas, uppdraga åt en eller flera av sina ledamöter eller suppleanter, som närvarit vid sammanträdet, att verkställa denna granskning.

7 mom. Hemhjälpsnämnd äger uppdraga åt en eller flera av sina ledamöter att handhava den närmaste ledningen av verksamheten. Nämnden må ock, där kommunen sådant medgivit, uppdraga åt tjänsteman hos annan kommunal myndighet eller åt den offentliga arbetsförmedlingen eller enskild organisation att under nämndens inseende handhava denna angelägenhet.

Om hemhjälpsstyrelse

6 §.

Inom varje landstingsområde skall för handhavande av de landstinget tilllkommande uppgifterna i fråga om hemhjälpsverksamheten finnas en hemhjälpsstyrelse.

7 §.

Hemhjälpsstyrelse skall utgöras antingen av landstingets hälsovårdsberedning eller annat landstingets organ eller ock av särskild hemhjälpsstyrelse, bestående av fem ledamöter, däribland en ordförande, jämte suppleanter till lika antal. Ledamöter och suppleanter i särskild hemhjälpsstyrelse utses av landstinget för en tid av fyra år i sänder.

Instruktion för hemhjälpsstyrelse fastställes av landstinget.

8 §.

Det åligger hemhjälpsstyrelse bl. a.

a) att på förslag av hemhjälpsnämnd fastställa instruktion för hemhjälpspersonalen samt grunder för uttagande av ersättning för lämnad hemhjälp;

b) att granska och med eget yttrande till landstinget överlämna till styrelsen inkommen ansökan om erhållande av statsbidrag;

c) att granska och med eget yttrande till länsstyrelsen överlämna rekvisition av statsbidrag;

d) att verka för hemhjälpens ändamålsenliga utveckling inom landstingsområdet samt för största möjliga enhetlighet vid verksamhetens utövande; samt

e) att tillhandagå landstinget och arbetsmarknadsstyrelsen med yttranden och uppgifter rörande den inom landstingsområdet bedrivna hemhjälpen.

9 §.

I stad, som ej deltager i landsting, skall hemhjälpsnämnden jämväl fullgöra de uppgifter, som eljest åvila hemhjälpsstyrelse.

Om statsbidrag

10 §.

Statsbidrag till avlönande av arbetskraft för social hemhjälp utgår för kalenderår i förhållande till det bidragsunderlag, som enligt 12 § belöper å kalenderåret. Bidrag utgår med en tiondels procent för varje fullt tiotal skatteören, varmed kommunens skatteunderlag för året understiger 50 skattekronor per invånare, dock lägst tio procent.

11 §.

Vid bestämmandet av antalet skatteören per invånare i kommunen skall hänsyn tagas till det antal skattekronor och skatteören, som enligt kommunalskattelagen påförts de till kommunen skattskyldiga i taxeringslängd för året med däri intill årets utgång införda ändringar eller gjorda tillägg, samt till antalet invånare vid årets ingång.

12 §.

Bidraget beräknas på ett underlag, som utgöres av skillnaden mellan de för året godkända lönekostnaderna och de under året influtna avgifterna.

Vid beräkning av bidragsunderlaget gäller, att såsom godkända lönekostnader skola anses,

för *heltidsanställd hemvårdarinna* den verkliga grundlönen för tid under vilken hemvårdarinnan tjänstgjort under året jämte rörligt lönetillägg härå, dock högst det belopp, som i varje särskild ortsgrupp motsvarar grundlön jämte rörligt tillägg enligt mellan parterna träffade centrala överenskommelser, samt

för *annan hemhjälpspersonal* det verkliga utbetalade lönebeloppet, dock högst vad som i förhållande till redovisat antal arbetstimmar motsvarar till timlön omräknad månatlig enligt föregående stycke godkänd grundlön jämte rörligt tillägg för heltidsarbetande hemvårdarinna i kommunen.

I bidragsunderlaget må kostnader för annan hemhjälpspersonal än hemvårdarinnor ingå med högst samma belopp

som kostnader för heltidsanställda hemvårdarinnor.

Oavsett vad sålunda stadgats må bidrag ej till någon kommun utgå på större bidragsberättigad kostnad än som motsvarar 650 kronor för varje påbörjat hundratal av kommunens folkmängd. Om synnerliga skäl därtill äro, må arbetsmarknadsstyrelsen dock medgiva förhöjning av sagda belopp.

13 §.

Statsbidrag må utgå endast försåvitt det av landsting eller av stad, som ej deltager i landsting, lämnade bidraget uppgår till minst halva statsbidraget.

14 §.

Inom landstingsområde belägen kommun, som önskar komma i åtnjutande av stats- och landstingsbidrag till social hjälpverksamhet, har att till hemhjälpsstyrelsen ingiva till arbetsmarknadsstyrelsen respektive landstinget ställda ansökningar härom senast den 30 juni året före det ansökan avser.

Stad, som ej tillhör landsting, skall hos arbetsmarknadsstyrelsen göra ansökan om statsbidrag senast den 15 oktober året före det ansökan avser.

Ansökan skall göras å formulär, som fastställes av arbetsmarknadsstyrelsen, samt åtföljas av plan över hemhjälpsverksamheten.

15 §.

Hemhjälpsstyrelse skall översända samtliga inkomna ansökningar om landstingsbidrag jämte eget yttrande däröver till landstinget före den 1 augusti det år, ansökningarna inkommit. Sedan landstinget meddelat sitt beslut, skall hemhjälpsstyrelsen före den 15 oktober samma år insända ansökningarna om statsbidrag jämte landstingets beslut och eget yttrande i anledning därav till arbetsmarknadsstyrelsen.

16 §.

Arbetsmarknadsstyrelsen skall före årets utgång meddela beslut i anledning av inkomna statsbidragsansökningar. När skäl därtill äro, må ansökan upptagas till prövning, ändå att den göres senare än i 14 § säges.

17 §.

Inträffar i fråga om de förhållanden, under vilka statsunderstödd hemhjälpsverksamhet bedrives, ändring, som uppenbarligen kan inverka på frågan om statsbidragets fortsatta utgående, skall därom omedelbart göras anmälan i den ordning, som gäller för ansökan om statsbidrag.

18 §.

Rekvisition av beviljat statsbidrag skall vara avfattad enligt formulär, som fastställes av arbetsmarknadsstyrelsen.

Rekvisition skall före utgången av februari månad näst efter det år rekvisitionen avser insändas till hemhjälpsstyrelsen, som med eget yttrande översänder ansökningen till länsstyrelsen. Arbetsmarknadsstyrelsens beslut angående statsbidragets beviljande skall bifogas rekvisitionen.

Länsstyrelsen skall granska de inkomna rekvisitionerna och därvid tillse, att de för statsbidrags erhållande föreskrivna villkoren blivit uppfyllda. När skäl därtill äro, må statsbidrag utanordnas, ändå att rekvisition därav insänts till hemhjälpsstyrelsen senare än i nästföregående stycke säges.

Till betalning godkänt belopp skall av länsstyrelsen snarast möjligt utanordnas.

Det åligger länsstyrelsen att varje år före maj månads utgång till arbetsmarknadsstyrelsen inkomma med uppgift,

enligt av arbetsmarknadsstyrelsen fastställt formulär, å beloppet av det statsbidrag, som blivit för föregående år i varje särskilt fall utbetalat.

Om den statliga tillsynen

19 §.

I sin egenskap av tillsynsmyndighet har arbetsmarknadsstyrelsen att utöva tillsyn över tillämpningen av denna kungörelse och med stöd av densamma meddelade föreskrifter. Styrelsen äger att till ledning för hemhjälpsstyrelser och hemhjälpsnämnder meddela nödiga råd och anvisningar.

Det ankommer ock på arbetsmarknadsstyrelsen att vidtaga erforderliga åtgärder i syfte att tillgodose behovet av utbildningsmöjligheter för hemhjälpspersonal.

20 §.

Till biträde åt arbetsmarknadsstyrelsen vid utövandet av dess åligganden såsom tillsynsmyndighet enligt denna kungörelse skall finnas en av Kungl. Maj:t utsedd rådgivande nämnd.

Denna kungörelse träder i kraft etc.

Statens offentliga utredningar 1952

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Det yngsta fångvårdsklientelet. [5]
Räjongplan för fångvården. [21]
Betänkande med förslag till allmän förfogandelag och allmän ransoneringslag. [24]
Zonexpropriationsutredningen. Betänkande med förslag till vissa ändringar i byggnadslagstiftningen. [25]
Lagberedningens förslag till ny lagstiftning om tomträtt m. m. [23]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Löneplan eller kollektivavtal. [3]
Betänkande med förslag till allmänt resereglemente m. m. [6]
Allmän folkomröstning. 1950 års folkomröstnings- och valsättsutrednings betänkande. 2. [7] Bilaga 1. Folkomröstningsinstitutet i Schweiz. [8] Bilaga 2. Folkomröstningsinstitutet i Förenta staterna. [9] Bilaga 3. Folkomröstningsinstitutet utanför Schweiz och Förenta staterna. [18]
Byggnadsstyrelsens arbetsuppgifter och organisation. [35]

Kommunalförvaltning.

Förslag till kommunallag m. m. Kommunallagskommitténs betänkande. 3. [14]

Statens och kommunernas finansväsen.

1949 års uppbördssakkunniga. 2. Betänkande med förslag till vissa ändringar i uppbördsförfarandet. [1]

Politi.

1944 års nykterhetskommitté. 3. Undervisning, folkupplysning och forskning på alkoholfrågans område. [12]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Sjömännens sjukförsäkring. [10]
Yttranden m. m. över 1950 års långtidsutrednings betänkande. Ekonomiskt långtidsprogram 1951—1955. [11]
Semester åt husmödrar, lantbrukare m. fl. [19]
Betänkande med förslag angående arbetsmarknadsstatistiken. [34]
Stöd åt änkor och vissa andra ensamstående kvinnor m. m. [36]
Behovsprövning på bostadsmarknaden. Hyresreeglringskommitténs betänkande. 1. [37]
Hemhjälp. Bostadskollektiva kommitténs betänkande. 1. [38]

Hälso- och sjukvård.

Betänkande angående hälso- och sjukvården vid krig och andra utomordentliga förhållanden. [22]

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Betänkande angående vissa fiskerättsliga förhållanden inom lap markerna samt tillgodogörandet av fisket i kronovattnen di städes och i Jämtlands län m. m. [13]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Barrskogstillgångarna och skogsindustriens råvaruförsörjning. [1

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Busslinjeutredningen. 1. Betänkande med förslag till beräknan av tilläggsvärde (goodwill) för bussföretag m. m. [20]
Betänkande med förslag till ändrade bestämmelser rörande vä föreningar m. m. [26]
Betänkande med förslag till förbättrade kommunikationer i Härj dalen och nordvästra Hälsingland. [27]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Förslag till lag om bankrörelse m. m. [2]
Förslag om samförvaltning av stadshypoteks- och bostadskredi organisationerna. [32]

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Bokutredningen. [23]
Vidgat tillträde till högre studier. [29]
Rekrytering och utbildning av polispersonal. [30]
Supplement nr 8 till Sveriges familjenamn 1920. [31]
Den första lärarhögskolan. [33]

Försvarsväsen.

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Nordisk passfrihet. Betänkande nr 1. [4]
Tull- och valutalättnader i resandetrafiken mellan de nordiska lär derna. Betänkanden nr 2 och 3. [16—17]

Stockholm 1952. Victor Pettersons Bokindustri Aktiebolag